Ex libris
Petro Veblaičio

M. BIRŽIŠKOS

DAINŲ ISTORIJOS VADOVĖLIS

TREČIASIS LEIDIMAS

„VYTIES" BENDROVĖS LEIDINYS
KAUNAS
1925

XX Bi-368

35367

Kauno Tarpdieninės
Karo Muziejaus
BIBLIOTEKA

Skiriu

Vilniaus

Didžiojo Vytauto Gimnazijos

10 metų sukaktuvėms

(1915—1925)

Prakalba.

I-sis šio vadovėlio leidimas, trumpai pavadintas „Lietuvių dainomis“, buvo paruoštas greitomis skaudžiai mokyklos spragai užkišti. Jis, galima sakyti, kuone prievarta buvo iš manęs išgautas. 1915 m. rudenį Vilniuje įsikūrus lietuvių gimnazijai ir mokytojų kursams, vėliau virtusiems mokytojų seminarija, teko man tų mokyklų mokiniams aiškinti mūsų dainos einant literatūros istorijos mokslą. Pamokoms pasirinkau daugiau kai 100 dainų, paskirstydamas jas rūšimis. Sekdamas daugiausia Niemio ir Juškos dainų paskirstymu, pav. vestuvinėms dainoms paskirstyti — klasiškuoju Juškos Svotbinės rėdos ir Svotbinių dainų tvarka, skirstymo pagrindu stačiau dainos gyvumą, kilimą iš pačių pirmųjų gamtos garsų mėgždžiojimų, sekimų, ir raudų ligi gražiausių dainų graudžiausiems ir kilniausiems žmogaus jausmams reikšti, taip, kaip reikalauja šių dienų dainų mokslas, jų tyrimo vaisius. Lietuvių Mokslo Draugijos vadovėliams leisti komisija šias mano parinktas dainas išspausdino 1916 m. pradžioje. Bebaigiant spausdinti, pridūriau kelis aiškinamuosius puslapius ir Samogitos ir Sabaliausko straipsnių ištraukas. Komisijos raštų redaktorius Petras Klimas suderino jos kalbą ir rašybą su kitais tos pat komisijos raštais.

Šitokiuo „vadovėliu“ mūsų mokyklos buvo priverstos verstis kelerius metus. Nors rašydamas jį stengiaus nei rusų nei prūsų neužkabinėti, vis delto jis buvo patekęs į vokiečių mums draudžiamųjų raštų sąrašą, bene del karo dainų, kuriose šiaip ar taip „prūsai“, „švabai“ ir kiti yra suminėti. Tas draudimas betgi neišvarė dainynėlio iš mokyklų, ir, lenkams 1919 m. Vilnių iš mūs paveržiant, šis leidinys jau buvo baigiamas parduoti. Kai kurie leidėjai ėmė mane kalbinti, kad sutikčiau antrą kartą šį rinkinį išspausdinti, bet kelerius metus nesutikau — norėjau jį iš naujo parašyti. Lenkų okupacijos metu išleidau kelis savo darbelius, vienus anksčiau, kitus dabar spaudai paruoštus, iš dainų tyrimo srities: Lietuvių Dainų literatūros istoriją, Dainų atsiminimus iš Lietuvos istorijos ir Dainų keliais, o taip pat Van der Meulen'o „Gamtos prilyginimų lietuvių dainose ir raudose“ tyrimo vertimą.

1922 m. lenkų vyriausybės ištremtas iš Vilniaus, per kelis mėnesius Kaune šiaip taip susitvarkiau, ir vasarą parašiau Dainų literatūros vadovėlį, lyg II-jį Lietuvių dainų leidimą, kuris buvo išspausdintas 1923 m. pradžioje. Rašydamas jį daugiausia rėmiausi savo anksčiau nurodytais tyrimais.

Leisdamas šį vadovėlį trečią kartą, nerašau jo iš naujo, kaip kad esu padaręs su II-ju leidimu, nes nuo to laiko nėra dar pasirodę naujų mūsų dainos tyrimų („Tautoje ir Žodyje" spausdinamasai B. Sruogos raštas apie lietuvių dainas dar nėra pabaigtas), kurie verstų mane patikrinti savo tvirtinimus, o mokyklos darbas neįrodė reikalo kitaip sutvarkyti dainų medžiagą, negu mano kad yra sutvarkyta. Tačiau ypatingo dėmesio tenka kreipti į vadovėlio kalbą. Mano gimtoji kalba—ne lietuvių. Pramokau lietuvių kalbos eidamas universiteto mokslus, daugiausia iš knygų, kad ir lietuviškų, bet dažnai neturinčių sveikos, nedarkytos kalbos ir tvirtos, nusistačiusios rašybos. Baigęs universitetą ir apsigyvenęs Vilniuje, net lietuviškąjį darbą gavau dirbti daugiausia tarp lenkiškai kalbančiųjų; tas, žinoma, neigiamai atsiliepė ir mano kalbai. 1919—1922 m. toksai darbas man dar labiau padidėjo (kasdien turėjau rašyti lenkiškus straipsnius), ir neigiamoji jo įtaka mano kalbai turėjo del to sustiprėti. Tai įtakai man labai buvo sunku atsispirti, juo labiau, kad, būdamas atskirtas nuo Kauno šviesuomenės raštų kalbos darbo, negalėjau to darbo sekti. Todel II-sis mano vadovėlio leidimas nėturi tokios kalbos ir rašybos, kokia turėtų būti lietuviškose knygose, ypatingai mokykloms skiriamuose vadovėliuose. Tad dabar III-jo leidimo kalbą ir pats kaip mokėdamas išlyginau ir, norėdamas padaryt ją dar tobulesnę, įprašiau prityrusį „kalbos lygintoją" dar kartą ją patikrinti.

Šį leidinį pavadinau Dainų istorijos vadovėliu, nes II-jo leidimo pavadinimas daugeliui buvo neaiškus.

Kaune, 1925.X.

I. Dainų rinkimo istorija.

Kaip sena yra lietuvių tauta, taip sena yra ir mūsų daina, nes žmonės savo dainas visados dainavo. Dainos kilo, mainėsi, ne kartą ir žuvo, daugiau nebedainuojamos, žmonėms nebepatinkančios, jų pamirštos. „Dainų skrynelė“, iš kurios, pasak dainos, „dainų bernužėliai“ ir „dainų mergužėlės“ laisvužėn leidžią dainų daineles, vienu metu daugiau, kitu mažiau jų turėjo.

Senovėje visa tauta jas dainavo. Lietuva, vis labiau pradėdama santykiauti su kaimynais, ėmė iš jų vis daugiau semtis sau peno ir nebebranginti savo senovės. Ėmė nuo tautos skirtis kunigaikščiai, diduomenė, bajorai ir šiaip šviesuomenė. Ėmė niekinti tautos padavimus, papročius, dainas. Daina, kaimiečių vis dar tebedainuojama, išliko tik „po šiaudiniu stogu“. Jų dainomis susidomėjo kitataučiai ir atkreipė į jas lietuvių šviesuomenės dėmesį. Pati šviesuomenė vėl ėmė grįžti tauton, branginti jos senovę, kalbą, dainas, rinkti jas, bent jų liekanas. Dauguma dainų ilgais niekinimo amžiais išnyko, bet tai, kas dar liko, žavi stebina mus savo skambumu, malonumu ir senobiškumu. Kitataučiai sako mus esant „dainingiausią pasaulio tautą“.

1. **Karžygių laikai.** Pačios pirmosios rašto žinios apie senovės aisčių, tad ir mūsų, dainas yra pasiekusios mus iš XIII-jo amžiaus. Jų patiekė vokiečių ir lenkų rašytojai, kurie piktinosi „stabmeldžių“ atkaklumu kovojant prieš puolančius jų žemes krikščionis kaimynus, tą atkaklumą visaip aiškindamiesi. Taip antai, apie prūsus pasakojama, jog jų vaidilai bene tik dainomis kėlę kar-

žygių narsumą, girdami žuvusius kovoje už tėvynę ir tarydamiesi matą vėlionį, draugų lydimą, jojant dangun su švitruojančiu kardu ir vanagu rankoje. Kiti sako, kad jotvingai nepaprastai drąsiai kovęsi, žinodami, jog kovoje kritę bus del savo karo žygių dainomis pagerbti. Kai kas sako, kad ir lietuviai graudžiomis raudomis garbstę nukautuosius karžygius.

Neaiškiai yra sakoma, kad XIV-jo a. pusėje Rykselis, prūsų dainininkas, kankliais pritardamas, dainavęs kryžiuočiams apie senovės vyčių žygius. Dainai pasibaigus, kryžiuočių mistras pasityčiodamas davęs jam kiaurų riešutų. Ar prūsų kanklininkai bus ką kryžiuočiams dainavę, tikrai nepasakysime, betgi neabejojama, jog Lietuvos kunigaikščiai mėgino klausyti dainų apie savo ir savo protėvių karo žygius bei kilnius darbus. Paskutinis didysis Lietuvos kunigaikštis, kuris jų tebesiklausė, buvęs Žygimantas III Jogailonis (Jogailaitis), kuriam, pasak rašto, vieno didžiūno kanklininkas dainavęs lietuvių dainas. Tatai buvo 1547 m., tais pat, kuriais išspausdinta pirmoji lietuvių knyga.

Sekdamas žinia apie Rykselį, Lietuvos poetas Adomas Mickevičius prieš šimtą metų atvaizdavo mums Albonį lietuvį, kuris kryžiuočių puotoje dainavęs apie Lietuvos vargus nelaimes mistrui, vokiečiu Valenrodu apsimetusiam Alpiui lietuviui, ir pas jį apsilankiusiam Vytautui kunigaikščiui, norėdamas juos prieš kryžiuočius sukurstyti. Mistro pašauktas, žilas ilga barzda senelis

„Kairėje rankoj senus kanklius nešė, dešine taisė sau į stalą taką ir, tyliai modams, paklausimo prašė. Visi nutilo.

„Aš giedosiu!“— sako,—„Seniau lietuviams ir prūsams giedojau; vieni jau šiandien puolė už tėvynę, kiti ir patys gyvasčio nustojo, del jos žuvimo didžiai nusiminę: kaip geras tarnas nabašninko pono žūva ant lauko greta prie jo šono; kiti su gėda po miškus kavojas, kiti, kaip Vytauts, svečiais jūsų stojas...

Gėda lietuviams, gėda šimtą kartų! Nebuvo vyro, kurs mane

užtartų, kad prie šventosios ugnies vaideliotas*) vokiečių pančiais buvau suvyniotas. Taip amžių priešų šaly suaikvojau. Deja! giedorius, o nėr kam giedoti; tėviškei žuvus akis išraudojau, apverkdams brolių nelaimingą klotį... Štai aš dar kartą kanklių priviliotas geidžiu atminti seno laiko galią, te paskutinis prūsų vaideliotas jums paskutinę pagieda giesmelę... Čionai ant savo brolių kapo sėsim, giedosim giesmę ir ašaras liesim.

Giesme, tu šventa derėjimo skrynia! Tavyj mūs brangūs laikosi paminklai: minčių ir jausmų sąmazga rinktinė, šlovės vainikai ir kareivių ginklai! Tavęs smarkiausias nesulaužys vargas, kol patys žmonės brangins tavo žygį. Giesme gimtine, tu gini, kaip sargas, garbingosios praeities šventinyčią; sparnais ir balsu arkangelui lygi, kartais jo kardą turi ir vylyčią...

Ugnis rašytus paminklus susprogins, sukrautą lobį išplėš naktį vagys, — giesmė vis sveika skrajoja po svietą: kur ataušę klausytojų širdys nešelps jos gailia, viltim nepagirdys, užima mūsų griuvėsiuose vietą ir sklaido garsą apie laiką seną. Šitaip paukštelis, iš degančio rūmo sprūkęs ant dangčio, valandą plesdena; dangčiui sukritus, keliasi į krūmą ir ant degesių su krūtinės skauda čiulba keleiviui gedulingą raudą.

...Kaip dienoj teismo mirusią senovę prikels iš grabo arkangelo triūba, taip ir man giedant, kaulai susikrovę žmonių paveikslus priimti suskubo, pilių griuvėsiuos reiškiasi stebuklai, sausuose prūduose vilnys volais ritas, regisi rūmų durys atdarytos, viešpačių sostai, kareivių pabūklai; trenkia šokimai, siaudžia dainų dainos...

...Jeigu tautiečiams sujudinti galėčiau prikelt iš grabo senąją gadynę, jei, lyg perkūnas, šaudyti mokėčiau ugningais žodžiais į brolių krūtinę: gal nors tą vieną valandėlę linksmą, perimti mano giesmelės galybe, pajustų širdies senovišką dunksmą, pajustų dvasios senąją didybę, kilniai praeitų jiems tas mirksnis vienas, kaip jų tėveliams visos amžio dienos...“ **)

Kuriais žodžiais mūsų vaidilai ir kanklininkai į karžygius tarė, nežinome, bet aišku, jog tai buvo „ugningos giesmės“ kaip Mickevičiaus Albonio, nes del jų prūsai, jotvingai ir lietuviai, pavojaus nebodami, vienas prieš dešimtį narsiai stodavo kovon.

*) Vaidilas.

**) Iš Dagilio išversto „Konrado Valenrodo.“

2. **Didžiūnų gadynė.** Žuvo prūsai, jotvingai. Nuskambėjo garsingi Kęstučio ir Vytauto laikai. Didieji kunigaikščiai vis labiau slinko į Lenkų pusę. XV—XVI a. didžiūnai begina Lietuvą. Jie stengiasi palaikyti jos senovės garbę, didžiuojasi jąja, atsimena protėvių nuopelnus. Pačios žymiosios didžiūnų giminės turi senovės padavimų, dainų, savų kanklininkų. Ypač tuo pasižymi Giedraičių kunigaikščių giminė. Vyskupas Giedraitis paveda mozūrui Strikauskiui parašyti plačią Lietuvos istoriją, kurioje būtų iškelta senoji mūsų garbė. Strikauskis stengėsi kiek galėdamas patenkinti šį vyskupo ir kitų didžiūnų norą, rinkdamas iš visur atatinkamos medžiagos. Didžiūnai padėjo jo darbui, teikdami jam senovės raštų, pasakodami savo ir savo tėvų padavimus bei atsiminimus. Iš jų, o gal ir iš jų kanklininkų, teko Strikauskiui ir senovės dainų išgirsti.

Jis mini lietuvius jo metu tebedainavus apie karžygius, apie Daumantą kunigaikštį, apie Kauno pilies puolimą 1362 m. ir kitas dainas. Kitas tų laikų rašytojas mini dar iš XV a. likusią dainą apie didžiojo kunigaikščio Žygimanto I nužudymą. Kauno puolimo dainos pradžią Strikauskis kartoja išvertęs ją į lenkų kalbą:

ne taip gaila man pilelės, kaip gaila narsių karelių ir bajorų degančių.

Dar nepersenai kai kas manė tą dainą esant išnykusią, tačiau prieš 60 metų pavyko jos likučiai — apie „Sudaičių kunigaikštį“ — rasti Kauno apylinkėje:

Ko tujei, Sudaičių kunigėli,*)
Sudaičių Sudaičiutėli,
ilgai pamiegėli . . . ?
Miegą bemiegančiam
iškirto karelius,
išpylė pilelę.

*) Kunigas = kunigaikštis.

Katro tau, kunigėli,
daugiau pagailėjo:
ar pilelės ar karelių?
• Ne taip gaila man pilelės,
kaip man gaila karelių.
Aš pilelę supilsiu
dvejais, trejais meteliais,
o karelių nebužauginsiu
nei dešimtims metelių.

„Sudaičiutėlis“ ir kitos dainos Daumantas, pasak Strikauskio, buvę kunigaikščių Giedraičių proseniai; tad šios dainos greičiausiai bus iš Giedraičių gautos. Be abejo, ir kitų didžiūnų giminės bus savo istorijos dainų turėjusios, bet raštai apie jas tyli, o mūsų laikų jos nėra pasiekusios, tad ir nėra žinomos.

3. **Dainų niekinimas.** Didžiūnams rūpėjo karžygių dainos toliai, koliai, Lenkams galutinai Lietuvą įveikus, jie nenustojo kovoję del Lietuvos garbės ir savitumo. Šiaipjau šviesuomenė, ypačiai kitų tautų, ne tik didžiavyrių karo žygių, bet ir kitokiomis dainomis nesirūpino, niekino jas.

XVI—XVII ir ligi XVIII a. pusės rašytojai težymi laidotuvių ir vestuvių r a u d a s, kurios jiems buvo nepaprastos, keistos ir priešingos krikščionių papročiams. Vis tai buvo vienodi, kuone tų pat žodžių kartojimai, kaip štai: „Ko numirei, ulele, ko stokojo, ulele?“ arba: „Kas tėveliui klos patalėlį, kas apmazgos jo kojeles, kas prižiūrės jo galvijėlius?“ Lietuvių dainos, sprendžiant apie jas iš šitokių raudų, atrodė tuomet labai prastos, nuobodžios, negražios. Vienas italas apie jas (XVI a.) rašo: lietuviai sodiečiai mėgstą niūniuoti apie visa, ką daro; girnas sukdami kartoją žodį „m a l u“ nelyginant dainą. Toji daina yra ir mūsų laikams išlikusi:

Malu, malu viena, girneles traukiu,
pasižiūriu — diena, savo mielo laukiu.

Kiti dar blogiau sako apie dainas. Lietuvių dainininkų ir dainininkių balsai jiems primena vilkus staugiant („žvėris, kurie avis piauna“): dainą išgirdus, reikią ausys užkimšti. Net kunigas Duonelaitis, pats iš kaimiečių kilęs, su kaimiečiais visą amžių bendravęs ir juos gynęs, savo XVIII a. antrosios pusės eilėse nekaip teatsiliepia apie žmonių dainas.

Jam visa gamta garsų garsais skamba, „garbindama Dievą“.

„Krūmus ir girias visokios ošina dainos, o laukus visur bei pievas skambina garsai“. Žiurkės su šeškais, varnos ir varnai su šarkoms irgi pelėdoms, pelės su vaikais ir kurmiai, musės ir vabalai, uodai su blusų kaimene, bičių pulkai — visi visokiomis „birbynėmis žaidžia,“ tik „vorai, kampuos sėdėdami, verpalus audžia irgi medžiot tinklus tyloms kopinėdami mezga.“ Didžiausią betgi ir maloniausią ūžesį kelia paukščiu giminė, kurių „viens storai, o kits laibai dainuoti mokėdams ir linksmai lakstydams, ik debesų kopinėja, o kits ant šakų kopinėdams garbina Dievą“ — gegužės ir strazdai, kregždės lengvais sparnais, gervės, žvirbliai. — „Dievo didė galybė ir didei stebuklinga“ šiuose paukštelių balsuose, o labiausiai „paukštelio mielo,“ laikštingalos, kuri „nakties čėse,“ kartais išaušus jau „savo saldų pakelia balsą“, jog „smuikai ir kanklys tur su gėda nutilti,“ — mums dyvus linksmų lakštingalų“ čiauškėdama, „ragina mus pasidžiaugt ir mūsų lengvina darbus“.*)

Kaip Jogaila karalius įsiklausęs lakštingalą, Duonelaitis net laiškuose apie ją rašo:

„Kaip jūsų laikštingala dainavo šįmet? Kaip mūsų dainavo, jau andai rašiau. Aš ją tik vienąsyk girdėjau krūmuose besilinksminant; ale neišmaniau tikrai, ką ji Jurgučiui liepė. Rasi, šįmet nereikėjo jį budint ir ragint“

Žmonių dainos, palyginus su „šventomis paukštelių dainomis“, atrodo tartum „kiauliškas bliovimas“:

„Rodės mums išties, kad jaučių kaimenė bliovė, o štai vaikpalaikiai Plaučiūno parnešė plonį. Svoteliai . . . poterių, kaip

*) Iš „Pavasario linksmybių“.

krikščionims reik, skaityt užsimiršo, ir kaip kiaulės almono — tik gėda sakyti — kiauliškas dainas dainuot ir žviegt užsimanė.“

Visas žmonių ūžesys esąs tada „svotbiškas bliovimas“, rėkavimas, nešvankus klykavimas, beprotiškas baubimas. Kuo skiriasi tat nuo „vilkų staugimo“, kuriam kiti tų laikų rašytojai prilygina mūsų dainas?!

4. **Rūgio dainelės.** Dar Duonelaičio metu, žmonių dainoms nepalanki mūsų ir kitataučių šviesuomenės pažiūra ima keistis. Daina įeina į raštus ir stebina vokiečių poetus. Išgirdę jų raginimą, mūsų šviesuoliai išdrįsta dainomis susidomėti.

Dviem amžiam suėjus nuo pirmosios lietuvių knygos pasirodymo, Rūgys 1747 m. išleido raštą apie lietuvių kalbą, kuriame jos senumui, malonumui ir skambumui iškelti duoda tris daineles:

„Ankstį rytą, rytužį saulužė tekėjo, o po stiklo langužačiu močiutė sėdėjo,“

„Aš turėjau žirgužėlį, norint mažą, ale gražų, — jis pakėlė mane jauną, o ir mano mandieratę,“ ir

„Aš atsisakiau savo močiutei, o aš nuo pusės jau vasarėlės,—ieškok, močiute, sau verpėjatę, sau verpėjatę ir audėjatę.“

Jis teisinasi tuos „niekus“ teduodąs tik pavyzdžiu kalbos grožei įrodyti. Jis kelia svarbią lietuvių kalbos ypatybę — dažną vartojimą švelnių, malonių galūnių, kurių ypačiai gausu dainose: brolelis, brolatis, broliukas, brolužis, brolytis, brolutėlis, brolutatis, brolužėlis.

Rūgio raštas ir to rašto dainos iš pradžių neatsiliepė nepalankiam Lietuvos šviesuomenės nusistatymui del dainų. Tačiau, kai garsiausieji vokiečių poetai ėmė tą raštą ir dainas girti, ir lietuviai prisižino savo dainas. Rūgio rašto dainelės ilgainiui pateko į Lesingo rankas, kuris ėmė jas kelti kaip retenybę, gėrėtis jų sąmoju ir malonumu. Kiek vėliau kitas vokiečių poetas, Herderis, į įvairių tautų dainų rinkinį įsidėjo ir kelias lietuvių

dainas, kaip ir kitas, išvertęs į vokiečių kalbą. Vieną dar Rūgio paskelbtą, o Herderio pakartotą dainą (apie atsisakymą močiutei) didžiausias vokiečių poetas Gėtė yra savo eilėse pakartojęs, vėliau ir apie pačias lietuvių dainas palankų žodį taręs; tas vokiečių šviesuomenėje dar labiau iškėlė mūsų dainų svarbumą.

Dar XVIII a. vienas po kito Prūsų vokiečių rašytojai pakartoja anas mūsų dainas, vieną kitą ir naują įsidėję, vadina jas maloniomis, nuoširdžiomis, reiškiančiomis švelniausius meilės ir draugiškumo jausmus. Kaip tat jau skiriasi nuo nepersenai dar joms prikišamo „vilkų staugimo“! Tačiau pati lietuvių šviesuomenė tik XIX a., pradėjus Rėzai, tesusiprato dainas pamėgti ir jomis domėtis.

5. **Rėza.** Rėza, Mažosios Lietuvos Kopų šalies žvejo sūnus, nemažu vargu įgijęs mokslą, daugiau kai 30 metų buvo Karaliaučiaus universiteto profesorius. Gerai mokėdamas lietuvių kalbą, jis taisė ir aiškino Šventraščio vertimą, išleido Duonelaičio eiles, bet labiausiai pagarsėjo savo dainynu.

Dar vaikas būdamas, pajūry begyvendamas ne kartą girdėjo graudžias žvejų dainas. Universiteto mokslą eidamas, ėmė rašyti vokiečių eiles. Didžiųjų vokiečių poetų nurodymu padrąsintas, ėmė versti ir sekti mūsų žmonių dainas. Netrukus pradėjo jas rinkti, ir to darbo nenustojo dirbęs ligi pat mirties. Perrinkęs surinktąsias, 1825 m. išleido pirmąjį lietuvių dainyną, kurį sudarė apie 90 lietuvių dainų iš Mažosios Lietuvos. Tą darbą atlikti jam padėjo ir vėliau dar jam dainų siuntė kunigai ir vargoninkai, kuriuos jis į tą darbą paragino.

Šį dainyną sudaro daugiausia meilės, džiaugsmo, skausmo ir rūpesnio, šiaip bernelių ir mergelių dainos, apie kurias Rėza taip sako: „Visi šitie jausmai taip įvairiausiai yra reiškiami, jog nežinau, ar

bėra kita Eiropoje tauta, kuri savo meilę valstiečio pirkios gyvenimui taip iš visų pusių dainomis būtų išreiškusi". Tose dainose jis randa nuoširdumo, gryno padorumo, graudaus, rimto liūdnumo, nepaprasto malonumo, kas ypačiai reiškiasi graudžiomis, maloniomis žodžių galūnėmis. Tarp tų dainų yra žvejų dainų, dainų apie žirgelį ir rūtų vainikėlį, nuotakos atsisveikinimo dainų, vargo dainų ir našlaičių raudų. Jos visos yra gražios mūsų dainos, sumaniai poeto parinktos. Daugelis jų vestuvėse dainuojama.

Tos dainos patraukė į save lietuvių šviesuomenę, kuri tik dabar, Rūgio dainelių prieš tai veik nepastebėjusi, bent neatjautusi, ėmė jomis domėtis, gėrėtis ir rūpintis. Betgi mokslui daugiau davė gal nemažiau malonios, kaip anos, Rėzos paskelbtos istorijos ir ypačiai mitologijos dainos. Profesorius ypatingai ieškojo senobinių karo istorijos dainų, spėdamas lietuvius kadaise turėjus dainų apie savo karo žygius, panašių kaip rusai ar serbai kad turėję. Tačiau šitokių dainų jam nepavyko rasti. Iš neaiškių kai kurių dainų posakių jis vis delto spėjo jas apie senovės nuotykius tariant. Dainos: „Dainuok, sesyte, ko nedainuoji?" žodžiuose: „barzdoti vyrai, vyrai iš jūrų... rūtas numynė, rožes nuskynė..." jis spėjo bene tik senovės normanus (švedus) esant minimus. Šiaip betgi jo duodamos karo dainos temini XVIII-jo amž. Prūsų karus su kaimynais („Šiandien alų gersim, rytoj iškeliausim į vengrųjų žemę"), o ypačiai 1813—14 m. kovas su Prancūzų Napoleonu („kad mes traukėm Dansko miestan, Dansko mūrai padrebėjo; kad mes traukėm Dansko miestan, Dansko ponai padrebėjo", ir kitos dainos).

Nemaža yra jo paskelbta dainų, kuriose yra išlikusių senovės lietuvių tikėjimo atsiminimų. Jis džiaugiasi dainose radęs su pagarba esant minimus perkūną, laimę,

bangpūtį, žemynėlę. Dažnas lyg slėpiningo „devynių“ skaičiaus vartojimas (devynios dienos, devynios upės, devynios rožės, devynios saulės) jam atrodo senovės tikėjimo liekana. Betgi pačios garsiosios dainos jam yra tos, kurios dainuoja mums apie saulę ir mėnesį, aušrinę ir vakarinę. Tai Mėnesio svotba („Mėnuo saulužę vedė pirmą pavasarėlį“), Aušrinė („Aušrinė svotbą kėlė“), Saulė („Miela saulyte, Dievo dukryte, kur taip ilgai užtrukai“), Prapuolusi avatė („O vakar, vakaratyj prapuolė man avatė“), Prapuolęsis piemuo („Aš vakar, vakaratyj suderėjau bernatį“).

Tos „saulinės dainos“ yra tokios nepaprastos, tokioje malonioje šviesoje rodo senovės lietuvius, kuriuos kitataučiai yra įpratę laikyti barbarais, laukiniais, jog Rėzai jas paskelbus radosi žmonių, kurie ėmė prikaišioti jį patį jas prasimanius. Tačiau tos dainos nė kiek neprieštarauja patikimoms žinioms apie mūsų senovės tikybą. Į jas yra panašių latvių dainų; kai kurias iš jų ne vien Rėza, bet ir kiti yra girdėję ir užrašę. Kad ir nėra jos užsilikusios ligi mūsų dienų, bet del jų tikrumo nėra pamato abejoti.

6. Parėziai. Rėzos dainynas padarė didžiausio įspūdžio Mažosios Lietuvos ir šiaip vokiečių šviesuomenei. Prūsų kunigai, mokytojai ir šiaip žmonės, kurie yra jam padėję dainas rankioti, patys uoliai ėmė jas rinkti ir skelbti vokiečių laikraščiuose ir atskirose knygose. Jų tarpe labiausiai pasižymėjo Tilžės gimnazijos mokytojas Gizevius, Rėzos mokinys ir lietuvių kalbos žinovas Kuršaitis ir pagaliau nepersenai miręs Kalvaitis, kuris paskelbė 500 dainų.

Vokiečių šviesuomenė kad ir nesiėmė mūsų dainų rinkti, bet jomis domėjosi. Jos poetai ne kartą jomis sekė ir savo eilėms naudojo; naudojo jas ir muzikai savo kūriniams.

Rėzos dainynas susilaukė dar didesnio atbalsio Didžiosios Lietuvos šviesuomenėje. Jo dainos ne tik buvo šverstos į lenkų kalbą (be to, jos buvo išverstos dar į vokiečių ir čekų kalbas), bet del jų ir kitiems kilo noro jas rinkti. Vilniaus universitete susikūrusi žemaičių studentų kuopelė, kuri stengėsi pažinti Lietuvos praeitį ir lietuvių kalbą, susidomėjo ir dainomis. Vilniaus lenkų laikraščiuose ėmė rastis mūsų dainų vertimų, bet svarbiausias čia darbas buvo poeto Stanevičios dainynas, kuriame paskelbta keliosdešimt pačių gražiųjų mūsų žemaičių dainų. Kiek vėliau ėmė dainas rinkti ir skelbti žemaičių rašytojai Daukantas, Ivinskis ir Valančius, kuriems padėjo daugelis mūsų prieš 1863 metus šviesuolių, ypačiai kunigų. Vėlesniais laikais pasižymėjo dainų rinkikai: broliai Juškos, Basanavičius, Sabaliauskas. Pagaliau mūsų mokslą einanti jaunuomenė ėmė rinkti ir spausdinti dainas savo laikraščiuose„—Aušrinėje“ ir „Ateityje“, siųsti jas Lietuvių Mokslo Draugijai, kurios turtus Vilniuje saugo senutis Basanavičius, ir pastaruoju laiku „Tautos ir Žodžio“ Redakcijai Kaune.

Rėzos dainos padarė įspūdžio ir tai Lietuvos šviesuomenei, kuri lietuviškai nekalbėjo ar bent rašė lenkiškai. Toji šviesuomenė ėmė jas rinkti. Čia ypačiai pasižymėjo Jucevičia, kuris surado ir paskelbė nemaža retų, dabar nebeužeinamų dainų, kaip antai, senobinį kirvio šokį ir kitas. Kiti ėmė jas sekti savo kūriniuose lenkų kalba parašytuose. Čia daugiausia pagarsėjo Krašiauskis, kuris savo didžiulėje knygoje apie Lietuvą vertė taip pat Rėzos dainas ir aiškino mūsų dainų poeziją. Vilniaus lietuviai nepersenai išleido tą jo straipsnį apie dainas dviem leidiniais — lenkų ir lietuvių kalbomis. Taip pat lenkų kalba Krašiauskio sukurta „Vytuolio raudos“ poema iš Lietuvos padavimų, pasakų ir dainų. Joje randame ir Eglę žalčių karalienę, ir anas Rėzos „sauli-

nes“, ir iš kitų knygų paimtas dainas, kurios gražiomis eilėmis pakartotos keliasdešimt metų graudino ir kaitino tautiškus mūsų šviesuomenės jausmus. Mūsų gadynei „Vytuolio rauda“ yra pasenusi. Ją dabar mums atstoja, taip pat iš mūsų dainų, bet jau lietuvių kalba ir jaunosios Lietuvos sūnaus sukurtas Krėvės „Šarūnas“.

7. Mokslininkų darbai. Rėza dalį tepaskelbė savo turimųjų dainų, spaudai pasirinkdamas pačias gražiąsias. Stanevičia irgi sakosi vieną teskelbęs iš penkių dainų, apleisdamas „vienas del to, jog buvo perdaug naujos ir svetimais žodžiais parpildytos; kitas del to, jog be rokundos ir bylos iš dviejų ir trijų dainų sudėtos rodės; kitas del savo statumo nieko sumaningo neturinčias; kitas ant galo del tūleropų kitų priežasčių“... Tuo būdu daugelis jo užrašytųjų, bet nepaskelbtųjų dainų žuvo.

Neselmanas paskelbė daugiau kai 400 dainų, didesnę dalį pasiėmęs iš Rėzos, Stanevičios, Daukanto rinkinio ir iš kitų šaltinių. Neselmano dainynas kurį laiką atstojo daugiau nebegaunamą Rėzos dainyną ir, del savo turimųjų dainų apstumo, buvo vadinamas „dainų enciklopedija“.

Neselmanas buvo lietuvių kalbos žinovas, betgi leido dainas, neatsižvelgęs į jų įvairią kalbą ir tą kalbą išlyginęs. Tuo metu ir kiti vokiečių bei kitų tautų kalbininkai, kaip antai Rūgys, ėmė rinkti dainas, ieškodami jose medžiagos lietuvių kalbai nagrinėti. Tai buvo Šleikeris, Fortunatovas, Leskynas, Becenbergeris ir kiti. Juos betgi visus pralenkė patys lietuviai — broliai Juškos, Jonas ir ypačiai kun. Antanas, kurio daugiau kai pustrečio tūkstančio dainų 1880—1883 m. išleista dviem leidiniais: „Lietuviškos dainos“ ir „Lietuviškos svotbinės dainos“.

Kun. Juška parodė, kaip reikia rinkti dainos. Kiekviena jo paskelbtoji daina turi pažymėtą savo „metriką“:

kur ir iš ko girdėta, užrašyta taip, kaip žmonės ją sudainavo—su visomis jų kalbos savybėmis. Jo dainynas yra įvairus. Jis neperrinkinėjo dainų, kaip Rėza ar Stanevičia, tik skelbė visas, kurias tik buvo gavęs. Todel, be meilės, rūpesčio, karo ir kitokių, paprastai dainynuose skelbiamų „gražiųjų" dainų, jis davė taip pat, pavyzdžiui, piemenų ir vaikų dainų, net stačiokiškų, nepergudrių „dainuškų". Be to, jis surinko taip pat dainoms gaidų, bet jų dalis tebuvo vėliau paskelbta. Svarbus taip pat yra jo Veliuonos lietuvių vestuvinės apeigos, „Svotbinė rėda veliuonyčių lietuvių".

Vėliau, Juškos dainynui jau pasirodžius, dar ypatingos reikšmės įgijo Volterio (latvio) ir ypačiai Niemio (suomio) darbai. Volteris kelias vasaras iš eilės lankėsi Lietuvoje, labiausiai klebonijose ir valsčių raštinėse ir šiaip pas šviesuolius, rinkdamas iš visur dainas. Tuo būdu jam pavyko surasti daug įdėmių, prieš tai dar nežinotų dainų, kurių dauguma tebeguli dar Leningrado Geografijos Draugijoje nespausdinta. Niemi važinėjo po Lietuvą prieš pat Didįjį Karą, ypatingai teiraudamasis apie dainas tose apylinkėse, kurios yra toliau nuo gelžkelių, kur nors pelkėse, giriose, kur žmonės bent kiek yra atsilikę nuo mūsų gadynės, senovę naikinančio gyvenimo. Tose apylinkėse jis labiausiai domėjosi visų paprasčiausiomis, kartais dviejų — trijų eilučių, kai kada net suaugusių žmonių jau pamirštomis ir tik vaikų ar piemenų tebedainuojamomis dainomis. Tokių dainų jis nemaža rado ir paskelbė. Jo darbui ypatingai padėjo didelis mūsų dainų mėgėjas ir žinovas kun. Sabaliauskas. Šis labiausiai yra pagarsėjęs, rinkdamas ir aprašydamas baigiančius nykti mūsų senovės muzikos įrankius, kuriais kai kuriose apylinkėse žmonės dainomis tepritaria. Labai svarbi yra Niemio knyga apie mūsų dainas suomių kalba.

35364

BIBLIOTEKA

Minėtieji ir kur kas daugiau nepaminėtųjų dainų rinkėjų yra ligi šioliai paskelbę apie dešimtį tūkstančių dainų ir jų atmainų ir apie pusketvirto tūkstančio joms gaidų. Daug daugiau, apie dvidešimt tūkstančių, dar nespausdintų dainų tebeguli Vilniuje, Kaune, Tilžėje, Karaliaučiuje, Leningrade ir kitur. Tatai, sulyginus su latvių ar estų dainų paskelbtais rinkiniais, yra vis delto dar neperdaugiausia, nors, pasak žinovų, esame „dainingiausia tauta“. Nepriklausomoje tėvynėje dainai laisvai ėmus plėtotis, turėtume jas dar uoliau rinkti.

Dainų vardui visuomenėje sustiprinti nemaža padėjo Miko Petrausko, Stasio Šimkaus ir kitų dainininkų kuopos (korai), kurios ėmė rastis nuo 1904—05 m.

II. Istorijos dainos.

8. **Kryžiuočių laikai.** XIII—XIV-jo a. aisčių giminės—prūsai, jotvingai, lietuviai karžygių dainomis kėlė kits kito narsumą ir atkaklumą kovose, graudžiomis raudomis garbstė kovose žuvusiųjų vardą. Tuo įtikindami savo karelius nežūsiant be atminimo, kėlė jų dvasią (atsiminkime 1 §-fą). Dauguma tokių raudų — dainų, eidama iš kartos karton, nudilo žmonių atmintyje. Kai kurių, net ir mus pasiekusiųjų dainų minimieji vardai ir nuotykiai ilgainiui dilo arba keitėsi vėlesnių nuotykių vardais. Todel daugelis mūsų dabar dainuojamų dainų tebėra senovinės, betgi jose arba visai nebeminima seniau joms žinomų karžygių vardų ir kautynių bei kitų įvykių aplinkybių, kuriomis tos dainos radosi, arba „kryžiuočiai“ pasikeitė „prūsokais“, „prūsokai“—„maskoliais“, „maskoliai“—„germanais“, „Kęstutis“ ar „Vytautas“—„Katkumi“ ar kuo kitu, o šie dar kitais. Vis

delto vieni kiti senovės vardai, įvykiai šen ten tebėra dar dainose išlikę. Šit kad ir apie Kauno pilies puolimą 1362 m. — Sudaičių kunigaikščio daina (atsimin. 2-jį §-fą). Yra žinių, jog dar pirmaisiais XIX-o a. dešimtmečiais tebedainavę pas mus dainas, kuriose buvę minimi Kęstučio ar Vytauto vardai. Deja, šitokios kai kurių rašytojų minimos dainos yra užsilikusios tiktai jų išverstos į lenkų kalbą; kaip jos skambėjo lietuvių kalba, nežinia. Mūsų Adomas Mickevičius duoda mums lenkų kalba Kęstučio žirgelį, lyg iš senosios žmonių dainos, bet tikriausia iš naujesnių eilių išvertęs:

Žirgais totorių garbė juk mirga,
garsus ir vokiečio kardas;
Lietuvoj augęs Kęstučio žirgas,
naminio jo kardo tik vardas.

Širvas žirgelis menkas, nedidelis,
kardą prastai juk nukala,
bet ko, Kęstutį jojant išvydęs,
turkas ir vokietis bąla?

Kad prieš Kęstutį atsispirt geidžia,
nutrumpa vokiečio plienas;
kad ant totorių žirgą paleidžia,
nebeištrūksta nė vienas.

Nes kardas jaučia jo rankos drūtį,
kad po priešų eilias siaučia,
nes jočio širdį taksint po krūtį
žirgelio širdis gi jaučia*).

Taip pat ne kaimo žmonių daina, nors jų mėgiama ir dainuojama, bet Valiūno prieš šimtą metų sukurta yra Birutės daina:

Ant marių krašto Palangos miestelyj,
kur gyven mūsų broliai žemaitėliai,
yra aukštas kalnas, Birute vadintas,
žalioms pušelėms viršuj apsodintas.

*) Ir Jono vertimas.

Ten, toj laimingoj žemėj bočių mūsų,
kol buvom ponai ir gudų ir prūsų,
viežlyba, skaisti, kaip rožė ir rūta,
kunigaikštienė gyveno Birutė.

Nebuvo ana kokia karalaitė,
bet iš Palangos vargdienė mergaitė,
žemčiūgais brangiais ir aukso auskarais
negašavojos vaikštinėt pamariais.

Ji savo darbo marškinius dėvėjo,
trumpą, rainuotą sijoną turėjo:
ant gelsvų kasų — rūtų vainikėlis,
ant balto kaklo — gintaro šniūrelis.

Kad vieną kartą broliai susitarę
išėjo anksti žvejoti į mares,
sesuo, nešdama pietus laukнešėlyj,
sutiko šviesų kunigaikštį kelyj.

Tasai Jogailos dėdė Kęstuts buvo,
kursai žemaičius valdė ir Lietuvą;
jojo tuo kartu kryžiuočių naikinti,
kurie norėjo mumis nuvarginti.

Ant bėro žirgo po meškos kalpoku,
su šviesiu ginklu, su rago saidoku, —
auksines kilpas su pentinais spardė.
o žirgs patkavoms šilo žemę ardė.

Išvydęs tikrą grožybę pas marę,
jaunai Birutei tokiais žodžiais tarė:
„Kas nors tu esi, deivė ar mergelė,
priimk tu mano ranką ant šio kelio.

Aš visad ponas žemės buvau jūsų,
o nuo šio laiko tavo vyras būsiu.
Priimk, Birute, širdį tau atvirą
ir visus turtus, kurie didi yra.

Kur tave gavau pirmakart matyti,
liepsiu puikius tau namus pastatyti:
kalnas, ant kurio pažinai Kęstutį,
nuo tavo vardo bus vadints Birutė".

Tą girdėdama, mergelė gėdinga,
jauna Birutė, skaisti, išmintinga,

žemyn žydraines akeles nuleido,
atsiduksėjo ir puolė ant veido:
„Nors siekiau, sako, prieš Perkūną dievą
neimti vyro, kolei būsiu gyva,
bet kad yr tokia tavo valia, pone,
teišsipildo širdinga malonė!“
Vis tai padarė, kaip sakė, Kęstutis, —
ant kalno buvo pastatytas butas.
Birutė paskiaus, jojo numylėta,
pagimdė sūnų Vytautą ant svieto.

Ištisų dainų apie kryžiuočius irgi neturime užsilikusių. Kai kur betgi jie tebėra minimi:

„penki broliai žalioje lankoj, o ryto būsim kryžiuočių rankoj“,
„prapuolėm—iš savo šalies išvaryti, kryžiuočių mandieroms aptaisyti,—pareisim, seselės, nualsinti, baisiųjų kryžiuočių nukankinti“;
„nuo Prūsų gronyčios—raiti kryžiuočiai atjoja“;
„baltsermėgiai kareiviai, tie baisūs piktadariai, ką juos kryžiuočiais vadina, tie mus be paliovos nuolat kankina“.

Kryžiuočių vardo kad ir nemini, betgi rodyte rodo juos mums daina apie Raudonės vainą:

„Pakalniškiuos, Veliuoniškiuos didė vaina buvo... Aš Raudonę vajavosiu. Raudonės pilis gražiai mūravota, ašarėlėmis išmazgota“...

9. Žuvėdų laikai. Daug aiškiau, negu kryžiuočius, dainos atsimena vėlesniuosius švedus, pasak jų—„žuvėdus“ Lietuvos istorija žino tris susirėmimo su švedais laikotarpius: XVII-jo amžiaus pradžioje ir viduryje, XVIII-jo pradžioje. Be to, dar anksčiau, pirmajame tūkstančiametу, Lietuvos valstybei dar nesusikūrus, lietuviai susidurdavo su Skandinavų normanais, kurie lengvais laivais keldavosi per Baltijos jūrą ir puldavo mūsų šalį. Iš tų žilosios senovės laikų, pasak kai kurių, bus likusi Darželio iškados daina:

Dainuok, sesyte,
ko nedainuoji?
ko rymai ant rankelių?
rankelės užrymotos?
Kur aš dainuosiu?
kur linksma būsiu?
Yra darže iškada,
darželyj iškadužė.

Rūtos numintos,
rožės nuskintos,
lelijos išlakštytos,
rasužė nubraukyta.
Ar Šiaurys pūtė?
ar upė aptvino?
ar Perkūnas griovė,
ar žaibais mušė?
Ne Šiaurys pūtė,
ne upė aptvino,
Perkūns negriaudams
su žaibais nemušė.
Barzdoti vyrai,
vyrai iš jūrų,
prie krašto leidos,
į daržą kopo.
Rūtas numynė,
rožes nuskynė,
lelijas išlakštė,
rasužę nubraukė.
O ir aš pati
vos išsilaikiau
po rūtų pašakėliu,
po juodu vainikėliu.

Tos dainos, kurios mini susirėmimus ties Ryga, rodos, daugiau turi omeny XVII a. susirėmimus su švedais, negu ankstesniuosius susidūrimus su kardininkais ir šiaip vokiečiais. Bet dainuojama: „išjodinėjau Rygos miestelį, apvajavojau žuvėdų vaiską"; vietoj „visi bajorai į Rygą joja" padainuojama ir: „visi jaunikaičiai ant švedo jojo". Toje pat dainoje viet. „aš palikau jį Rygos miestely, Rygos miestely — svečių šalelėj", dainuojama ir: „aš palikau jį Kircholmiestely, kuršių miestely, svečių šalely". Kirchholmo mūšis, už 2 mylių nuo Rygos, ištiko pirmuoju švedų puolimu, 1605 m. Čia pagarsėjo lietuvių kariuomenės vadas Katkevičius, kurio vardas ir į dainas pateko:

„Ir atein žuvėdų pulks, žuvėdų pulks narsiųjų, — kaip ant plečiaus sustojom, visus žuvėdus iškapojom — mūsų Katkus labai drūts, tikras buvo karaliuks"; „kareiviukų geras pustas kirto galvas kaip kopūstus, o tas Katkus, tas Katkevič su žuvėdu labai mušas".

Tasai pirmas švedų puolimas ilgiausiai užsiliko žmonių atmintyje, kad ir anoje Rygos dainoje, kuri visaip prasideda („Jau ir atlėkė gulbių pulkelis", arba: „O ir atjojo juods vabalėlis", arba: „O ir atjojo pons oberleitmons", arba: „Visi jaunikaičiai ant švedo jojo"), paprastai betgi bajorais·

Visi bajorai žirgus balnoja,
žirgus balnoja, į Rygą joja.
Kitų išjojo jauni broleliai,
o mūsų nėra neigi kam joti:
tėvelis senas, brolelis mažas, —
broleliui joti, broliui nejoti.
Viena seselė brolelį rengė,
antra seselė žirgą balnojo,
o ši trečioji vartus atkėlė,
vartus atkėlė ir palydėjo.
— Oi broli, broli, kada parjosi,
po mano tėvo raudona rože?
Neverk, sesele, neverk, jaunoji:
kai ji pražydės, tai aš parjosiu.
O ir pražydo nedėlios rytą, —
nėra kai nėra mūsų brolelio.
Eisim, seselės, ant aukšto kalno,
ant aukšto kalno brolelio laukti.
Mes išstovėjom kalno duobelę,
mes nurimojom aukštą tvorelę.
Parbėga žirgas ir parpūkštuoja,
aukso kilpelės šalia svyruoja.
— Oi žirge, žirge, tu juodbėrėli,
o kur tu dėjai mūsų brolelį?
Aš palikau jį Kircholmiestely,
Kuršių miestely — svečioj šalelėj;
užvajavojo kuršių žemelę
ir iškapojo didį vaiskelį.
Devynias marias plaukte perklaukiau.
o šią dešimtą nerte parnėriau;
devynios kulkos pro šalį lėkė,
o ši dešimta brolelį kirto.
Kur galva krito, rožė išdygo,
kur kraujai triško, žemčiūgai blizga.

10. Pričkaus žalnieriukai. Seniausi Prūsų lietuvių dainų atsiminimai iš istorijos siekia XVIII-jo a. pusę, kai Prūsų karalius Didysis Pričkus kariavo su Austrija ir Rusija. Jose dainuojama apie žygius „į ven-

grųjų žemę“, „į eistrų žemę“, „į bėmų žemę“; „zalnieriukai“ užsideda „kepures trimis kampeliais“, nusiveja sau „juodas kasas“, yra priversti plaukus kirpti, „kitus vilkti“, liūdi „Potsdamo miestelyj ant pylimų žalių, pučkas pasiėmę, su baltąja šilkų kuska ašarėles šluostydami“. Bene seniausia iš tų dainų yra, bent turi labai senų, prieš XVIII a. vartotųjų įvaizdžių, yra Iškeliavimo daina, kurion pateko vėlesnysis, XVIII-jo a. Vengrų žemės paminėjimas:

Šiandien alų gersim,
rytoj iškeliausim
į Vengrųjų žemę,
kur upužės vyno,
aukso obelačiai
ir girios sodačiai.
O ką mes ten veiksim,
o ką mes ten veiksim
toj Vengrųjų žemėj?
Miesto mūrus pakursim
iš brangių akmenačių,
saulužės langačių.
O ką mes valgysim,
o ką mes valgysim
toj Vengrųjų žemėj?
Mažus vištytėlius,
keptus karvelėlius
ant saulės kamino.
O ką mes ten gersim,
o ką mes ten gersim
toj Vengrųjų žemėj?
Pienelio, midelio,
dubilųjį pyvą,
raudoną vynelį.
O kuo mes vilkėsim?
Trumpais žiponačiais,
aukso guzikačiais.
O kur mes gulėsim?
Šilkų pataluose,
pūkų pėrynuose.
O kas mums paslūžys,
o kas mums paslūžys
toj Vengrųjų žemėj?
Dievo dukružėlės
su baltoms rankelėms,
su meilės žodeliais.
O kadai sugrįšim,
o kadai sugrįšim
iš Vengrųjų žemės?
Kad išdygs kolačiai,
žels ir akmenačiai,
ant jūrių medačiai.

Didžiai pamėgo ne tik Mažosios, bet ir Didžiosios Lietuvos žmonėms Juodvarnio daina, kurioje kautynės vieta dažniausiai nurodoma Kistrinas (Berlyno pusėj):

Lygios lankos, žalios pievos,
balti dobilėliai,
čia vaikščiojo, ūliavojo
du baltu dragūnu.
Ei jūs dragūn, dragūnėliai,
balti dobilėliai,
ko vaikščiojat, ūliavojat
po Šlezingės žemę?
Ir atlėkė juodas varnas,
juodasis varnelis,
ir parnešė baltą ranką
ir aukso žiedelį.
Ei tu varne, juodas varne,
juodasis varneli,
kur tu gavai baltą ranką
ir aukso žiedelį?
Už Kistrino, pas Kistriną
didžioj krygėj buvau,
čion gavau aš baltą ranką
ir aukso žiedelį.
Ten neviena mamužytė
sūnužio dejavo,
ten neviena sesužytė
brolužio raudavo.
Nors raudavo, nepažino,
kraujuose gulėjo
subadyti, sutaškyti,
jųjų nepažino.
Ten nugriuvo didžius tiltus
baltųjų brolyčių,
ten nulankstė ilgas tvoras
šviesiųjų kardelių.
Ten nukimšo didžias kamšas
juodų kepurėlių,
ten tekėjo upužatės
raudonų kraujelių.
Ei Dievuliau, Dievulyčiau,
tai mano žiedelis!
Negrįš mano bernužytis,
krinta ašarėlės.

„Prūsokus" mini Didžiosios Lietuvos rekrūtų daina, kuriuos (rekrūtus) „ponai su šaltyšiais slaptai... į kantungą varė":

Nelaimingi mes broleliai,
kur mes pasidėsim?
Nuo prūsokų prakeiktųjų
niekur neišbėgsim.
Mūsų ponai su šaltyšiais
slaptai susitarė,
vieną naktį ėmė, rišo,
į kantungą varė.
Kaip nuvarė mus į dvarą,
ten mums raštus davė,
su tais raštais mus bernelius
iš tos šalies varė.
Ir nuvarė mūs bernelius
Į Tilžės miestelį;
Tilžės miestas brukavotas,
ašaroms nuklotas.
Ir sustatė mus bernelius
į vieną glitelę,
plaukus kirpo, kitais vilko,
širdelę graudino.
Ir nuvarė mus bernelius
Gumbinės miestelin,
ir pristatė mus brolelius
vokiečių pulkelin.
Serženčiukai, kaip žalčiukai,
aplink šokinėjo;
kapitonai, kaip šėtonai,
į mumis žiūrėjo.
Šalta žiema, striuks drabužis,
reiks šaltį kentėti;
duonos svaras, kruopų stuopa,
reiks badą kentėti.

Koks ten buvo sunkus mustras
ir kaulų laužymas,
koks ten buvo skaudus smūgis,
kraujo praliejimas!
Ei tu Dieve visagalis,
Tu, Dievs visų gyvių!
O kam gi tu mumis leidai
ant tų didžių dyvų?
O kaip sunku akmenėliui
per jūreles plaukti,
taip mums yra, jauniems broliams,
į nevalią eiti.
Rudenėlį nei gegutė
girioj nekukavo;
mūs bernelių iš nevalios
niekas nevadavo.

Kad sulaukčiau pavasario,
gegutės kukuojant,
bene ateis tėvužėlis
mumis išvaduoti.
Jau sulaukiau pavasario,
gegutės kukuojant,
tik n'atėjo tėvužėlis
mumis išvaduoti.
Tu saulute, motinėle,
atsiųsk juodą varną!
Tu varneli, juodvarnėli,
tu, mūsų broleli!
Nunešk mūsų grabų kaulus
pas mūsų tėvelį,
o tai senai močiutėlei
nors kraujo lašelį.

Toji XVIII a. daina kilo Didžiojoje Lietuvoje: jai nusilpus, Prūsų karaliai, kurie turėjo čia savo dvarus, ponų padedami, gaudė bernelius savo kariuomenėn. Mūsų kraštui atsidūrus rusų valdžioje ir ėmus mūsų bernelius gaudyti, dainos „prūsokai" virto „maskoliais", „Tilžė" — „Šiauliais". Ta daina buvo dainuojama kariuomenėn paimtųjų bernelių ligi pat Didžiojo Karo pradžios.

11. Lietuvos puolimas. Lietuvos puolimas XVIII a. didžiu skausmu atsiliepė žmonėms, jų dainose nuskambėjo garsiu aidu. Puolimo metui galima priskirti Lietuvos vargų daina, kurios posakis „oi eisim, eisim, čia mes nebūsim, čia ne mūs tėviškėlė" plačiau esti kartojamas, bet visa daina reta kur beužeinama:

O bėda, vargai, trudningi čiesai,
kas bus iš Lietuvėlės?
Dideli pulkai svetimų žmonių
įpuolė tėviškėlėn!
Uždegė pilis, mažas ir dides,
supūstijo šėtreles,

praliejo kraują senų ir jaunų,
nužudė mus kaštaunus.
Verčia mus dirbti, jiems nuraminti,
jų visas išdykystes;
paniekin kalbą, ryja mūs' algą,
mus vargin baudžiavoj.

Jau eisim, eisim, čia mes nebūsim,
čia ne mūs' tėviškėlė;
svetimi žmonės, skaudūs žodeliai
raudin mūsų širdelę.

Kurlink mes eisim, katrul nukreipsim
savo graudų veidelį?
Ar šiltuos pietuos, ar šaltoj šiaurėj,
ar kur saulelė leidžias?

Kur saulė teka, tenlink mes eisim:
ten užtekės palaima.

1794 m. sukilimui ar priešmaištiniam laikui skiriama kurstomoji „lietuvių — žemaitėlių" daina:

Ten už girių ir girelių,
ten už upių ir upelių
gyven rusai, prūsai,
kurie dienoms ir naktelėms
kerš ant mūsų šios šalelės,
tėvų bočių tos žemelės.

Girių, kalnų ir pilelių,
upių, pelkių ir upelių
nor valdovais tapti,
o mus' vargšus — vargužėlius,
girių paukščius ir žvėrelius,
po savęs pabrukti;

paskui mumis — lietuvėlius,
kaip žvėrelius ir jautelius,
į jungus subrukti.

O lietuviai, žemaitėliai,
o broliukai, brolužėliai,
nesnauskim mes tada!

Turim girias, turim upes,
turim pelkes ir upelius,
turim kalnus ir pileles:
jei nenorim jungo traukti,
ginkim mūsų tą žemelę
nuo rusų ir prūsų!

Imkim kucus ir kucelius,
ir lankočius ir ragočius,
ir kam kas pakliūna.
Muškim rusus, muškim prūsus,
laužkim jų galybę,
kad negniažtų, ka nespaustų
mūsų!

1794 m. sukilimo vadas, Kasčiuška, kilęs iš Lietuvos, kad ir kariavo Lenkuose, betgi Lietuvos žmonėse buvo plačiai žinomas baudžiauninkų užtarėju: tai, girdi,

buvęs mužikų generolas. Apie Kasčiušką yra mums likę atsiminimų dainose, kurių viena, matyt, buvo raitelių jojant dainuojama:

Užgyd gaidžiai pusiau nakties,
užgyd gaidžiai pusiau nakties,
reik žirgus balnoti.
Pabalnojo ir išjojo,
pabalnojo ir išjojo,
prie vaisko pristojo.
Aukštais kalnais jodydami,
aukštais kalnais jodydami,
armotas riktavo.
Užriktavo, užliodavo,
užriktavo, užliodavo,
sidabro kulkelėms.
Skynė pynė ulyčėles,
skynė pynė ulyčėles
maskoliaus vaiskelėj.
Padėk, padėk, pons Kasčiuška,
padėk, padėk, pons Kasčiuška,
maskolių valioti.
Kaip maskolių pavaliosim,
kaip maskolių pavaliosim,
Austriją kaposim.
Rubavosim rusą, prūsą,
rubavosim rusą, prūsą,
mušim austrijoką.

Sią dieną, rodos, dažniau pradeda žodžiais: „Vilniaus miesto žali bromai“, tuo ją rišdami su sukilėlių kovomis del Vilniaus.

Tebėra dar užsilikusi daina apie Kasčiuškos patekimą į nelaisvę. Tačiau nemirė jis kalėjime, kaip kad sako daina, ir jokia karalienė nei ciesorienė, žinoma, nėra del jo mirties verkusi; jis, mat, pateko kaip tik į žiauriosios rusų carienės Didžiosios Kotrynos rankas.

Daina sujungia vienan „karaliaus Kasčiuškos“ kalėjimą ir daug vėlesnę jo mirtį:

Kad Kasčiuška jojo,
karalium pastojo:
palauk, palauk, pons Kasčiuška,
atjoj Lenkų ponas.

O kaip jis prijojo,
gromatėlę davė:
gromatėlę skaitydamas,
labai graudžiai verkė.

Žaliojoj girelėj,
tamsiojoj naktelėj,
ten suklupo bėrs žirgelis.
Kasčiušką sugavo.

O kai jį sugavo,
gelžimis apkalė
ir į kalinį įdėjo,
kalinyj marino.

Į grabą įdėjo,
sklepe palaidojo;
apraudojo šinkorkėlė
jo kojas, rankeles.

Verkė karalienė,
verkė ciesorienė,
verkė ir visa kariauna
karaliaus Kasčiuškos.

Net Mažojoje Lietuvoje, kuri nieko bendra su sukilimu neturėjo, dainavo apie Kasčiušką, kuris buvęs „didis sauvalininkas“, neklausęs „tėvo nei mamužės, nei visos savo didžios giminužės“, ir girioj buvęs nušautas.

12. **Prancūzmečiai.** Prancūzų imperatoriaus Didžiojo Napoleono puolimas Prūsų ir Rusų, 1806—1807 ir 1812—13 kovos Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje ir už jos sienų į mūsų dainas įkėlė prancūzus ir jų garsingą vadą daugely jų išstumdamos senesniuosius vardus. XVIII a. dainos „vengrųjų žemė“ virto „prancūzų žeme“, „prūsokai“ — „prancūzais“, Kasčiuška“ — Prūsų vadu „Bliukeriu“. Prancūzų imperatorius niekur nėra savo vardu vadinamas, bet pavarde — Bonaparte, kai kada paverčiama Bonifaciumi.

Vienaip į jį žiūri Didžiosios, o kitaip Mažosios Lietuvos lietuviai. Pastarieji, ištikimi Prūsų valdžios valdiniai, neapykantos jausmu prieš Napoleoną nesiskyrė nuo Prūsų vokiečių. Jiems Bonapartė — „baisusis čertas“, „Prancūzų karalius — didis razbaininkas, Prūsų karalius — didis karžygys“. Kai „stovi karaliai kraujuose, o Bonapartas kraštuose“, lietuviai yra raginami:

„drąsiai stovėkim ir nedrebėkim, rasi mes pergalėsim"; „tik stovėk, nedrebėk, ant vėluko vis žiūrėk, o kad ir tu pulsi, mirsi tik garbingai, bus paminėjimas ir grabe".

Prūsams—lietuviams padedanti pieš prancūzus „švenata Vona" (Ona).

Kai kuriose dainose minimi atskiri vadai ir mūšiai, pavyzdžiui:

„Jurkis mušė Vartinburke Bertrui skaudžiai į pašonę, Kleistas sugavo į žaką tą beslėpytį Vandamą, Bylas kišo ilgą kartį už Berlyno, kad prancūzai nosį triskart atsitrenktų, o tėvs Blykeris — tas davė Bonapartui į pakaušį".

Čia vis minimi tikri nuotykiai iš 1813—14 m., vieną kitą vardą bent kiek iškreipus. Kitoje dainoje yra minimos Paryžiaus kovos, mūšiai prie Marnės upės, „Samarto" (Montmartre) aukštas kalnas ties Paryžiumi.

Toms dainoms gerokai atsiliepė patriotiška tų laikų vokiečių poezija ir Prūsų kariuomenės dainos. Viena taip įkvėptų dainų ir mūsų dienoms yra užsilikusi—tai 1813 m. Dansko miestas:

Šiandien esam be bėdos,
ryto ir kraujuos brydos (-im).
Ei žirge, žirgeli mano,
ar po manęs ir drebėsi?
Lenkų žemę perkeliavom,
lenkų žemę išjuokavom.
Prūsų žemę perkeliavom,
prūsų žmones išbučiavom.
Graži lenkų Marijėlė,
graži prūsų armijėlė.
Kad mes traukėm Dansko miestą,
Dansko mūrai padrebėjo.
Kad mes traukėm Dansko miestą,
Dansko ponai padrebėjo.

Tą dainą Rėza išvertė į vokiečių kalbą, iš tos kalbos Krašiauskis išsivertė ją į lenkų kalbą, tą vertimą perdirbęs Kondratavičius įdėjo į savo eiles, kurias Arminas vėl sugrąžino lietuvių kalbai kaip XIV a. lietuvių karo dainą: „Tegul giria šlamščia, ūžia, o mes trauksim į karužę" ir t. t. Jau 30 metų tą naujai perdirbtą dainą dainuoja mūsų jaunuomenė, o susidarius lietuvių kariuomenei ji virto jos mėgiama daina.

Vedami bajorų, kurie tikėjosi nusikratysią rusų valdžios jungu, Didžiosios Lietuvos baudžiauninkai 1812 m. irgi laukė, jog prancūzai juos išgelbės ne tik iš rusų jungo, bet ir iš baudžiavos. Dainose, kurių kitos yra mūsų bajorų parašytos, taip raginama:

„mieli broliai, vis bajorai, eisim urmu į maskolius“, „broliukai, pasiliaukit, nuo maskolio pasitraukit“;

„berneliai, berneliai, kur jūsų valnastis — eikit pas prancūzą tenai anos rasti“.

Iš lenkų kalbos buvo perdirbta legionų „Jeszcze Polska nie zginęła“, kuri pavirto mūsų „Marš, Dambrauski, į Lenkus“; taip pat buvo išverstos eilės ir apie Juozapo Poniatauskio vado mirtį („Iš didžių vainų ir plecių kruvinų pargrįžta broliai iš šalių tolimų“).

Kad mūsų žmonės buvo palinkę Napoleonui, rodo ypatingas dainos posakių svyravimas:

„ ir p a v a r ė Paniparta kariuomenę joti“, kitur jau „v a d i n mane Bonifacius už karalių joti, ir p a ž a d ė j a u už karalių joti“, o kitur net „p r a š ė mane Bonipartas į vainelę joti“, lyg būtų malonus kaimynas ar prietelis!

13. **Pirmieji lenkmečiai (krakosmečiai).** 1794 m. dainos yra kuriamos senųjų dainų pavyzdžiu. Prancūzmečių dainos jau gauna rašto įtakos, o 1831 (krakosmečių) ir ypačiai 1863 m. įspūdžiai retai tesireiškia senobinių dainų būdu, dažniausiai ne valstiečių, tik bajorų ir kunigų šviesuomenės ar bent jiems artimų žmonių kuriamomis dainomis-eilėmis.

1831 m. Lietuvos sukilimas ir jo nuotykiai apdainuota lenkų poetų, kurių vieni kiti juose dalyvavo. Tos dainos platinosi mūsų bajorų tarpe, bent kiek atsiliepdamos ir mūsų dainoms. Plačiau pasklydę buvo kai kurie vertimai ir sekimai iš lenkų kalbos, kaip antai:

„D a b a r l e n k a i n e p r a p u o l ė, k o l ž e m a i č i a i g y v i... Visi vyrai eikim nevalios numesti, neprietelio mūsų pakarop privesti... Eikim visi imt Palangos, o laivais nuplauksim stalyčiop su valia dangaus ir carą sugausim“;

„Gana, broliai, mums miegoti ant kapo motinos... marš lietuviški žalnieriai prikelti motinos... kaip maskolius išvarysim, tada kitomis durimis ir vokiečius išmėtysim, tiktai su kepurėmis... Karaliaučius bus kaip buvo ir vėl liks jis mūsų“;

„O ir iš pavieto mes Mariampoliaus turim pasirodyt gyventojai toliaus prie tėviškės mūsų, nors kunigaikštystos, bet valnos del mūsų visados ponystos, garbingos mūsų Lietuvos“.

„Kas tuos kapuose yra pakavotas? sūnus Medekšos Maskvos užkorotas“ ir kitos dainos.

Bet ypatingai įsmego žmonių atmintyje nevykęs žygis Gelgaudo, kuris, atvykęs su lenkų kariuomene ir prisijungęs sau daugelį Lietuvos sukilėlių būrių, nei Vilniaus neįstengė paimti, nei šiaip kur rusų sumušti; jų spiriamas, jis peržengė Prūsų sieną ir nusiginklavo. Yra apie tai užsilikusios dvi dainos, suvalkiečių ir žemaičių, rodos, abi ne kaimo žmonių sukurtos, tik kaimiečių seniau didžiai mėgtos.

Suvalkiečių „Gelgaudas“ šiaip prasideda: „Slaunas vadas Gelgauds buvo“.

Apie jį manė, jog jis esąs „ščyras vajauninkas“, bet jis susiuostęs su maskoliais, kurie jam aukso pažadėję. Jis traukęs Lietuvon „nuo Varšavos stalyčios“ per Ręigardą, Suvalkus, kur jo pasitiktų „daug lietuvninkų suėjo ties bromų bažnytinių“. Nepasisekus mūšiui arti Vilniaus, vadas nutaręs reikiant „mums raitieravot“. „Ant Prūsų gronyčios“ jam įsakius „ginklus padėti“, adjutantas „vaiskui ginklus sugrąžino“, o pats „tvėrė arkliui už atlapų“ ir kreipėsi į Gelgaudą: „...Prapulk dabar, zdraica esi“, ir „pištalietu jį trinktelėjo“.

Žemaičių „Palik sveika, mylimoji“ dainuoja apie jaunikaitį, kuris išgirdęs, jog „jau ateina tikri lenkai po valdžia Gelgudo“, pasižada:

„nebišleisim iš Žemaičių jau mes gyvo gudo“! Persiskyręs su mergaite, jis savo žirgą pentinais suspyrė ir su kitais pristojo prie Šimanauskio kariuomenės, dalyvavo mūšiuose Pavandenėje ir Gomaliuose; Varniuose pernakvojęs, su visa kariuomene pasitraukė „ant Prūsų rubežiaus“. Laišku jis atsisveikina su mylimąja mergaite: „Einu jau į Prancūziją, turi tai žinoti — palauk biškį, vėl sugrįšiu jūsų išliuosuoti“.

Bene tiems laikams reikėtų priskirti Doružėlės daina, kurioje lyg randama garsiosios sukilėlės Emilijos Plioteraitės ar kitos kurios narsios Lietuvos mergaitės žygio atbalsių:

„Buvo pana vardu Doružėlė, skaisti graži Lietuvos mergelė; buvo tėvui močiutei paklusna ir kraują pralieti atvožna“; išgirdus, jog „vaina užstojo“, prieš tėvų norą jon išjojo, „nes tėviškę Lietuvą išpažino“, keliose „vainose“ ji dalyvavo,— „ant visos žemės kraujas raudonavo, bet dar Lietuva karaliavo“, — trečioje „vainoje“ ji žuvo; „rūpinosi generolai Lietuvos, kur paną Doružėlę kavos“, — nutarta, jog „kavot reikia ant Vilniaus kalnelio po šakota, po žaliąja liepele“, žaliomis rūtomis paklota, baltomis lelijėlėmis užklota.

14. Antrieji lenkmečiai. Vienos 1863 m. dainos yra sukilimui palankios, tik dažniausiai šviesuolių parašytos arba net iš lenkų išverstos, o kitos — jam priešingos, kartais Rusų vyriausybės agentų parašytos.

Pirmųjų tarpe išsiskiria įdėmi kurstomoji Garibaldžio daina:

„Kelkit, vyrai, kelkit, narsūs,... maskolius gerai ištvokit... Jau iš jūros Garibaldis ant maskoliaus atsibaldęs; kyl prancūzai, anglijonys, ein spančykai ir rymionys... Juk maskolius Varšavoje šventą kryžių sukapojo... Kad bus Lenkų karalystė, gausit visi bajorystę, gausit ir žemės gabalus, tik išmuškit tuos vabalus...“

Svarbiausieji lenkų patriotiški himnai buvo tuo metu išversti į lietuvių kalbą. Be minėtojo ankstybesnio „Marš, Dambrauski, į Lenkus“, šiuo metu atsirado dar „Jeszcze Polska nie zginęla“ vertimas. Be to:

„Neprapuls mūsų tėvynė, pakol mes gyvensim... Nuo austrijokų, maskolių, prūsų atimsim gražią tėvynę mūsų...“;

„Bože coś Polskę“ vertimas — „Dieve, kurs Lenkus per amžių daugybę ant sparnų Tavo apiekoj nešiojai,... keliame maldas prieš altorius Tavo, tėvynę valną grąžink mace savo...“;

„Matko Chrystusa“ vert. — „Šventa Marija, prieš altorius Tavo vaitodami skundžiamės ant koronių savo“...;

net „Z dymem požarów“, tiesa, bent kiek vėliau, išversta— „Su gaisrų dūmais, broliško kraujo garojimu, prie Tavęs, Viešpatie, siunčiamas balsas netilsta...“

Daug mūsiškesnė yra daina apie Papilės mūšį, kuri primena mums žemaičių „Gelgaudą“: joje yra apsakomi net sukilimo nuotykiai:

„Paklasykit visi manęs, ir didi ir maži,... kaip mes baisiai susimušėm ties miestu Papilės... Tarp visų mūsų vadovų buvo viens garsesnis, Jablonauskis, stiprus vyras, už visus drąsesnis... Pirmą kartą susimušėm ties rubežiu Prūsų... Paskiaus guviai vėl užpuolėm savo neprietelių, nepertoli nuo Tenenių važiuojantį keliu... Dar paskesniai nukeliavom į pat Tryškių girią... Pas Papilę radom gražią vietą... Krito tarp šimto maskolių, atėjęs iš tolo, Engelartas vyresnėlis, sūnus generolo... Išgirdę, (jog maskoliai) tris tūkstančius į Papilę savųjų suvarė, nieko jau neblaukėm, bet tomis taipog giriomis į Paprūsę traukėm... Dabar kartą susimušėm ties pat upe Jūros, kame nedidė Akmenė su ta upe durias. Jablonauskis paregėjęs maskolių daugybę... gražų arklį spėriai pabalnojo ir į Prūsus, ačiū Dievui, laimingai išjojo. Mes... po visus miškus kur pakliūk išskydom...“

Kitoje dainoje irgi yra minimi „garsūs vadovai po mūsų miškus — pons Jablonauskas ir kunigs Mockus“.

Sodžiaus jaunuomenė, ypačiai ten, kur kunigai buvo palankūs sukilimui, stojo į sukilėlių eiles, bet sodiečių dauguomenė susilaikė arba net priešingai jam buvo nusistačiusi. Tasai nusistatymas prieš sukilėlius buvo taip sustiprėjęs, jog, mūsų žmonės, caro nuo baudžiavų paleisti, pasijuto jam dėkingi, pats sukilimas atrodė ir rusų raštininkų bei mokytojų buvo jiems rodomas lyg maištas ponų, kurie nenorėję leisti baudžiavų naikinti.

Šitokiam nusistatymui nemaža pamato buvo tik išnykusiuose baudžiavų santykiuose, kurių atminimą palaikė senosios dainos:

„Kas nor varguž̨ vargti ir ašarėlių braukti, tekėk už būro vaiko, baudžiauninko sūnytėlio...“;

„Vos aušra švinta, vištos praded karkti, o man vargdieniui reik dirbti, reik vargti...“;

„Mės negalim apipiešti nei išpasakoti, kad jau esame nuo ponų iš visur apstoti... kaip mes eisim iš to dvaro, daug cudų darysim, visus ponus ir tijūnus į peklą varysim“.

Nestebėtina, jog, dauguomenei esant šitaip nusistačiusiai, baudžiavų panaikinimas žmonių buvo dėkingai sutiktas:

„Per daugel metų kentėjom nevalią, kolei sulaukėm teisingų karalių... gyvenk, karaliau, Aleksandra mūsų, sveikas būdamas...“;

„Senovės čiesai neteisingi buvo, daugel iš mūsų nekaltai pražuvo...“ (toliau panašiai, kaip anoje dainoje, garbinamas caras);

„Mes jauni žmonės trumpo atminimo... galim atminti senąsias adynas, kaip mūsų tėveliai buvo suspaudime“ („galim Aleksandrą, gerą ciecorių, šlovinti“);

„Mūsų seneliai vot šitaip sakė — vis kadakalviek užsidegs žvakė“ („mūsų ciecorius — šventas žmogus“)...

Nestebėtina, jog ir del sukilimo dauguomenė savaip nusistatė:

„Kas gi do čiesas, o kokia gadynė, kad mužikai ponus po kojų pamynė... šešiosdešimts metų padonaisiais buvom, pakol Aleksandra karalium nebuvo... Aleksandra karalius prasčiokus mylėjo, buntauninkams ponams turmą pažadėjo“...

Bajorai, ponai yra niekinami: „Oičizna naša, velnias poną neša... su ponais arsim, su ponioms akėsim...“;

„Jūs paliokai, jūs laidokai, šit atjoja jums kazokai...“ Kamčatka ir Novaja Zemlia — jūsų ištrėmimo vietos — „vot atiečestva — tėvynė“.

15. **Naujesnieji laikai.** Lietuvai patekus į Rusų valdžią, mūsų jaunuomenei teko eiti rusų karo tarnyba ir dalyvauti tuose karuose, kuriuos Rusija kariavo su turkais, japonais, vokiečiais. Iš karų su turkais, ypačiai iš paskutiniojo 1877—78 m. karo, į mūsų senąsias dainas apie tėvo ir sūnaus ar sūnų atsisveikinimą, dviejų ar trijų

brolių išjojimą kovon ir kitas („Augin tėvas“, „Kad aš augau“, „Kad mudu augov“ ir t. t.), spraudžiasi turkų vardas: „Turecka žemelė“, „Turkų žemė“, „Turcija“. Kartais dainuoja apie tai, kaip „mus varė už turkų gronyčios, kur dyki laukai, nėra ulyčių“, o toji šalis arba pasirodo esanti aukštų kalnų „Čerkesų žemelė“ (Kaukazas) arba šalis anapus „Duno upės“ (Balkanija), kurioje „mūsų broliukų šimtai skenda“, bet ir toliau paėjus „juoda turkų žemelė mūsų vargdieniais broliais kaip lapais klota“...

Visokie karai ir vardai pinasi, maišosi. Kai kas nekartą dainuoja ir apie „švedų gronyčią“, ir apie čerkesus „už Prūsų gronyčios“, o 1904—05 m. karo japonai esą „už turkų gronyčios“ ir „Dunojaus upės“. Nestebėtina dainų painiava, kai ir kare

nėra kapų anei šventų vietų,
visus krauja į vieną vietą:
žydus, čigonus, turkus, totorius,
sumaišė visus su mūsų broliais.

Atsiliepė daina ir didžiajam 1914—1918 m. karui. Žinomoje iš kryžiuočių laikų penkių arba trijų brolelių dainoje kryžiuočių ir prūsokų vietoje jau yra minima vokiečių — „germanų“ ranka:

Švytruokim, broliai,
mes lygioj lankoj,
o ryto būsim
vokiečio rankoj.
. . . . . .

Mane brolelį
Šeštakave stumdo,
o Kauno miestą
armotomis mušė.
. . . . . .

Vokiečių kariuomenei Lietuvą užplūdus, dainuojama Rūsti diena:

. . . . . .

Mūsų Lietuva
kaip rožė žydėjo,
mūsų Lietuva
kaip mėta kvepėjo

Diena rūsti,
diena sugraudinta,
dabar Lietuva
yra suvarginta.

Tas bendras nuvargintos Lietuvos vaizdas dar sustiprinama, pavyz., Liūdna saulelė:

Kada saulelė liūdna tekėjo,
tai su germanais karas prasidėjo.
Oi tu Lietuva, žemele mūsų,
tave aplanko kareiviai Prūsų.

Kaip į Lietuvą pradėjo joti,
pradėjo žmonės graudžiai raudoti,
bėgo iš namų kiek kas galėjo,
Prūsų matyti nieks nenorėjo.

Išbėg iš namų, alpsta, dejuoja,
badu mirdami jau jie vaitoja.

Yra ir rašytų dainų, kurias kaimas mielai prisiėmė, kaip antai:

„Paklausykit, broliai, trumpų mano žodžių... Mūsų tėvynė, brangi Lietuva, po valdžia nemcų dabar pakliuvo. Liūdna mums yra ta vasarėlė... Šaudė armotos, degė ulyčios, liko be varpų visos bažnyčios; tylėjo varpai, negrojo vargonai, buvo nuliūdę žmonės ir ponai... Mes nelaimingi daug vargo matėm, kožnas prie grįčios apkasus kasėm... Rusų kazokai mumis paliko, tuojau germanai plačiai aptvino... Kas tik papuolė, viską gabeno: kas tik turėjo javų ar šieno, vištų, kiaušinių, sviesto ar pieno; ėjo per gurbus jie kožną dieną, paliko tiktai karvytę vieną... Bėdos mums buvo, kad valdė ruskas, šiandien gyvenam, valgom be druskos...“

Bene dar vaizdžiau iškelia vokiamečių vargus Nauji svečiai:

„Nauji svečiai jau pas mumis lankytis pradėjo ir savo tvirtą valdžią ant mūsų uždėjo... Katra balta dienužėlė naujas žinias neša, ir į kaimą atvažiavę, viską jie surašo... Jų kalbos negal suprasti, jie per nosį knarkia, o už šunį reik mokėti šešiolika markių... Mums į turgų atvažiavus neramu stovėti, priėję du žandaru prašo užmokėti... Gal ir šimtą kiaušinių ant karto išgertų, liepia šulnius užtaisyti, kad nepasinertų... Nuliūdimas širdį mano spaudž katrą adyną, kad pradėjo jaunuomenę vežti į Berlyną... Laukai mūsų stov nedirbti, kelių taisyt varo. Vež į Prūsus sidabrinius, išvėž ir auksinius, ir vis Rygą nor atpirkti, kaip kupčius kiaušinius... Šimtas metų jau praėjo kaip tasai bebuvo, kad reikėtų mums apleisti tėvynę Lietuvą“.

16. Mažoji istorija. Be didelių įvykių, kurie labiau ar mažiau turi reikšmės visos tautos, visuomenės gyvenimui,

yra dar gyvenimo nuotykių, kurie teliečia, pavyzdžiui, vieną kurią parapiją, pakraštį, žmonių grupę... Tad be anų „didžiosios istorijos“ — karų, sukilimų, vadų dainų, yra dar ir „mažosios istorijos“ — Pasvalio, Dusetų, Paievonio ir tt., Blindų ir Raginių dainų.

Apie lenkmečius pagarsėjo pas mus „razbaininkai“: Raudonkrūtinis, Raginis, kiek vėliau Blinda ir kiti, kurie plėšė ponus ir turtingesniuosius ūkininkus, prisiplėšę gėrė ir ūliojo. Į jų kuopas ėjo išdykusi jaunuomenė lengvo, kartu ir pavojingo gyvenimo mėgintų. Apie kai kuriuos pasakoja dvarus teplėšus, o vargšams padėdavus, tad ir šiuos jų nepeikus. Štai Žemaičių kazokėlių daina:

O mes jaunieji vaikeliai,
ant Žemaičių kazokėliai,
naktį miego nemiegojom,
dieną ūliavojom.

Mes dienomis ūliavojam,
naktimis vis vundravojam,
po bagotus svirnus
imam naudas, pinigus.

Naudas biedniems dovanojam,
pinigus praūliavojam;
pinigai mums nei po kam,
by tik linksmai gyvenam.

Tą dainą dar 70—80 m. dainavę „jonvaikiai“ Suvalkijoje ir 5-tųjų metų revoliucijos laiku pagarsėję „giltiniečiai“.

Apie „Žemaičių kazokėlių“ vadą Blindą girdime dainuojant:

„Buvo slaunas razbaininkas Blinda ant pavietų trijų... Ir užmušė Luokės mieste razbaininką slaunų: ...sviets akmenimis sudaužė galvą ir žandus... O tuos visus gerus žmones, kurie Blindą nukarojo, Šiaulių turme anuos visus užkavojo... (Tačiau kunigaikšlis Oginskis) nuvažiavęs į Šiaulius, liepė išleisti vyrus teisius ir buklus, kurie Blindą nukarojo ir smerčiu jį pritvojo...“

Del 63 m. sukilimo gavo nukentėti nemaža kunigų. Bažnyčioms jų pritruko. Jos nutilo:

„„Kunigėliai mieli, kur jūs pasidėjot?... Šventos dienos rytą einam į bažnyčią, mūsų kunigėlių nėra spaviednyčioj:

...kunigus išvarė, bažnyčias uždarė, daugel mokytojų Sibirijon išvarė"...

Ištremtieji kunigai ilgisi savo krašto. Vienas iš jų savo mielą Paievonį vis mato akyse, o jo graudžią dainą kartoja paievoniečiai:

„Tarpe Virbalio ir tarpe Vištyčio, tarp Bartininkų ir Prūsų gronyčios, ten aukštas kalnas Ievoniu vadintas, žalioms pušelėms gražiai apsodintas... Ten mano dienos praėjo jaunystės... ir buvo gera ir linksma kaip rojuj..."

Kito kunigo buvę parapijonys liūdnai traukia jo paties dainą apie jo ištrėmimo vietą:

„Ten už miesto ant kalnelio stovi kryžius šalia kelio, aplink kapai, žiedai, medžiai, o ant kryžiaus tokie žodžiai: iš Lietuvos išvarytas, lankė šalis, žemes kitas, nes jau pabaigė kelionę, amžinatilsį duok jam, Pone"...

Ilgesio dainas dainavo Samaron išvyti lietuviai:

„...Ko gi nuliūdai, mano širdele, del šio svieto nelaimių?... Jau susikėlė visos pašalys, susidrumstė kaip marės, sujudo vėjai, patvino vilnys po lietuviškas šalis... Nebėr linksmumo visai Lietuvai, nes tyrionys suėmė, sugrūdo būriai juodų barzdylų, o mūsuosius ištrėmė..."

Ypačiai pagarsėjo savo graudžiomis 63 m. gadynės dainomis, kurios mums didžiai pamėgo, kun. Vienužis ir kun. Baronas. Vienužis klausia:

„Kur prapuolė tas takelis, kurs pro kryžių ėjo" (jo mergelė — Maksvon išvaryta, gal kukuoja kur Samaroj, išvaryti jos broliai ir motina, o jos dvarely gyvena „barzdyla"). Jis kreipiasi:

„Oi tu sakal, sakalėli"... nulėk, kur gyven mūsų broleliai, ir apsakyk, „kaip yr liūdna sveturmi gyventi"...

O Barono dainos tik ir skamba graudžiais, giliais tėvynės meilės garsais:

„Ko gi skauda man širdelę, ko gi man nusbodo, kaip pažiūriu į šią šalį ir šį žalią sodą?"

„Sudiev, Lietuva, man linksma buvo gyvent savo šalelėj, — širdį man skaudžia, skaudžia ir graudžia, svetimojon važiuojant";

„Nu Lietuva, nu Dauguva, pasilikit sveikos...";

„Ne taip skamba akmenėliai pasagoms daužyti, kaip vaitoja mūsų broliai šiaurėn išvaryti, — ne taip staugia platus plentas gniaužtas diližonais, kaip vaitoja mūsų žemė po svetimais ponais...“

Giedant jam „dainelę, savo giesmelę apie rūpesčius, vargelius Lietuvos krašto“, vaizduojasi „kalnai ant kalnų, o ant tų kalnų kalnai ir maži kalneliai“ — tai mūsų Lietuva...

Tie 50—60 m. įspūdžiai yra mums palaikomi vėlesniais liūdnais įspūdžiais, tad 80—90 m. yra dainuojamos panašios, bet jau kitų dainių sudėtos apie jų laikus dainos:

„Sunku gyventi žmogui ant svieto nuo nuliūdimo sunkaus ir kieto...“;

„Kur banguoja Nemunėlis, kur Šešupė miela plaukia, ten tėvynė mano brangi, tenai širdis mane traukia...“

„Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka, ten mūsų tėvynė, graži Lietuva“...

„Miškas ūžia, verkia, gaudžia, vėjas žalią medį laužo, nuliūdimas širdį spaudžia, lyg kad replėmis ją gniaužo...“

Tos dainos kad ir primena žmonėms istorijos įvykius, bet kartu išstumia iš jų atminties senąsias istorijos dainas. Jos išstumia taip pat ir parapinės istorijos dainas, kurių daugelis parapijų, ypačiai po lenkmečio, yra turėjusių apie savo bažnyčios statymą, mylimo klebono išvažiavimą ar mirtį ir šiaip apie kurį parapijai buvusį svarbų įvykį.

Daina apie Užpalių bažnyčią primena:

„Kitos parapijos tarp savęs kalbėjo, iš kur užpalėnai tiek skatiko sudėjo? Du šimtai tūkstančių tai yra daugybė, ir neišsakyta bažnyčios brangybė...“

Rokiškio kunigas atsisveikina su parapija:

„Sudiev, sudiev jums, parapijonai, sudiev miesčionys ir visi ponai.. Iškelia mane pakraštin Prūsų ..“

Dusetiškis prašo:

„Padėk man, Dievuli, dainas rašyti, Dusetų parapijos vargus rokuoti... Jei patinka mano raštas, tegul gieda kožnas kraštas dainą Dusetų..“

Vienužio, Barono, Maironio dainos betgi neužkerta kelio naujoms žmonių dainoms rastis. Štai Amerikos lietuvių mėgiamoji Išeivio daina:

Užaugau Pasvaly,
apleidžiau miestelį,
išėjau vandravot,
sau laimės paieškot.

Iš namų eidamas,
gailingai verkdamas,
parpuolęs ant kelių,
bučiavau kryželį.

Krutėjau pamaži
į miestą Panevėžį,
vakzale sustojau,
po miestą vaikščiojau.

Į vagoną sėdau
rankas susinėriau,
į dangų žiūrėjau,
tėvynės gailėjau.

Mašina sujudo,
širdelė nuliūdo,
greitai aš pamačiau
ponystę vokiečio.

Amburke sustojau,
po miestą vaikščiojau,
ten rūbus sau radau
Amerikos mado.

Nuėjau ant porto
pamatyt akrento,
kaip ant strošno sūdo
ir dūšia nuliūdo.

Susėdom akrente
iš visur surinkti:
ten buvo prūsokų,
lietuvių, paliokų.

Ant kranto sustojau,
nuliūdęs dūmojau:
gal laimės nerasiu,
ant marių paskęsiu.

Ein vilnys ūždamos,
akrentą sukdamos;
nėr baimės didesnės
ir smerties greitesnės.

Be kapų, kunigų,
bažnyčios apeigų,
sirenos užgiedos,
žuvelės palaidos.

Po dienų trylikos
krašte Amerikos;
sudiev dabar visiems,
nebesimatysim.

Per dienų trejetą
pačioj Amerikoj
Te Deum laudamus
giedosim džiaugdamies.

III. Garsinės ir darbinės dainos.

17. Sekimas gamtos garsais. Keičiasi žmogaus gyvenimas, keičiasi ir dainos. Juo prastesnis gyvenimas ir žmogus mažiau yra pakilęs, juo prastesnės bus ir dainos. Pirminio žmogaus dainos yra pačios paprasčiausios. Bekildamas žmogus nustoja dainavęs senąsias, jam jau nebepatinkančias dainas ir kuria naujas, tobulesnes. Senosios ilgainiui pasimiršta, žūva arba, suaugusių nebedainuojamos, tebėra dar tik vaikų ar piemenų kartojamos. Iš jų dainų galime sau nustatyti visų seniausias mūsų dainas.

Pirminis žmogus gamtoje gyvena, labiau už mus jos priklauso, tad ir labiau jos klauso, negu mes. Pirminė kalba buvo, dagiausia, sekimas gamtos garsais, kaip matome iš užsilikusiųjų: brakšt, čiaukšt, paukšt ir t.t. Pirminės dainos irgi seka tais garsais, ypačiai paukščių — lakštingalos, volungės, vėversėlio ir kitų. Štai lakštingalos daina:

Jurgiuk! Jurgiuk! Jurgiuk!
Kinkyk! Kinkyk! Kinkyk!
Paplak! Paplak! Paplak!
Važiuok! Važiuok! Važiuok!
Sustok! Sustok! Sustok!

18. Giesmės. Pačios senosios dainos, be šiaipjau gamtos garsų mėgždžiojimų, yra giesmės, arba sutartinės. Seniau visur, dabar tik kai kur, jos yra giedamos būry muzikai pritariant ir seka muzikos įrankių garsais. Senovės lietuvių muzikos įrankiai, kurie ligi šioliai šen ir ten tebėra užsilikę, buvo šie: ilgi mediniai trimitai, kuriuos mėgo per naktis pūsti, gyvuliniai, paskui mediniai ragai, paprastos birbynės, švilpinės, vamzdžiai, garsūs styginiai kankliai ir kiti. Giesmės, kurias ilgainiui ir be muzikos ėmė giedoti, virsta paprastomis dainomis.

Giesmės paprastai susideda iš šiaipjau kokio turinio ir pasikartojančio priegiesmio arba muzikos garsais sekančių žodžių: čiūto, lylio, tūto ir t.t. Viena giesmininkų dalis traukia pačią giesmę, kita kartoja priegiesmį. Tebeužeiname dar šoktinių, darbinių ir kitokių giesmių.

Štai šoktinė giesmė:

Sadūto, rūto, lingo, tatato, tato!
Sadūto, rūto, lingo, tatato, tato!

Kita šoktinė — nebe vien garsais sekanti, bet jau gaunanti savo turinį:

Sutrinko trinko
tėvelio grindos,
tėvelio grįstos,
brolio abliavotos,
sesulių mazgotos,
močiulės pašluotos.

Kodel nešokčiau,
kodel netrinkėčiau —
argi nelinksmas
šiandien vakarėlis?
argi neslaunas
seselių pulkelis?

Čia štai Vilniaus dūda, kurią dainavo Labanoro dūdai pritariant. Tatai buvo avino maišas su vamzdžiais:

Buvo dūda Vilniuj.
Ar buvo ar nebuvo?
Buvo, buvo, kaip nebuvo.
Bim bam bam.
Ėjo senis nuo Subačiaus,
susitiko savo pačią.

Daugelis dabartinių dainų seniau buvo giesmės. Todel dar lig šioliai daug kas jas savitarpy painioja. Giesmėmis vadiname taip pat piemenų raliavimus.

Ralio, ašei viena ganiau, ralio, panelę vadavo.
ralio, niekas nepadėjo.
Ralio, brolelis nespėjo,
ralio, žirgelį balnojo,
ralio, prie panelės jojo,
ralio, panelę mylėjo,
ralio, tris šimtelius davė,

Ralio, sesutė nespėjo,
ralio, rūtytėles skynė,
ralio, vainikėlį pynė,
ralio, ant galvelės dėjo,
ralio, bažnytėlėn ėjo,
ralio, žmonelių žiūrėtų.

Dabar giesmėmis paprastai yra vadinamos dar bažnyčios giesmės.

19. **Girninės.** Pirminės giesmės pareina ne vien nuo gamtos ir muzikos įrankių, bet ir darbo įrankių duodamų garsų.

Ne kiekvieną darbą dirbant dainuojama. Jei prie darbo reikia vis mainyti savo judėjimai ar įtemptai sekti mašinos judėjimu, jeigu, taip pat, darbo įrankiai judėdami savo ūžimu ar trenksmu prislėgia pašalinį, pavyzdžiui, žmogaus balsą, tai toks darbas netinka dainai rastis, jei bent įgalins tik darbininką dusliai niūniuoti. Šitokio darbo pavyzdys — malūno ar pabriko darbas ir ūžesys; tenai tik pasitraukus nuo darbo ar jį apstabdžius tegalima dainuoti.

Tačiau yra darbų, kurie nereikalauja iš darbininko, kad jis vis apie tą darbą manytų ir sektų, idant šis nenutrūktų. Gana tik negalvojant kartoti tam tikri, šio darbo reikalaujamieji, paprasti, lygūs, lygiais protarpiais nuo vienas kito skiriami rankos ar kojos judėjimai. Pavyzdziui, verpiant ar girnas traukiant yra atliekamas toks darbas, kuris, be to, nekelia triukšmo, neslėgia balso, ir todel giedant nereikia aukštai kelti balso jo ūžesiui įveikti.

Toks darbas turi savą kilnojimo ir nuleidimo, stūmimo ir traukimo ar dar kitokį, bet nusistačiusį ir nuolatinį, lygų judėjimą — r i t m ą. Lygų darbo judėjimą — ritmą palaikyti, darbininko jėgą pakelti ir darbo vienodumą paįvairinti padeda darbininko balsas, darbo ritmui pritaikintas, juo sekąs. Ritmingų, darbo įrankių duodamų garsų, bent pradžioje mėgždžiojamasis, atskirų garsų, žodžių, sakinių kartojimas ir bus d a r b o g i e s m ė Šitokios giesmės turinys iš pradžių svyruoja: čia randasi, čia ir žūsta, daugiau nebepakartojamas. Iš pradžių paprastai yra apgiedamas patsai atliekamas darbas ir jo ypatumai, vėliau žodžiu pasireiškia jausmai, mintys, svajonės, kurios, darbą dirbant, kyla. Pirmoji, tikrai d a r-

binė giesmės dalis giesmininkams ilgainiui vis mažiau bereiškia, ypačiai ėmus giesmę ir nebe prie darbo giedoti. Toji dalis vis labiau virsta priegiesmiu, mažėja ir nyksta. Antroji — jausminė giesmės dalis iš pradžių vos bežymi, vėliau išsiplėčia, atsiskiria nuo pirmosios dalies ir virsta savarankiška, nuo darbo atšokusia daina.

Darbo dainos plėtojimąsi aiškiausiai galime pastebėti girninės dainos istorijoje. Senovėje visur, nepersenai ir pas mus, laukinių giminių net dabar plačiai tebėra malama rankomis — traukiamos girnos. Be galo vienodas ir negudrus, tas malimas betgi vargina darbininkę, kuri nuovargiui ir vienatvės nuobodumui išblaškyti ima dainuoti girnines. Tam pasiekti ji dainuoja ne kartą „Malu malu viena“ dainą (palyg. 9 pusl.).

Yra tos dainos atmainų, kurios visos tais pačiais žodžiais prasideda. Toji plačiai pasikartojanti dalis sako apie darbą; tai senesnioji, darbinė dalis. Bet antroji (jausminė) dalis įvairuoja: atsimenamas mielasis — giedama apie jį, motinėlė — ji apgiedama ir t. t.; toji dalis susideda iš kelių, kartais ir keliolikos eilučių. Toji antroji dalis daug pareina nuo darbininkės šios valandos ūpo ar jausmo, nėra nusistačiusi, bet dainininkei ji darosi vis svarbesnė, plėtojasi, ilgainiui atsiskiria nuo pirmosios dalies ir virsta savita daina. Pirmoji dalis, iš pradžių pastovesnė už antrąją, paskui nustoja savo pastovumo. Yra atmainų, kur įsispraudžia pirmon, vieton prieš „Malu malu viena“ žodžius, šitokie įvadai: „Dili dili melnyčia, geležinė melnyčia... „Malu malu viena“ ir t. t. arba: „Ei ūžkit, užkit, mano girnaitės, dingos, ne viena malu — aš viena maliau, viena dainavau, viena girnužes traukiau — ko užsipuolei, jaunas berneli, mane, vargų mergužę“...

Girnų darbui perėjus malūnan, kur dirba vyrai ir moterų dainų nebegirdėti, ir ėmus tą dainą vyrams dai-

nuoti, nutrūksta bet kokis dainos ryšys su darbu, išnyksta „Ei ūžkit, ūžkit“ ir kiti darbiniai įvadai, ir belieka iš girninės išaugusi savita jausmo daina: „Ko užsipuolei, jaunas bernyti, mane, vargų mergužę?“

20. Darbo giesmių rūšys. Be girninių, yra dar kitokių darbo giesmių bei dainų. Kuopos, bent dviejų giesmininkų, giedama giesmė — sutartinė yra skiriama nuo vieno asmens vienagaidžiai dainuojamos dainos, betgi del darbinių patys žmonės ne kartą pasvyruoja, ar ji bus giesmė, ar daina. Darbo giesmėmis ir darbo dainomis vadiname ne visa, kas prie darbo padainuojama, bet tiktai tas, kurios seka kojos ar rankos judėjimu, darbo ritmu.

Atskiriame: 1) kuopos, arba talkos, darbo giesmes, arba sutartines — verptines, linarūtines, rugiapiūtines, eitines, šoktines, ir 2) vieno asmens, arba vienines, darbo dainas — girnines, staklines, lopšines, sūpuoklines, laivines, kultines, skalbtines, ridavimus, raliavimus, valiavimus. Vieninės dainos dažniausiai yra liūdnos, ilgos, graudžios, tačiau ridavimai, raliavimai, valiavimai, kurie yra dainuojami skardžiame ore ir nebūtinai vieno asmens, del savo linksmo tono darosi artimesnės linksmoms, erzinančioms giesmėms pajuokoms, o verptinės giesmės, dažnai ir nebe būryje giedamos, yra gan liūdnos.

Verptinės seka ratelio ritmu, verpėjai koja mušant ir judinant verpstelį:

Aš verpčiau ploną, tatatėlė,
po pluoštelį, tatatėlė,
aš ausčiau kietą, tatatėlė,
po šūvelį, tatatėlė,
tekėčiau toli, tatatėlė,
per du šimtu mylių, tatatėlė,
užu paties Vilniaus, tatatėlė,
kur saulelė teka, tatatėlė,
mėnulėlis rieda, tatatėlė,
per gi mane pačią, tatatėlė,
per mano kraštelį, tatatėlė,
saulelė tekėjo, tatatėlė.

Iš linarūčio giesmių:

Aš viena martelė
linelius pasėjau;
tau, dobil, penki lapai,
dobilėl, penki lapai.
Ne tu viena sėjai,
ir ašen padėjau;

tau, dobil, penki lapai,
dobilėl, penki lapai.
Citat, citat, martelės,
judvi nesibarkit;
tau, dobil, penki lapai,
dobilėl, penki lapai.

Aš viena martelė
linelius nuroviau
ir t. t.

.....šukavau...
.....pamerkiau...
.....ištraukiau...
.....paklojau...
.....sukėliau...
.....išmyniau...
.....nubraukiau...
.....šukavau...
.....suverpiau...
.....išaudžiau...

Iš eitinių, ypačiai grįžtant namo ir apgiedant atliktąjį darbą, o kartais ir kitokio turinio, pasigaunančių laisvo žygiavimo ritmo:

Eisim, broleliai, namo, namo,
jaunieji broleliai — namo, namo!
Rasim tėvelį belaukiantį,
rankoje dirželį belaikantį.

Rasim močiutę belaukiančią,
rankoje rykštelę belaikančią.
Eisim, broleliai, namo, namo,
jaunieji broleliai — namo, namo!

Eitinių tarpe randame žinginių, arba jotinių, kurios seka žirgo eisenos ritmu ir skirstosi liūdnomis vieninėmis, laisvesnio ritmo, šiaipjau bernelių jotinėmis ir linksmesnėmis rikiuotinėmis, griežtesnio ritmo raitelių kuopos maršais.

Bernelių jotinė:

Jojau dieną, jojau naktį,
niekur gero neprijojau
jūros vandenėlio
žirgeliui girdyti.

Ir prijojau šaltinėlį
gryno, gryno vandenėlio;
pagirdžiau žirgelį,
mano juodbėrėlį.

Juo pagėrė, juo dailesnis,
kad antsėdau, juo greitesnis
prie mergelių joti,
prie mergelių jeti.

Oi berneli, oi jaunasis,
kad nujosi prie mergelių,
nebūki vylėjas,
nebūki vylėjas.

Neverk vartų ligi galo,
neduok žirgui visos valios,
nemindyk rūtelių,
nemindyk rūtelių.

Versiu vartus ligi galo,
duosiu žirgui visą valią,
mindysiu rūteles,
mindysiu rūteles.

Karelių jotinė:

Augin tėvas du sūneliu, du sūneliu,
augindamas labai džiaugės, labai džiaugės:
Ar jūs būsit artojėliai, artojėliai,
ar karaliaus, žalnierėliai, žalnierėliai?

Mes nebūsim artojėliai, artojėliai,
tik karaliaus žalnierėliai, žalnierėliai.

Duos karalius po žirgelį, po žirgelį,
po žirgelį juodbėrėlį, juodbėrėlį;
duos karalius po balnelį, po balnelį,
po balnelį risavotą, risavotą;

duos karalius mandierėlę, mandierėlę,
prie mandieros šviesią šoblę, šviesią šoblę.

Duos karalius čebatėlius, čebatėlius,
prie čebatų pentinėlius, pentinėlius;
duos karalius kepurėlę, kepurėlę,
prie kepurės aukso žvaigždę, aukso žvaigždę.

Pats karalius pirma jojo, pirma jojo,
o mes, mieli brolužėliai, brolužėliai,

o mes, mieli brolužėliai, brolužėliai,
vis tėvelio sūnužėliai, sūnužėliai,
vis tėvelio sūnužėliai, sūnužėliai,
o karaliaus žalnierėliai, žalnierėliai.

Iš šoktinių, arba suktinių:

Šaltyšius.

Šalia kelio vieškelėlio
gyveno šaltyšius.
Vai dūda ir vėl dūda,
ai dai dūda, dūdytėlė,
gyveno šaltyšius.

Jis turėjo tris sūnelius,
visus tris kaip vieną.
Vai dūda....
visus tris kaip vieną.

Vienas Stepas, antras Juras,
trečias Matijošius.
Vai dūda...

Nuvažiuočiau į Alvitą,
pirkčiau Stepui skripką.
Vai dūda...

Stepui skripką, Jurui dūdą,
Matjošiui pyragą.
Vai dūda...

Nuvažiavę į Alvitą,
mes nieko negavom.
Vai dūda...

Anei skripkos, anei dūdos,
anei pyragėlio
Vai dūda...

Iš žaidimų, kuriuose sekama artimosios žmonėms gamtos reiškiniais iš lauko darbų, augalų, paukščių, gyvulių gyvenimo, iš šoktinių, pavyzdžiui, apie „aguonėlę“, bene seniausias tebėra Kirvis, kur bernelių apstotoji mergaitė sviedžia kirvį aukštyn (mūsų dienos šokiuose pavojingasis kirvis virsta nosine!), o vikriausias belaukiančių jaunuolių jį griebia ir šokina mergaitę:

Šokinėkim, šokinėkim,
šiandien geras laikas:
kas šoka, ūlioja,
tasai mūsų vaikas.

Valdytojų — deivužėlių
prašykim, o — o!
o deivužės mums padės,
ne šiandien — ryto.

Šiandien geriam, ūliavojam,
nes tai mūsų laikas,
o rytdien — kas tai žino —
kur kožnas nuplauks.

Drąsiai tiktai, bernužėli,
su mergaite šok!
Tu mergaite skaisčiausioji,
vieną iš mūs rink:

kas spraunesnis bernužėlis,
su kirveliu trink,
su kirveliu trink,
ho ho, su kirveliu trink!

21. **Darbo dainų rūšys.** Darbo dainų tarpe girninėms yra artimos lopšinės ir sūpuoklinės.

Lopšinė.

Čiūčia liūlia mažutėlį,
liūlia mano varguolėlį:
auk didutis, būk greitutis,
eik turgelin, pirk žiedelį,
mylėk savo motinėlę.

Sūpuoklė.

Tatai geros sūpuoklėlės,
eina tiesiai kaip striūnelės,
skrenda aukštai kaip paukštelis.

Girninėms taip pat yra artimos, ne kartą iš jų išaugusios, staklinės:

O aš turėjau
dvi sesytėli,
abidvi audėjėli.

O jiedvi audė
plonas drobeles
į naująsias stakleles.

Staklės tuzgeno,
vytys blizgavo,
šiedvi gražiai dainavo:

Ei tilkit, tilkit,
jūs bagotieji,
del manęs vargdienėlės.

Kad aš išeisiu
iš to kiemelio,
paliksiu jums ruimelį.
Kad aš išeisiu,
skrynias išnešiu,
paliksiu jums vietelę.
Į skrynių vietą
rūtų nesėsit,
nei skinsit nei ravėsit.
Į mano vietą
mergą samdysit,
brangias algas mokėsit.

O aš nueisiu
šimtą mylelių
už jūrių marelių.
Už jūrių marių,
už vandenėlio,
čia auga žalia liepelė.
Liepužė augo,
lapai žaliavo,
viršūnužė lingavo.
Ui ui ui Dieve,
Dievuliau mano,
vargios mano dienelės.
O dar vargesnės
jūrių žuvelės
sėklume vandenėlio.

Laivinės yra ramios, lėtos, ilgos, lyg siūbuojančios:

Į šilą ėjau,
šilužyj kirtau,
pagiryj laivą kūriau.
O kai pakūriau
juodą laivelį,
plaukiau jūrėms marelėms.
Ei broli, broli,
brolyti mano,
kur kreipsiva laivelį:
ar ant dvarelio,
ar ant miestelio,
ar ant mažo kiemelio?
Nei ant dvarelio,
nei ant miestelio,
tik ant mažo kiemelio.
Mažam kiemelyj
mažos mergelės,
ale didė meilelė.
Visas mylėjau,
visas užgėriau,
tik vienos aš norėjau.

O jei negausiu,
kokios norėjau,
lauksiu priaugančiosios.
O jei negausiu
priaugančiosios,
vesiu žvejų mergelę.
Žvejų mergelė,
ta juodakėlė,
nemoka trijų darbelių;
nei plonai verpti,
nei tankiai austi,
nei drabužių rėdyti.
O ji tik moka
laive sėdėti,
laivelio šniūrus traukti.
Laive sėdėjau,
tinklužį traukiau,
baltas rankas mazgojau.
Juo vėjas pučia,
juo laivas bėga,
raudin mano širdelę.

Ei baltos, baltos
mano rankelės,
kasdien ant vandenėlio.
Ei skaistūs, skaistūs
mano veidužiai,
kasdien vėjužio pūsti.
Ei vargios vargios
mano dienelės,
o bus ir dar vargesnės.
Vargas ant vargo
bėda ant bėdos
ant vandenų mergelei.

Ei bati, bati
batuži mano,
perleisk man tą mergytę.
Veikiau perleisčiau
tris ūbus lauko,
nei kaip savo mergytę:
tris ūbus lauko
vienam metukui,
vienam tik rudeniukui;
mano mergytę
visam amžiukui,
visam amžio metukui.

Skalbtinės pasilaiko kartais aiškų darbo ritmą:

Aukšti kalnai, žalios lankos,
puikiosios kvietkelės
gul man ant akelės.
Ten ant kalno taip aukštojo
aug žalia liepelė,
lenkiama vėjelio.
Po ta liepa ta žaliąja
ten šaltinis šaltas,
gryno vandens baltas.
Čia sesytės žlugtą skalbia
baltų marškinėlių,
plonų drabužėlių.
Ir nupūtė šiaurės vėjas
mergužės vainiką,
vandenyj paliko.
Ir atjojo puikūs bernai
savo žirgų girdyt,
saldžiai atsiširdyt.

Pasisiūlė viens bernytis
mielai pasitraukti,
prie vainiko plaukti.
Jei atplauksi su vainiku,
tu mane laimėsi,
tu mane turėsi.
Jei į dugną tu nugrimsi,
skęsdamas pražūsi,
linksmas tačiau būsi.
Duokit man tada ilsėtis
ne po kalnu siauru,
kasamu biauriu,
bet labiau atsigulėti
po daržo rūtelėms,
apkaišyts kvietkelėms.
Jei tada ateis sesytės
žalių rūtų skinti,
man ant galvos minti,
tai manęs jūs atsiminkit
man apierą dėjant,
ašaras praliejant.

Ne kaimo žmonių sukurta, kaip anos kad yra, tik Mažosios Lietuvos žmonių mėgiama, iš vokiečių kalbos yra versta aiškaus darbo ritmo ir turinio kultinė:

Kelkitės, vyrai, jau žiegorius trys,
spragilus reikia nutvert;
greitai jau giesta ir budrus gaidys,
reik ir galvijus pašert.
Mūsų kaimynai sukresni už mus,
argi negirdit jau kulant javus:
klip kliap klip kliap klip kliap.

Mūsų darbs jau iš senovės pagirts:
laukininks buvo Adoms;
jis jau nuo Dievo buvo paskirts
lauką apdirbti tyčioms.
Del gi to kad ir miestelninks mus peik,
mes to nebijom, nes kulti tik reik:
klip kliap klip kliap klip kliap.

Ar ne sugaišti tur gyvuliai daug,
kas gi jiems pašarą duos?
Ar ne numirtų ir žmonės podraug
mums nebekuliant už juos?
Ak tau, miestelninke, tektų prapult,
jei nenorėtum javus tau iškult:
klip kliap klip kliap klip kliap.

Mūsų pons amtmons rods žino lengviau
pinigus užsipelnyt;
būrus bespausdams, vis nor daugiau
dimžaką susikrapštyt.
Kaštenings, vuokmistras daro kaip jis,
taip ir šaltyšius — ak bėda mumis:
klip kliap klip kliap klip kliap.

Piemenys raliuoja karves, rečiau avis ir mažiausia kiaules. Raliavimo pavyzdys:

Ralio, mano karvyte,
man karvytė juoda, ralio,
ir pienelio duoda.
Ralio, avytės, šilkų vilnytės,
striūnų kojytės, stiklo akytės.

Ridavimas melžiant:

Rido, karvyte, rido, rido!
Rido, žalmargyte, rido, rido!

Ypačiai lengvą, platų darbo ritmą turi valiavimai, kurie paprastai prasideda „valioi, mano dalgeli“, bet esti ir kitokių:

Valioi, pievele, valioi,
valioi, žalioji, valioi!
Man dalgelis vieno plieno, valioi!
man dalgelis nepustytas, valioi!
man grėblelis risavotas, valioi!
nuo bernelio dovanotas, valioi!

IV. Vestuvinės dainos.

22. **Dvilypės dainos.** Dviese ar daugiau dainuojant, ne tik balsai pasiskirsto, bet ir kyla dainininkų jausmai ir ūpas. Tatai atsiliepia ir pačiai dainai: vienalypė virsta dvilype, vadinasi, auga dviem šakom, kurių viena paprastai esti mergelės, o kita — bernelio. Berneliams rečiau už mergeles dainuojant, mergelės dažniausiai dainuoja ir bernelių partijas (dalis) arba prisilaiko vien savo šakos; tuo būdu bernelių dalis vis labiau nyksta. Kitos dainos ima plėstis ne vien dviem šakom, bet ir tos šakos jau skirstosi dviem šakutėlėm: bernelio šaka — sūnelio ir tėvelio šakutėlėm, o mergelės — dukrelės ir motinėlės šakutėlėm, kurių dabar nė tėvas nė motina nebedainuoja, o ir sūnelis ne kartą savo dalį dukrelei užleidžia.

a.

Anksti rytą, rytmetėlį
saulelė tekėjo.
o pro stiklo langužėlį
tėvelis žiūrėjo.
Kame buvai, sūnytėli,
kame vaikštinėjai?
kame tavo pentinėliai
šviesūs surūdėjo?

Anksti rytą, rytmetėlį
žirgelį pašėriau,
o tai mano pentinėliai
šviesūs surūdėjo.
Tai ne tiesa, sūnytėli,
ne vierni žodeliai:
anksti rytą atsikėlei,
mergelę lydėjai.

b.

Anksti rytą, rytmetėlį
saulelė tekėjo,
o pro stiklo langužėlį
tėvelis žiūrėjo.
Kame buvai, dukterėle,
kame vaikštinėjai?
kame tavo vainikėlį
miglužė užkrito?

Anksti rytą, rytmetėlį
vandenėlio ėjau,
o tai mano vainikėlį
miglužė užkrito.
Tai ne tiesa, dukterėle,
ne vierni žodeliai:
anksti rytą atsikėlei,
bernelį lydėjai.

Tasai dvilypumas yra šnekamoji dainos forma, dialogas, tikriau—duetas*). Jis jungia dainą su drama, kuriai dialogas yra būtinas. Daina turi ne kartą ir kitą, bent senovės dramos, savybę: dainininkų kuopą (chorą) ir jos vedėją. Senovės ir laukinių giminių dramos scėnoje kuopa reiškė klausytojų, minios (publikos) jausmus, pritarė kilniems dramos veikėjų žygiams, ramino juos ištikus nelaimei, piktinosi jiems ką negera padarant. Laukinių patys žiūrėtojai kuopomis dalyvauja vaidinant, pritaria vaidinimui, o graikai kuopą jau buvo atskyrę nuo publikos ir įstatę scėnon. Ilgainiui kuopa žmonių jausmams ir pažiūroms reikšti scėnoje nyksta, palikdama patį žiūrėtoją be tarpininkų (kuopos) pačiam sau aiškintis dramos veiksmą.

Kuopos dainos įspūdžius tebeturime dar priegiesmiuose ir priedainiuose. Tiesa, kuopa jų dabar paprastai nekartoja; ne kartą jie tik vieno kurio ar ir kito dainininko arba dainininkės, netgi to paties arba tos pačios yra traukiami. Pavyzdžiui, linarūčio giesmėje dvi giesminiki barasi tarp savęs: 1) Aš viena martelė linelius pasėjau, 2) Ne tu viena sėjai, ir ašen padėjau. O trečia, seniau, be abejo, kuopa, stengiasi jas sutaikinti: Citat, citat, martelės . . .

Ypačiai daug dvilypių duetų ar kuopos pritariamų dainų dainuojama vestuvėse.

*) Dialogas — dviejų pasišnekėjimas, duetas — sutartinis dviejų susidainavimas.

23. **Vestuvių drama.** Vestuvių apeigos — tai lyg įgimta, senobinė laukinių žmonių drama. Jos turinys — nei aprašomas, nei apsakomas, tik veiksmu rodomas, vaidinamas. Kiekvienas to veiksmo dalininkas, veikdamas ar tik žiūrėdamas, prisiima apeigų liūdnumo bei graudumo, kartais sąmojaus ir juo seka senobiniu, nusistačiusiu būdu. Kiekvienas iš tų apeigų — dramos veikėjų vaidmenį (rolę) vaidina, pasimiršdamas ne tikrai veikiąs, tik vaidinąs. Čia jis liūdnai apverkia jaunąją ar ji pati savo likimą, čia traukia duetą, ypačiai pajuokdamas, erzindamas kits kitą, čia krečia juokus, čia, pagaliau, režia oraciją. Vestuvės — tai lyg dailių dailiausių, skambių skambiausių dainų lenktynės.

Dauguma vestuvinių dainų iš senovės yra mums užsilikusios. Tebėra dar neaiškių žymių pasilikę dainose iš tų laikų, kai žmonės tebegyveno dar didžiomis šeimynomis arba atskiromis giminėmis, kurias darė vieno kraujo, bendros motinos — pramotės vaikai — giminės, vyrai ir žmonos. Tiems laikams reikėtų priskirti mūsų dainose taip dažnai minimi „broleliai“ ir „seselės“.

Vėliau vienos giminės vyrai ėmėsi sau žmonas iš kitos giminės. Mūsų dainų berneliai mergelių ieškoti, žmonų parvesti joja „per girias, per kalnus“, ne kartą „už dviejų šimtų mylelių“, taip toli, kaip nuo kita kitos giminės kad gyveno. Mergaitė, atėjusi į šaltinį vandens pasisemti, buvo tykojama paupy, naktį vogčiomis ar prievarta iš jos giminės paveržiama, vėliau — su ja ar josios tėvais susitarus, dovanų pateikus, perkama. Senobinį žmonų ėmimą rodo mums apeigos ir dainos, kur vedžiai naktį išveža seselę, broleliai vejasi, sekdami jos ženklinamuoju keliu, vedžiai šauna į uošvės „vario vartelius“, puola jos namus, ginkluoti joja į vestuves, vestuvininkai griežtai, net stačiokiškai su kits kitu elgiasi, tyčiojasi, „apgieda“ (kovoja) kits kitą, o ypačiai jaunikio

pusę. Pirkimo laikus rodo mums gausios vestuvių dovanos.

Kitos vestuvių apeigos ir dainos yra vėlesnių laikų. Betgi visos kartu su anomis sudaro lyg keliolika vestuvinės dramos veiksmų, arba skyrių, pradedant pirmuoju bernelio ir mergelės susipažinimu, paskui jos tekėjimu už vyro ir baigiant jos vėlesniu atsilankymu pas motiną. Šios dramos vyriausi veikėjai vaidintojai yra — vienoje pusėje — jaunikis, arba vedys, su savo draugais, piršliu, svotais, o kitoje — jaunoji, arba nuotaka, su savo draugėmis. Tatai lyg du, kits kitam priešingu, su kits kitu kovoja būriu. Toji kova suteikia dramai turinio, veiksmo, ir įparodo mums, kodel daugelis vestuvinių dainų yra dvilypių.

Toji kova — nelygi. Jėga, kuri sprendžia kovą ir mergelės likimą, yra jaunikio kuopos, kuri paveržia jaunąją iš ramaus „rūtų darželio“ gyvenimo ir veda ją į nežinomą, gal vargo, gal skausmo, ir rūpesnio gyvenimą. Priverstinas jaunosios skyrimasis iš tėvų namų yra vestuvinės dramos turinys. Jaunosios pusė yra silpnesnė, betgi ji ginasi savo skaisčiausiu ginklu — graudžiomis dainomis, kurioms jaunikio kuopos dainos neprilygsta. Gyvenimo griežtumas, jausmu sušvelnintas, praneša gyvenimo neprityrusios mergaitės svajones, tačiau visų jai silpnai pritariama, nors ir jaučiama, suprantama, jog ji kitos pusės neįveiks.

Veiksmo vieta keičiasi — tai pas jaunąją („uošvės dvarely“), tai pas jaunąjį („piktą anytą). Veiksmo metas — ne vienodas, kartą ilgesnis, kartą trumpesnis; paprastai trunka tris, keturias dienas ir net visą savaitę.

24. Piršlybos. Vestuves, jų apeigas su dainomis ir oracijomis, galime padalyti trimis dalimis, lyg dramos aktais: 1) piršlybomis, kurios įvyksta už kurio laiko prieš vestuves, 2) vedybomis su kelių po kita kitos dienų apei-

gomis, 3) grįžtuvėmis kuriam laikui po vestuvių praslinkus.

Piršlybų dainas galime suskirstyti apeigomis, arba scėnomis, kuriose jos yra dainuojamos, tariant, pažintuvėmis, (tikromis) piršlybomis, sutartuvėmis ir žieduotuvėmis.

Gal ne vieną kartą prieš tai bernelis susitikdavo su mergele, bet pasiteiravęs, ar bus ji už jo leista, atjoja į jos tėvus kaip jaunasis su piršliu į pažintuves — viešai su ja susipažinti; po to jis gali jau dažniau pas juos lankytis ir arčiau jai, o ji jam, prisižiūrėti.

Pažintuvėmis yra dainuojamos dainos, kuriose bernelis šeria žirgelį pas mergelę joti, joja dieną naktį per girias per kalnus, ieško kelio į mergelę, kilojasi pas ją laiveliu per Nemuną, pasitinka ją avis, jaučius beganančią, per linarūtį ir kitus lauko darbus, pas šaltinį vandenį besemiančią, visaip ją vilioja už jo tekėti duodamas dovanų, girdamas savo dvarelį, pažadėdamas jai nereiksiant sunkių darbelių dirbti. Mergelė, pas močiutę augdama, bernelių viliojama, turi rinktis tarp visokio amžiaus, turto ir amato. Žinoma, senių ji nenori, mėgina bernelių jausmų tvirtumą, skandindama aukso žiedą ir žiūrėdama, kuris iš jų šoks jo ištraukti. Kuris patinka, su tuo pasimato, o paskui visaip pasiteisina močiutei — štai pažintuvių dainų turinys. Šitokioms dainoms priklauso aukščiau nurodytoji daina: „Anksti rytą rytmetėlį“ arba kad ir šitokia:

Bijūnėlis žalias,
bijūnėlis gražus,
bijūnėlio žali lapai,
geltoni žiedeliai.

Iš šaknelių rausiu,
į kvietkelį dėsiu,
o aš savo bijūnėlį
su savimi vešiu.

Mergužėle mano,
lelijėle mano,
kad tu nori šalin eiti,
betgi moki austi?

Bernužėli mano,
dobilėli mano,
aš neturiu motinėlės,
nėr kam pamokinti.

Mergužėle mano,
lelijėle mano,
audė kiemo audėjėlės,
del ko nežiūrėjai?
Bernužėli mano,
dobilėli mano,
maža buvau, neišmaniau,
del to nežiūrėjau.

Mergužėle mano,
lelijėle mano,
čiulba girioj du paukšteliu,
kas juodu mokino?
Bernužėli mano,
dobilėli mano,
šalna šalo, rasa krito,
tai juodu išmokino.

Per pažintuves pirmąkart jau pasirodo piršlys. Byloje, arba oracijoje, jis rodo ieškomus jaunosios ypatumus:

„Sveikina šis jaunikaitis tamstos dukterį ir ieško sau šeimininkės, apsigerbiančios, ugnies kūrėjos ir sergėtojos, verpėjos, audėjos, vingių rašėjos, žičkų rinkėjos, rugių piovėjos ir rišėjos, malėjos, minkėjos, duonos kepėjos, ėdalo jovėjos, kad ruoštų savo ruoštą aplink ūkį ir žąsų, ančių ir vištų liuobą, kad mylėtų būsimą vyrą ir savo gimines, kad mokėtų elgtis prie pečiaus ir prie svečio".

Kuriam laikui praėjus, jaunasis su piršliu vėliai atvyksta į jaunosios tėvus jau piršlėmis. Piršlys giria jaunąjį, jo vietą, turtus, giminės kilimą ir jo tėvų gerumą. Tėvams tinkant ir dukteriai nesipriešinant, tėvai su piršliu geria tai, kas geriama šio yra atvežta: midų, vyną, degtinę. Kiek vertas piršlio gyrimas, rodo vėliau dainuojamoji daina apie piršlį melagį:

Piršlys šelmis, melagis,
piršdamas gyrė vietelę,
sakė mūro dvarelius
krikštoliniais langeliais.
Kad aš jauna nuėjau,
nieko gera neradau:
virbu tvertas dvarelis,
virkščioms kimštas langelis.
Piršlys šelmis, melagis,
piršdamas gyrė vietelę,
sakė prūde žąseles,
o paprūdėj anteles.

Kad aš jauna nuėjau,
nieko gera neradau;
radau prūde dumblelius,
o paprūdėj molelius.
Piršlys šelmis, melagis,
piršdamas gyrė vietelę,
sakė kalne rugelius,
o pakalnėj pūrelius.
Kad aš jauna nuėjau,
nieko gera neradau;
radau kalne dirseles,
o pakalnėj smilgeles.

Piršly šelmi, melagi,
piršly šelmi, melagi,
aš tau duosiu dovanų,
aš tau duosiu dovanų:
nuo eglelės stuomenis,
nuo pušelės rankoves,
nuo berželio apkaklę,
nuo karklelio kaspiną.

Dar kartą jaunasis su piršliu atjoja į jaunosios tėvus — į sutartuves: vėl tėvai geria su piršliu, jaunoji jau aiškiai pasižada tekėti, visi maloniai pasikalba apie būsimąjį gyvenimą, sudera kraitį ir daro užrašus. Dainuojama dar graudžiau, negu anose apeigose.

Ant ežerėlio
vaikščiojau,
baltas rankeles
mazgojau.
Pigus miške medis
kadagys,
pigesnis bernelis
dar našlys.

O jūs rankelės
baltosios,
o kam jūs teksit,
meiliosios?
Pigus miške medis
apušė,
pigesnė mergelė
dar našlė.

Jei už bernelio,
Dieve duok,
jei už našlelio,
ratavok!
Našlys vaikelius
minavos,
o mane vargšę
prikapos.

Žieduotuvėse susirenka ne vien šeima, kaip anose apeigose, bet giminės, pažįstamieji ir kaimynai, kurie yra liūdininkai jauniesiems sumainant žiedus, sveikina juos ir linki visokios laimės. Čia geria, šūkauja, dainuoja.

Už jūrių, už marių,
už vandenėlio
be vėjo ievelė
šakeles lenkė;
bernytis mergytę
jau parkalbėjo,
aukselio žiedelį
jau dovanojo.

be vėjo ievelė
šakeles lenkė,
bernytis mergytę
jau parkalbėjo;
Tu aukso žiedelį
kasdien dėvėsi,
bernelio vardelį
beminavosi.

25. Vedybos. Piršlyboms, lyg pirmajam veiksmui, pasibaigus, prasideda lygu antrasis dramos aktas — vedybos, kurios tęsiasi kelias dienas. Čia veiksmas tai iš

pradžios eina dviejose vietose (didvakarį pas jaunąjį ir pas jaunąją), tai keičiasi (iš jaunojo atvyksta pas jaunąją ir iš jaunosios pas jaunąjį), bet daugiausia vyksta pas jaunąją. Ji yra vyriausias veiksmo asmuo; kad ir neveikdama, ji savo neveikimu lyg visų veikimą sukelia. Daug menkesnis vaidmuo priklauso jaunajam, kuris, dainoje veiklus ir smarkus, apeigoms yra lyg ir nebereikalingas: tiek maža jis jose bereiškia. Vedybos ir visos vestuvės — tai nuotakos drama.

Vedybose galime išskirti šiuos vyriausius aktelius, iš keliolikos scėnų susidariusius: didvakarį, mergvakarį, ištektuves ir martines. Didvakarį jaunojo giminės susirenka pas jo tėvus, o jaunosios — pas ją tartis del vestuvių ir kvieslių į kaimynus siųsti. Rūtomis, kaspinais puošdami ir išleisdami kviesliu, dainuoja:

Kad aš buvau pas močiutę,
darbelių nedirbau,
aš turėjau darželėlį
žaliais klevais tvertą.

Skyniau rūtą, skyniau mėtą,
skyniau lelijėlę,
skyniau savo jaunas dienas,
kaip žalią rūtelę.

Sėjau rūtą, sėjau mėtą,
sėjau lelijėlę,
sėjau savo jaunas dienas,
kaip žalią rūtelę.

Pyniau rūtą, pyniau mėtą,
pyniau lelijėlę,
pyniau savo jaunas dienas,
kaip žalią rūtelę.

Dygo rūta, dygo mėta,
dygo lelijėlė,
dygo mano jaunos dienos,
kaip žalia rūtelė.

Ant ateina bernužėlis
su plieno dalgeliu,
keta kirsti jaunas dienas,
kaip žalią rūtelę.

Laisčiau rūtą, laisčiau mėtą,
laisčiau lelijėlę,
laisčiau savo jaunas dienas,
kaip žalią rūtelę.

Kirto rūtą, kirto mėtą,
kirto lelijėlę,
kirto mano jaunas dienas,
kaip žalią rūtelę.

Augo rūta, augo mėta,
augo lelijėlė,
augo mano jaunos dienos,
kaip žalia rūtelė.

Grėbiau rūtą, grėbiau mėtą,
grėbiau lelijėlę,
grėbiau savo jaunas dienas,
kaip žalią rūtelę.

Vyto rūta, vyto mėta,
vyto lelijėlė,
vyto mano jaunos dienos,
kaip žalia rūtelė.

Vežė rūtą, vežė mėtą,
vežė lelijėlę,
vežė mano jaunas dienas,
kaip žalią rūtelę.

Gražiai aptaisytas kvieslys aplanko kaimynus, gražiai, mandagiai juos kviesdamas į vestuves. Jo, kaip ir piršlio, byla turi būt linksma, sąmojinga:

„Pirmiausia duodu garbę Ponui Dievui, ... ir tam stalui, kaip altoriui, linų žiedui, rugių kraujui, kviečių varpai, šventai gabijai. Paklausykite manęs jauno kalbančio, kaip aukso varpelio skambančio, žalių rūtelių drebančių, kelančių, kretančių, šilkų kaspinėlių blizgančių.

Siuntė mane pasiuntinį ... nuo to jauno jaunikaičio, žalio diemedžio, kurs anksti rytą kėlė, per dvarelį ėjo, šaltą rasą krėtė, žalią veją mynė, juodą purvą brido, naują stonelę pravėrė, žirgelį pašėrė, suknelę vėdino, žirgelį mėgino ... Tas jaunas jaunikaitis ne iš kito krašto, ne iš svetimos šalies, iš tų pačių žmonių, tėvo motinos gimdytas, augintas, rėdytas, seserų užnešiotas, žalioj vygėj vygiuotas, šilkų valinėliu vystytas, šilkų siaustuvėmis siaustytas, brolių užtarytas, slaunios giminės pagirtas, aukso obuoliu bovytas, pyragėliais užpenėtas ...

Nun aš prašau visus, didžius ir mažus, senus ir jaunus ..., kad būtumėte malonūs ir nedidžiuotumėtės susirinkti į tas vestuves ... ne kokiam gėriui, ne kokiems viralams, tiktai alaus darymui, midaus varymui, duonos kepimui, pyrago nešimui, ragaišio vežimui, šarkos karkai, anties plentarkai, zylės kepurei, vištos kiškai, žvirblio kumpiui, svirplio šumpiui, vapsos kraujui, kuisio dešroms, musės pusei, uodo snapui ... Atvažiuokite, nesididžiuokite, atjokite, nesibijokite, ateikite, nesipeikite, tiesiu vieškeliu, kur akmenimis brukavotas, o ką nepriteko, riešutais išbarstė ... Aš jaunas pasiuntinėlis, mano mažas žirgelis, varauna jūsų pilis tarp upių. Per upę jojau, žirgelis suklupo, kišenius prairo, visi žodžiai išbiro; ne aš vienas kaltas, ir siuvikas kaltas; katrus radau, pasakiau, o kurių neradau, nesakiau. Nežinau kelio, kliukiu pakeliu“.

Už gražią bylą kvieslys apdovanojamas drobės stuomeniu, kaspinais, pinigais.

Mergvakarį, kaip ir didvakarį, giminės ir svečiai iš pradžių sueina vieni pas jaunąjį, kiti pas jaunąją, o paskui jaunasis (vedys) su savo svotais (piršliu, kviesliu ir broliais) atvyksta pas jaunąją (nuotaką). Atvykę ir įleisti, jie vaduoja suolą, ieško pasislėpusios jaunosios ir šoka, dainuoja. Ligi jiems atjojus pamergiai pina jos kasas ir taiso jos galvą. Jos tada graudžiai dainuoja pintuvių dainas:

Ko liūdi, putinėli, ko liūdi?
ko liūdi, žaliukėli, ko liūdi?
Tu užaugai tarp medelių,
krovei žiedus tarp šakelių,
ko liūdi?

To liūdžiu, šermukšnėle, to liūdžiu;
to liūdžiu, žaliūkėle, to liūdžiu:
vėjas laužo šakužėles,
šalna šaldo žiedužėlius,
to liūdžiu.

Ko liūdi, brolužėli, ko liūdi?
ko liūdi, dobilėli, ko liūdi?
Tu užaugai pas tėvelį,
šėrei žirgą su broleliais,
ko liūdi?

To liūdžiu, mergužėle, to liūdžiu;
to liūdžiu, lelijėle, to liūdžiu:
šalin veda mano žirgą,
šalin varo mane jauną,
to liūdžiu.

Ko liūdi, sesele, ko liūdi?
ko liūdi, lelijėle, ko liūdi?
Tu užaugai pas močiutę,
krovei kraitį su seselėms,
ko liūdi?

To liūdžiu, bernužėli, to liūdžiu;
to liūdžiu, dobilėli, to liūdžiu:
veža kraitį per laukelį,
mane jauną į vargelį,
to liūdžiu,

Vedžio pulkas joja ir yra sutinkamas kaip priešas, norįs mergelę paveržti. Pasak dainų, tai „raitų pulkelis“ „nušveistais kardeliais“ jojąs tolimą kelionę „per girias, per kalnus“ ir prijojąs dvarelį, „žalvarinius vartelius“. Daina ragina: „imkit visi plinteles su savimi drauge, šaukit kartužiu į vario vartelius“. Bet iš tikrųjų tenka pasitenkinti tik „svečių nebuvėlių“ kamantinėjimu vartuose:

„Ar daug jūsų yra?“

„Kiek tur saulė šviesybės, smilčių marė, ponas piktybės, tiek yra mūsų jaunų dikčių bernelių, puikiai parėdytų, ant arklių sodintų, saldžius žodelius kalbančių!“

„Ko gi jums reikia?“

„Reikalaujam nakvynės, ūliojimo, saldžių žodelių,... o mūsų kunigaikščiui, šviesiam kunigaikščiui, šviesiam mėnuliui, aiškios saulužės mergaitės!“

Įsileidus piršlį per slenkstį į vidų, jo byla atsiduria prieš suolsėdį, kuris šiaip kamatinėja:

„Iš kur esate?“

„Iš Rymo miesto, iš Olimo žemės“...

„Ar turite raštus?“

„Turime raštus į visus kraštus, galite mus priimti“.

„Keli atjojote?“

„Tiktai trys šimtai: šimtas klišių, šimtas plikių ir šimtas gerų dorų žmonių“.

„Kokiais žirgais atjojote?“

„Linų laišku, aušros žvaigžde“...

„Kur žemės gali būti vidurys?“

„Apriežei ratą ir stok vidury“...

„Kiek yra marėse žuvų?“...

„Kiek vandens lašų“...

Įsiveržusį per slenkstį pulką visi pajuokia, erzina. Šiaip daug yra kits kito pajuokiamas, svotams vaduojant suolą iš neįsileidžiančių į jį mergaičių. Nuotaka yra ieškoma tarp kitų mergaičių, kerčioje po paklode paslėptų

Svotus apgiedant visi jiems prikiša:
„nepakarnūs svoteliai, su kepurėms stovi“,
„ne tėvelio auginti — girioj meškų auginti“,
„kokios svotų akys: stipinakiai, kukulakiai suolely sėdi“,
„kokios svotų lūpos: veršialūpiai, arklialūpiai suolely sėdi“,
„kokios svotų dantys: škapladančiai, veršiadančiai solely sėdi“...

Visos ligi tol apeigos rengia nuotaką skirtis su tėvais. Ištektuvėse persiskyrimas jau įvyksta: išvežamas kraitis, važiuojama bažnyčion, o paskui pas anytą. Bene garsiausia kraitvežtės daina bus Apvynėlis:

Oi tu apvynėli,
žalias puronėli,
kol vienas buvai,
vaidužių nedarei,
o kaip tu prilygai
grynuosius mieželius,
tu, apvynėli,
vaidužį padarei.

Oi tu seserėle,
balta lelijėle,
kad viena buvai,
vargelio nematei,
o kaip tu prilygai
jauną bernužėlį,
tu, seserėle,
vargelį pamatei.

Oi jūs kraitvežėliai,
baltieji broleliai,
pamažu vežkit
margąsias skryneles;
oi pamažu vežkit
margąsias skryneles,
nenudaužykit
skrynių pakojėlių.

Kaip jūs nudaužysit
skrynių pakojėles,
nepataisysit
be stalioružėlio.
Mes pasisamdysim
Tilžės staliorėlį,
mes pridirbdinsim
skryniai pakojėles.

Oi pamažu vežkit
margąsias skryneles,
nenutrankykit
skrynios jutrinėlių.
Kaip jūs nutrankysit
skrynios jutrinėles,
nepataisysit
be sliesoružėlio.

Mes pasisamdysim
Rygos sliesorėlį,
mes pataisysim
skryniai jutrinėles.
Oi pamažu vežkit
margąsias skryneles,
neišbarstykit
plonųjų drobelių.

Kaip jūs išbarstysit
plonąsias drobeles,
neišausdinsit
be audėjužėlio.
Mes pasisamdysim
Vilniaus audėjėlę,
mes išausdinsim
plonąsias drobeles.

Tarp daugybės liūdnų, graudžių atsisveikinamųjų dainų į pirmą vietą iškyla dar prieš 200 metų Rūgio paskelbtasis Dukters atsisakymas:

Aš atsisakiau savo močiutei,
o aš nuo pusės jau vasarėlės:
ieškok, močiute, sau verpėjėlės,
sau verpėjėlės ir audėjėlės,

Jau prisiverpiau baltų linelių,
jau prisiaudžiau plonų drobelių;
jau prisigrėbiau lankoj šienelio,
jau prisipioviau kalne rugelių.

O vainikėli žalių rūtelių,
neilgai žaliuosi ant mano galvelės!
Mano kaselės žalių šilkelių,
jau neblizgėsit, saulei kaitinant!

Mano plaukeliai, o geltonieji,
jau nesiskirsit vėjo pučiami!
Aš atlankysiu savo močiutę,
ne vainikuota, o nuometuota.

O nuometėli, mano plonasis,
vėjo pučiamas dar paduzgėsi!
Mano rašteliai, o vivingrieji,
saulei kaitinant dar pablizgėsit!

Mano kaselės žalių šilkelių,
sienoj kabėsit, mane virkdysit.
Mano žiedeliai, o auksinėliai,
skrynioj gulėsit ir berūdysit.

Paskutinės vestuvių apeigos — jau jaunojo namuose: marti — pas anytą. Ne tik vieta keičiasi, bet ir padėtis: vakar — lengvumėlis ant galvelės, šiandien— sunkus sunkumėlis. Nuotaka įeina į naują gyvenimą; tai— martinės. Svočia uždeda jaunajai nuometą, arba goptūrą:

Dukrytėle mano,
lelijėle mano,
eik į rūtų daržėlį;
ten tu pasiskinsi,
ten tu nusipinsi
žalių rūtų vainikėlį.

Vainikėli mano,
žaliukėli mano,
šį vakarą ant galvelės,
o ryto rytelį
užtekės saulelė —
nuims tavo vainikėlį,
nuims vainikėlį,
uždės goptūrėlį —
sunkumėlį ant galvelės!

Sunkumas galvelės,
liūdnumas širdelės,
yr visokių rūpestėlių.
Vainikėli mano,
žaliūkėli mano,
lengvumėlis ant galvelės.
Lengvumas galvelės,
linksmumas širdelės,
nėra jokių rupestėlių.

Per marčpietį įsismaginus yra apgiedami jaunieji, svotai, piršlys ir visi vestuvininkai, bet ypačiai svočia, kuri neprižiūrėjusi ir leidusi jaunajai nuo tėvo močiutės būt atskirtai:

„Kokios mūsų svočiutės akys? Apuoko galvelė, pelėdos akys, žilos kiaulelės blakstienėliai“, o martelės — „juodos akelės, kaip serbentėliai, skaistūs veideliai, kaip putinėliai“.

Ypatingai keliamas svočios pyragas — karvolius, kuris tikrai esti „dimnas“: kepamas mažne iš pūro kvietinių miltų su visokiais paveikslais — paukšteliais, trušiokais, kiškeliais ant plutos, apkaišytas rūtomis ir tris devyneriomis degančiomis žvakėmis. Pabrolys įneša jį ant galvos užsidėjęs, jaunoji su svočia arba pabrolys šoka jį ant galvos laikydami, kvieslio žiburiuojami, o paskui deda jį prieš piršlį ant stalo. Sudegus žvakėms, piršlys raiko karvolių ir jį išdalija giminei, kartu duodamas midaus arba vyno stiklą ir sakydamas: „Prašau priimti rugių kraują ir kviečių varpą“.

Karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
penkios, šešios maišė,
niekaip nesumaišė;
karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
kaip svočiutė priėjo,
ir karvolį sumaišė.

Karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
penkios, šešios minkė,
niekaip neužminkė;
karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
kaip svočiutė priėjo,
užminkimas įvyko.

Karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
penkios, šešios kepė,
niekaip nesukepė;
karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
kaip svočiutė priėjo,
pats į pečių ėjo.
Karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
penkios, šešios ėmė,
niekaip neišėmė;
karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
kaip svočiutė priėjo,
pats iš pečiaus išėjo.
Karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
penkios, šešios riekė,
niekaip neprarieke;
karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
kaip svočiutė priėjo,
karvolėlį prarieke.
Karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
penkios, šešios davė,
niekaip n'atidavė;
karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
kaip svočiutė priėjo,
karvolį padalijo.
Karvolėlis dimnasis,
svečia protingoji, —
penkios, šešios valgė,
niekaip nesuvalgė;
karvolėlis dimnasis,
svočia protingoji, —
kaip svočiutė priėjo;
į vogtuvus sudėjo.

Tasai nepaprastas, išpuoštas, paveiksluotas karvolius lyg ir primena dar Homero Iliadoj rodomą, senovės dievo Hefesto karžygiui Achilui paruoštąjį skydą su daugybe karo žygių paveikslų, o dar labiau Mickevičiaus Pono Tado puotos pyragą („servizą“) su bajorų gyvenimo paveikslais.

Paskutinis martinių veikimas — tai piršlio korimas, bausmės. Kad ir slepiasi jis, bet jį pagauna ir stato prieš vestuvininkų parinktąjį iš jųjų tarpo teisėją, kuris sprendžia, kaip piršlį pakorus (dažniausiai dvare po žalia liepa), nes jis pasirodęs „šelmis melagis“. Yra kariamas už virvės padarytas žmogaus stabelis arba pats piršlys ant šiaudinės virvės. Kartais piršlys atsiprašo už savo nedorumą. Pats sprendimas — dekretas seka XVI—XVII a. Lietuvos teismo sprendimais:

„Dekretas garsingos pabaigos gyvenimo nepaprasto melagio piršlio Vaištaros išduotas vardan didžio karaliaus Zigmanto tre-

čiojo. Metuose šiuose, tuose, anuose, kada katės šunis piove, zuikis bubną mušė, lokys trūbą pūtė, kad geležinsnapiai per mūsų žemę lėkė, šunes giedojo, gaidžiai lojo,... kad baronkomis snigo...," vilkas iš kelmo išspyręs vaikiuką, kuris išaugęs veltėdis, baisus melagis, tarsi vagis, „nes apgavo ir pavogė guvią, gražią Petronėlę". Vaištara sakęs Pacelių Kazį gyvenant didžiame mūro dvare deimanto langais, lašinių stogu, alaus ežerais ir visa ko pilna, „o mes visi čia atvykę randam paprasto žmogaus gyvenimą, iš medžio padirbtą, šiaudais klotą, tūlus langus lentelėmis užtaisytus".

Remdamiesi karaliaus „versulu" (universalu = aplinkraščiu), teisėjai (Margis, Dargis, Pilvočius, Kupročius) smerkia melagį mirti.

26. Grįžtuvės. Piršlį pakorus, svečiai varomi laukan išsiskirsto („sveteliai, sveteliai, nebūkit paršeliai, mokėjot ateiti, mokėkit išeiti"). Tuo baigiasi vestuvės. Betgi dažniausiai už savaitės po vestuvių jaunosios tėvų pakviestieji jaunavedžiai ir jaunojo tėvai važiuoja į juos, kur jau yra sukviesti giminės ir svečiai, ūlioja, šoka. Tai lyg tretysis vestuvių dramos aktas. Tai sugrąžtai. Kitą savaitę jaunosios tėvai atsilanko pas jaunojo tėvus; vėl linksmybė ir ūlionė — atgrąžtai.

Sugrąžtuose ir atgrąžtuose dainuojama daug dainų, kuriomis yra vazduojamas dukters pasiilgimas tėvų ir sunkus ištekėjusios gyvenimas.

Augino močiutė
mus tris kaip vieną,
išleido į šalį
tik mane vieną.

Tris dienas, tris dienas
kelužiu ėjau,
tris naktis, tris naktis
girioj gulėjau.

Išgirdau, girdėjau
gegelės balsą,
dingojau, mislijau:
močiutė šaukia.

Ne mane močiutė
giružėj šaukė,
tik girios gegelė
gražiai kukavo.

Augino tėvelis
mus tris kai vieną,
išleido į šalį
tik mane vieną.

Tris dienas, tris dienas
kelužiu ėjau,
tris naktis, tris naktis
girioj gulėjau.

Išgirdau, girdėjau
karvelio balsą,
dingojau, mislijau:
tėvelis šaukia.

Ne mane, ne mane
tėvelis šaukė,
tik pilkas karvelis
girioj ūldavo.

V. Tikėjimų ir papročių dainos.

27. Gamta ir pirminiai žmonės. Pirminiai žmonės tebebuvo dar per silpni gamtos jėgoms įveikti, nors ir mes dar toli gražu nesame jos įveikę. Jie juto tą savo silpnybę, visame kame jai klusnūs del galingų jos jėgų. Jie jutosi gyveną tokį pat ar bent panašų, tik skurdesnį gyvenimą, kaip ir visa gamta. Visi gamtos reiškiniai gyvenę žmogaus, „žmonišką“ gyvenimą, vadinasi, tokį kaip žmonės kad gyvena. Žmogus neskyrė savęs iš betkurio gyvio tarpo. Žvėrys, paukščiai ir medžiai bei žiedai — „žmoniškai“ gimę, jautę ir mirę. Ir saulė, ir mėnuo, ir žvaigdžių daugybės kėlęsi, gulę, tekėję ir vedę. Visa gamta — gyva; net akmuo, ir tas gulėdamas auga! Viskas gyva slėpininga, galinga — tiktai žmogus silpnas tebebuvo. Ir viskas žmoniška; žmogus net ir dievus kūrėsi, teikdamas jiems savo veidą, pavidalą, jausmus, gyvenimo rūpesnius ir džiaugsmus.

Iš tų tad laikų — pirmųjų žmogaus imtynių su gamtos slėpiniais — pareina mūsų tėvų protėvių animizmas, tai yra dvasios (lotynų: anima) gyvenimo teikimas žvėrims, paukščiams, augmenims, dangaus kūnams ir taip toliau. Dainoms tatai atsiliepė, viena, dažnu paralelizmu, kada žmogaus jausmai, jo gyvenimas yra lyginamas su gamtos gyvenimu. Pavyzdžiui, aukščiau (62-ame puslapy) nurodytoje dainoje „Ko liūdi, putinėli“ „brolužis“ prilyginamas „putinėliui“, „mergužėlė“ — „šermukšnėlei“. Gegužių kūkavimai — tai motinos, marčios, sesers ir šiaip mergaitės raudojimai, kaip antai dainoje:

Per tiltą jojau,
nuo žirgo puoliau,
purvynėly gulėjau.
Aš ten gulėjau
tris nedėlėles,
nieks manęs negedavo.
O ir atlėkė
trys raibos gegelės
vidur tamsios naktelės.
Viena kukavo
kojų galely,
antroji — prie galvelės.
o ši trečioji,
raiba gegelė,
kukavo prie širdelės.

Marti prie kojų,
sesuo prie galvos,
motušė prie širdelės.
Marti gailėjos
tris nedėlėles,
sesuo — trejus metelius;
o motušėlė,
augintojėlė, —
pakol gyva galvelė.
Marti lydėjo
per lygius laukus,
sesuo — ik bažnytėlės;
o motušėlė,
augintojėlė, —
ik pačios tėviškėlės.

Užteka saulužė aplink dangužį ir skaito, ar visos žvaigždužės, — apeina močiutė aplinkui dvaružį, skaito, ar visos dukružės:

Užteka saulužė, daulėliu, lėliu,
aplink dangužį, daulėliu.
Apeiki sauluže, daulėliu, lėliu,
aplinkui oružį, daulėliu.
Paskaityk, sauluže, daulėliu, lėliu,
ar visos žvaigždužės, daulėliu.
Jau skaitau, neskaitau, daulėliu, lėliu,
jau vienos ir nėra, daulėliu,
šviesiausios žvaigždelės, daulėliu, lėliu,
kur anksti užtekėjo, daulėliu,
kur anksti užtekėjo, daulėliu, lėliu,
ir vėlai nusileido, daulėliu.
Užteka saulužė, daulėliu, lėliu,
aplinkui dangužį, daulėliu.
Apeiki, motuše, daulėliu, lėliu,
aplinkui dvaružį, daulėliu.
Pasakyk, motuše, daulėliu, lėliu,
ar visos dukružės, daulėliu.
Jau skaitau, neskaitau, daulėliu, lėliu,
jau vienos ir nėra, daulėliu,

vyriausios dukružės, daulėliu, lėliu,
kur anksti atsikėlė, daulėliu,
kur anksti atsikėlė, daulėliu, lėliu,
ir vėlai atsigulė, daulėliu,
linelių verpejėlės, daulėliu, lėliu,
drobelių audėjėlės, daulėliu,
šienelio grėbėjėlės, daulėliu, lėliu,
rugelių piovėjėlės, daulėliu.

Čia matome aiškų žmogaus gyvenimo sugretinimą (paralelizmą) su dangaus kūnais. Įdomių sugretinimų randame taip pat dainose mįslėse, pavyzdžiui:

1.

Pasakyk, mergele,
pasakyk, jaunoji:
kas bėga be kojelių?
Ne mergelė būčiau,
kad aš nežinočiau,
kas bėga be kojelių:
grynas vandenėlis
sraunių upelių
tai bėga be kojelių.

2.

Pasakyk, mergele,
pasakyk, jaunoji:
kas lekia be sparnelių?
Ne mergelė būčiau,
kad aš nežinočiau,
kas lekia be sparnelių:
šiaurusis vėjelis,
juodas debesėlis
tai lekia be sparnelių.

3.

Pasakyk, mergele,
pasakyk, jaunoji:
kas gimė be kalbelės?
Ne mergelė būčiau,
kad aš nežinočiau,
kas gimė be kalbelės:
ant jūrų marelių
baltas akmenėlis
tai gimė be kalbelės.

4.

Pasakyk, mergele,
pasakyk jaunoji:
kas žaliuoja žiemą, vasarą?
Ne mergelė būčiau,
kad aš nežinočiau,
kas žaliuoja žiemą, vasarą:
eglelė, pušelė,
rūtelė daržely
tai žaliuoja žiemą, vasarą.

5.

Pasakyk, mergele,
pasakyk, jaunoji
kas auga be tėvelio?
Ne mergelė būčiau,
kad aš nežinočiau,
kas auga be tėvelio:
žalioj giružėj
žalias ąžuolėlis
tai auga be tėvelio.

6.

Pasakyk, mergele,
pasakyk, jaunoji:
kas auga be močiutės?

Ne mergelė būčiau,
kad aš nežinočiau,
kas auga be močiutės:
žalioj girelėj
žalia liepužėlė
tai auga be močiutės.

7.

Pasakyk, mergele,
pasakyk, jaunoji:
kas margas nerašytas?
Ne mergelė būčiau,
kad aš nežinočiau,
kas margas nerašytas:
žalioj girelėj
margasis genelis
tai margas nerašytas.

8.

Pasakyk, mergele,
pasakyk, jaunoji:
kas juodas nedarytas?
Ne mergelė būčiau,
kad aš nežinočiau,
kas juodas nedarytas:
žalioj giružėj
juodasis varnelis
tai juodas nedarytas.

9.

Pasakyk, mergele,
pasakyk, jaunoji:
kas baltas nevalytas?
Ne mergelė būčiau,
kad aš nežinočiau,
kas baltas nevalytas:
balta gulbelė,
vandens paukštelė
tai balta nevalyta.

28. Dangaus kūnai dainose. Saulė, mėnuo, aušrinė, vakarinė, sietynas, pati žemė, perkūnas — dangaus kūnai ar šiaip gamtos pajėgos, pirminio lietuvio nusimanymu ir jutimu, kišąsi į žmogaus gyvenimą, teikią jam bloga ar gera, baudžią, atleidžią, globoją ar persekioją. Piemenų dainose yra užsilikusių saulės malonės meldimų (debesiui užeinant):

Saulele motule, ant mūsų, ant mūsų,
debesėli tėveli, ant Prūsų, ant Prūsų!
Prūsų kalnai ugnim dega,
mūsų kalnai upėms bėga,
saulele motule!

Saulele motule, pasigailėki mūsų!
Debesėli tėveli, nukeliauki ant Prūsų
Prūsu laukuos smilgos dega,
mūsų laukuos upės bėga,
saulele motule!

Pūsk, vėjeli, debesėlį nuo mūsų ant Prūsų,
nešk, vėjeli, tą lietelį nuo mūsų, nuo mūsų!

Gana vargom nuo lietelio,
tegul būva jau saulelė,
saulele motule!

Debesėliai nulėkėjo ant Prūsų, ant Prūsų!
Jau saulelė šviest pradėjo ant mūsų, ant mūsų!
Oi saulele motinėle,
pasigailėjai mūs' vargelio,
saulele motule!

Jau senka kloneliai laukuose, laukuose,
šildo kaitrioji saulelė dienose, dienose!
Saulužėle motinėle,
pagailėjai mūs' vargelio,
saulute močiute!

Saulė ypatingai globojanti našlaičius:

Miela saulyte, dievo dukryte,
kur taip ilgai gyvenai,
kur taip ilgai gyvenai,
nuo mūsų atstojusi?

Po jūrių, po kalnelių
kavojau siratėles,
sušildžiau piemenėlius:
daug mano dovanėlių.

Miela saulyte, dievo dukryte,
kur rytais, vakarėliais
prakūrė tau ugnelę,
tau klojo patalėlį?

Aušrinė vakarinė:
aušrinė — ugnužėlę,
vakarinė — patalėlį:
daug mano giminėlės.

Ne vien saulė, bet ir šiaip dangaus kūnai našlaičius globoją, dengią:

Lėk vanagėlis
per ežerėlį,
tame ežerėly
verpetas sukas.

Pas tą verpetą
rūtų darželis,
tame daržely,
verkia mergelė:

nėr man matušės,
kraiteliui kloti,
nėr man tetušio
dalelei skirti;

nėr man brolelio
žirgams balnoti,
nėr man seseles
vainikui pinti.

Saulė matušė,
saulė matušė,
saulė matušė
kraiteliui kloti.

Mėnuo tetušis,
mėnuo tetušis,
mėnuo tetušis
dalelei skirti.

Žvaigždė seselė,
žvaigždė seselė,
žvaigždė seselė,
vainikui pinti.

Sietynas brolelis,
sietynas brolelis,
sietynas brolelis
lauku lydėti.

Yra dainuojami net tam tikri mitai, padavimai apie prapuolusią avelę, saulės ir mėnesio vestuves, aušrinės ir vakarinės patarnavimą „mielai saulytei, dievo dukrytei“... Tuo būdu dienos ir nakties, žiemos ir vasaros atmainos yra prilyginamos žmogaus gyvenimo nuotykiams, lyg virsta „žmoniškomis“:

O vakar vakarėlį
prapuolė mano avelė.
Ei kas gelbės ieškoti
mano vienturtę avelę?

Išėjau pas vakarinę,
vakarinė atsiliepė:
Aš vakarais saulelei
turiu klot patalėlį.

Išėjau pas aušrinę,
aušrinė atsiliepė:
Aš anksti ryt saulelei
turiu prakurt ugnelę.

Išėjau pas mėnesėlį,
mėnesėlis atsiliepė:
Aš kardu perdalytas,
liūdnas mano veidelis.

Išėjau pas saulelę,
saulelė atsiliepė:
Devynias dienas ieškosiu,
o dešimtą nenusileisiu.

Devynių skaičius (devynios dienos, devynios upės, devynios rožės, dėvynios saulės) dainose yra ypatingai gerbiamas. Pasak kai kurių, čia atsiliepiąs senovės lietuvių metų skirtumas devyniais mėnesiais:

Aušrinė svotbą kėlė;
perkūnas pro vartus jojo,
žalią ąžuolą parmušė.

Ąžuolo kraujas varvėdams
apšlakstė mano drabužius,
apšlakstė vainikėlį.
Saulės dukrytė verkdama
surinko tris metelius,
pavytusius lapelius.

O kur, mamyte mano,
drabužius išmazgosiu,
kur kraują išmazgosiu?

Dukryte mano jaunoji,
eik pas tą ežerėlį,
kur teka devynios upelės.

O kur, mamyte mano,
drabužėlius džiovinsiu,
kur vejoj išdžiovinsiu?

Dukryte mano jaunoji,
tame žaliame daržely,
kur auga devynios roželės.
O kur, mamyte mano,
drabužiais apsivilksiu,
baltuosius išnešiosiu?
Dukryte mano jaunoji,
toj giedrojoj dienelėj,
kad spins devynios saulelės.

Bene garsiausia iš visų tų saulinių ir mėnesinių dainų bus Saulužė ir mėnuo:

Mėnuo saulužę vedė
pirmą pavasarėlį.
Saulužė anksti kėlės,
mėnužis atsiskyrė.
Mėnuo viens vaikštinėjo,
aušrinę pamylėjo.
Perkūnas didžiai supykęs
jį kardu padalijo.
Ko saulužės atsiskyrei?
Vienas naktį vaikštinėjai?
Aušrinę pamylėjai?
Širdis pilna liūdnumo.

29. Vėlių garbinimo liekanos. Senovės lietuviai ne vien lygino gamtos gyvenimą su žmogaus gyvenimu ir žmogaus gyvenimą su gamtos gyvenimu, bet ir tikėjo, jog žmogus virstąs kuo kitu (pasakos apie vilktakius), ypačiai mirusio ar šiaip žmogaus vėlė pereinanti į kitą kurią gyvą būtybę — paukštį, augmenį ir net akmenį. Mirusi ar tik atsiskyrusi nuo savųjų mergelė virstanti pilkąja antele, plaukiančia jūrėmis marelėmis, raibąja gegele, lekiančia žaliomis girelėmis ir graudžiai kūkuojančia rytą vakarėlį močiutės sodnely, močiutė — egle arba liepa liepužėle, bernelis — margu sakalėliu, marių narūnėliu, diemedėliu, berželiu svyruonėliu, tvirtas vyras — ąžuolėliu, uosiu ir kitu kuo. Pasakos Eglės ir jos vaikų virtimas medžiais remiasi tuo pat tikėjimu. Ne del ko kito taip pat buvo gerbiami ąžuolai ir liepos, ištisi ąžuolynai ir liepynai, (alkai, kuriuos tebeminime alkakalnių varde). Iš tų laikų, kai žmonės tebeatsiminė dar senovės tikėjimą, bet jau jį buvo nustoję tikėję, liko mums našlaitės daina:

Vidur jūrių ir marelių
aukštasis kalnelis;
ant to kalno, kalnužėlio —
žaliasis ąžuolėlis.
Ar pavirsi, ąžuolėli,
tu mano tėveliu?
tavo žalios šakužėlės —
baltomis rankelėms?
tavo žali lapužėliai —
meiliaisiais žodeliais?
Nepavirto ąžuolėlis
tai mano tėveliu,
nei jo žalios šakužėlės —
baltomis rankelėms,
nei jo žali lapužėliai —
meiliaisiais žodeliais.

Ne tik tuo senovėje tikėjo, kad žmogaus vėlė įeinanti į kitą gyvį, bet dar ir tuo, kad mirusio žmogaus kūnui sustingus, jo vėlė dar mūs neapleidžianti. Devynias dienas ji esanti čia pat ar bent arti namų ir tik vėliau, devyntinėse pagerbta ir pasotinta, pasitraukianti; betgi kartas nuo karto, ypačiai vėlyvą rudenį vėlių vakarą (vėlinėse, „uždušinėse"), vėl mus aplankanti alkstanti, ištroškusi; reikią jai tuomet duoti visa, ko jai trūkstą. Vėlės grįžtančios į namus, prie kurių ugnies šildėsi vėlionys gyvi tebebūdami, saugojančios juos nuo pikto ir globojančios, iki jas atmename ir gerbiame, palaikydami namų ugnelę (alkuose — ramuvose palaikė vaidilutės „šventąją ugnelę"), aukodami dievams ir šiaip sekdami tėvų protėvių įsakymais. Mūsų gadynėje yra užrašyta lig šiol užsilikusi dar aukos daina:

Tu oželi, juodbarzdėli,
auk, auk, auk!
Dievuks mūsų tavęs
lauk, lauk, lauk!
Paupely yr kalnelis,
kur ugnelė, kaip žvaigždelė,
dieną naktį smilk, smilk, smilk.
Ten Ruginis su Žvaginiu
dievui ožius smaug, smaug, smaug.
Per rugpiūtį ir rugsėjį
vesim tave juodbarzdėlį
ant to tai kalnelio,
kur Raginis su Žvaginiu
garbei, šlovei dievų mūsų
ir tave pasmaugs,
ir tave pasmaugs.

Vėlės patenkančios į „amžiną tėviškėlę", tolimu „paukščių keliu" nuskrendančios į „rytų žemę" ir čia „pro vėlių vartelius" patenkančios į „aukštą kalnelį", kur jas priimąs tėvų ir protėvių „lemtų vėlių pulkelis", imąs „už

baltų rankelių“ ir sodinąs „į vėlių suolelius“. Ten jos gaunančios tokią vietą, kokią nusipelniusios savo darbais žemėje. Ypačiai kareliai, kurie esą žuvę narsiai gindami savo šalį, gyveną čia linksmi, laimingi, be kokio rūpesnio: turį ten tuos pat žirgus, ginklus, drabužius, kuriuos jiems į kapus sudėję, aukso taurėse alų midų gerią, medžioją, saugoją tėvynę.

To gyvenimo atspindžiai tebėra dar aiškūs mūsų raudose, kuriose apraudami „vėlių sveteliai“, „vėlių martelė“, vėlių ženteliai“:

O, atkelkite vėlių vartelius,
o, atdarykite vėlių dureles,
o, pasodinkite į vėlių suolelį!
O, tėveli, atleidžiame tau slūgelę,
o, priimk už baltų rankelių,
o, priimk į savo pulkelį,
o, pamokyk jį, —
jis dar nieko nežino.

Tasai tėvų ir protėvių vėlių garbinimas (kultas) vaizdžiai iškyla Adomo Mickevičiaus „Vėlinėse“ (išl. 1823 m.), kuriose jis rodo vėlių vakaro senovės papročius. Jis rašė eiles lenkų kalba, medžiagos joms imdamas daugiausia iš gudų ir savaip ją suvartodamas. Vis delto ir iš jų galime maždaug įsivaizduoti, atmetę vėlesniuosius krikščionių įtakos ir poeto vaizduotės įvaizdžius, kurių turėjo ir lietuvių vėlių kulto apeigos.

Mickevičiaus kaimiečiai, senio burtininko vedami, slapta vėlinių susirenka naktį apleistoje koplytėje. Susirinkusiems senis įsako:

Koplytės duris uždarykit,
geležies raktais užrakykit;
užpūtę žvakės liepsną šviesią,
langus tamsioms skaroms užtiesę,
aplinkui grabą, tamsoje,
darysim burtus sustoję;
lai mūs paslaptingojo rato
ne mėnulis nepamato.

Vis tai padaręs, burtininkas iššaukia vėles, „kurios upių dugnuos šąla, kurios medžiuos apsistoję“:

susirinkit visos šičia,
kiek tik yr jūs, ton koplytėn;
sekant tėvų padavimu,
jus mes burtais apkerėsim,
valgiu, gėriu ir meldimu,
kiek galėsim, tiek padėsim.

Susirinkę kaimiečiai lengvai pučia aukštyn burtininko įdegintą kuodelį, kuris palubėje sudega. Burtininkas šaukia:

Pirmiaus jūs, vėlės nekaltos,
kur prie šio klonio kartybių,
ašarų, vargų, piktybių
neilgai buvo prikaltos,
pasirodė ir išdilo,
kaip štai dūmai šio kuodylo,
kurios ant viesulo rato
su vėjais, audroms paprato
skrajot po padangių šalį,
bet langun įeit negali,
tas mes šaukiam,
tų mes laukiam.

Iš pradžių pasirodo vaikų vėlelės, kurios dangaus nepasiekiančios, nes joms perdaug gera buvę šiame gyvenime. Jų prašomas, burtininkas duoda kiekvienai po du grūdu garstyčių, nes „jei nepažins kurie žemės kartybių, nepamatys jie nei dangaus saldybių“.

Pusiaunakčiui besiartinant, burtininkas liepia užrakinti duris, uždegti skalą, o nuo jos ir viduj rato pastatytą degtinės puodą. Liepsnai pakilus ir išdilus, burtininkas kreipiasi:

Dabar jūs, vėlės piktybės,
ką prieš visus esat kaltos —
ir prieš gamtą, ir prieš žmones,
ką prie žemės nedorybės

buvot retežiais prikaltos,
gyvenote be malonės, —
kurių piktam kūnui mirus,
vėlės pražangios nuo kūno
ir po myrio neatskirtos,
kančiose prakeiktos tūno, —
jei galim tas kančias didžias
kuo sumažint ar prašalint,
tą ugnelę čia išvydę
pasiguost ateiti galit.

Lange pasimato baisus vaiduoklis:

baisus žvilgis jojo veido,
plaukais visas apsileido,
akys šviečiasi kaktoje,
kaip žarijos įliepsnoję,
dantys į viršų iššokę,
matot — liepsną sviedžia kok
Taip, kaip naštos šapų, lapų
kad užkurtos ugnim tapo,
liepsną, dūmus krūvon maišo, —
iš jos burnos, vietoj kvapo,
kyl žarijos, neišgaišta.

Vaiduoklis už lango:

Nepažįstate manęs, vaikučiai?
Prisižiūrėkite drūčiai:
esmi miręs jūsų ponas,
kuris valdė šitą dvarą...
kaip tik tamsa šviesą varo,
kankin paukščiai nakties laiko...
Graudu sakyt, ką man daro:
po apskritą žemę vaiko
nuo pažaro ik pažaro!
Rods jau niekad nenurimsiu,
visad bus laikai nuobodūs,
o ką imsiu, dantim krimsiu,
paverš viską paukščiai godūs...

Vaiduoklis maldauja, kad kuris iš jo buvusių žmonių duotų jai bent kiek vandens ir kviečių bent du grūdeliu, bet du pulkai varnų kranklių, pelėdų, apuokų neprileidžia jo prie lango:

Paukščiais visi pasivertę,
mes, tarnai jo seno laiko,
ką badu pas jį padvėsom,
vis išgersim, vis suėsim.
E, varnai su vanagais!
Pulkim snapais ir nagais
jo valgius draskyti, ryti!
Kaip tik ragauti norės,
ant galvos, pečių nutūpsim,
su žarnoms valgius išlupsim!
Rykim valgius jojo, rykim,
pritrūkus mums duotojo valgio,
į šmotus jo kūną draskykim,
telieka kaulai jojo nuogi.

Vėlė kranklė jam primena jo negailestingumą ir žiaurumą:

Neapkenti, ponuli, bado?
Alkti ir trokšti nusbodo?
O meni, kaip mane rado
skinant vaisius tavo sodo?

Nors vaisius, „taip, kaip vandenį ir orą, visiems lygiai“ Dievas sutvėręs, o pagautasis juos tiktai iš bado tevogęs, žiaurusis ponas skaudžiai jį buvęs nubaudęs prie arklio prisirišdindamas:

Sargai mušt mane patvėrė,
mėsas, kaip grūdus nuo varpų,
kaip sausas ankštis nuo pupų,
nuo mano kaulų nulūpo.

Vėlė pelėda pono vaiduokliui irgi prikiša:

Nepkenti, ponuli, bado?
O atsimeni, kaip kartais
basa, šaltyj, ant ledo

rymojau ties tavo vartais?
— Ponul, šaukiau, badas pjauja!
Susimildams liepk, ponuli,
duot dvi bulvi, miltų saują!
Pats žinai — vyrs žemėj guli,
duktė pas tave tarnauja,
motė miršta, akis merkia,
o ant rankų vaikas verkia.

Betgi ponas, „bonkomis stalus apsistatęs, sau į taurę vyną pildams, tarp sigarų skanių dūmų, iš savo auksuotų rūmų“ ją pamatęs, liepiąs tarnams ją išvyti:

O tą naktį vėtra siuto,
pūsnis ūžė, šaltis šalo,
gėla yloms širdį bado;
jausmai sustingę nejuto
paskui nei šalčio, nei bado;
nepriėjau dvaro galo, —
visur tuščia, kurčia tapo,
sėdaus nors šiluma kvapo
gaivint vaiką, bet... sušalo...
Rytmetį mus sniege rado
mirusius nuo šalčio, bado.

Ką žmonės mėgina pono vaiduokliui valgomą paduoti, „nakties paukščiai viską ėda“:

Taip amžius per šalių šalį
pareis klaidžiot, kęsti stoką,
nes kas žmogum būt nemoka,
žmonės jo gelbėt negali.

Pabaigai burtininkas visoms vėlėms paberia dar aguonų visose koplytėlės kertėse ir, gaidžiui giedant, apsako apeigų suėjusiems tėvų ir protėvių gyvenimą, darbus.

30. Apeigų dainos. Įvairiomis apeigomis ir papročiais mūsų protėviai vaizdavo ir reiškė gamtoje vykstančias atmainas. Tos apeigos — tai atspindžiai senovės tikybos, kuri gerbė gamtos jėgas ir jos reiškinius. Jos reiške tikrą sveiko žmogaus džiaugsmą matant gamtą

išsivaduojant iš žiemos suvaržymo arba kitokius įspūdžius, kuriuos jam kėlė gamtos atmainos. Daugelis apeigų yra žuvusių, betgi kitos užsiliko, kad ir nevisur, iki mūsų laikų. Kai kurioms iš jų ir krikščionystė yra nemaža padariusi įtakos, šventuosius ar kitą ką į jas įterpdama net patį apeigų metą pakeisdama; ji, pavyzdžiui, nukėlė kai kurias apeigas iš vasaros į žiemą. Prie apeigų ar bent prie papročių, kurių kiti lyg ir nebeturi jokio senovės atsiminimo, yra dainuojamos tam tikros dainos.

Daugiausia yra užsilikusių papročių Joninėms; nepersenai tie papročiai dar ir Petrinėms buvo skiriami. Švento Jono (birželio 23/24 d,) ar švento Petro (birželio 28/29 d.) naktį jaunuomenė susirenka kur nors ant kalnelio ar paupy, šokinėja per ugnį, laido vainikus upe, ieško paparčių žiedo, pasakoja tam tikras pasakas ir kupoliauja, dainuoja, kreipdamosi į šv. Joną ar į šv. Petrą, klausdama burdama apie rugius (ar geri bus rugiai?), žadėdama dovanų (už gerą derlių), t. ir t. Dainuojant pritariama: oi kupolia (kupolio)! Tatai ne vien lietuvių bet ir latvių, slavų ir kitų senovės šventės apeiga, kurią krikščionystė sujungė su savuoju šventuoju. Dainose sakoma apie „kupolio rožę“ („kupolio“ aiškinama iš rusų „Ivan Kupalo“ — Jonas Krikštytojas):

Kupolio rože,
kupolėjytė!
Kupolio rožė,
o kur buvai, Jonai?
Kupolio rože,
o kur užtrukai?
Kupolio rože,
rugelių lauke.

Kupolio rože,
o ką dirbai, Jonai?
Kupolio rože,
kupolius krovei,
kupolio rože,
glėbelius kroviau.

Kupoliaujant surinktosios žolelės turį gydomosios galios, lyg būtų švento Jono pašventintos:

Mes išėjom iš namelių,
mes atėjom į lankelę,
kupoliau, šventas Jonai.

Aš paskinsiu tas žoleles,
aš sudėsiu į kvietkeles,
kupoliau, šventas Jonai.

Tos žolelės yr naudingos,
nuo kupoliaus pašventintos,
kupoliau, šventas Jonai.

Tos žolelės yr naudingos,
ir sveikatai reikalingos,
kupoliau, šventas Jonai.

Kai kurios kupolinės įeina net į saulinių dainų sritį.

Ein saulelė aplinkui dangų,
ei kupoliau, kupolėli,
aplinkui dangų mėnulio kelti,
ei kupoliau, kupolėli.

Kelkis, mėnuli, kelkis, šviesusis,
oi kupoliau, kupolėli:
jau aš šviesi seniai kėliausi,
oi kupoliau, kupolėli.

Jau nušviečiau visą svietą,
oi kupoliau, kupolėli,
seną, jauną, mažą ir didį,
oi kupoliau, kupolėli.

Ein martelė per didį dvarą,
oi kupoliau, kupolėli,
per didį dvarą šešuro kelti,
oi kupoliau, kupolėli.

Kelkis, šešure, kelkis, tėveli,
oi kupoliau, kupolėli,
jau aš jauna senai kėliausi,
oi kupoliau, kupolėli.

Galvijėlius jau privariau,
oi kupoliau, kupolėli,
didį dvarą jau nušlaviau,
oi kupoliau, kupolėli.

Baltas skomas užtaisiau,
oi kupoliau, kupolėli,
baltą duoną jau padėjau,
oi kupoliau, kupolėli,
alaus, midaus pripildžiau,
oi kupoliau, kupolėli.

Kita, lygiai plačiai įvairių tautų žinoma, apeiga yra kalėdavimai kalėdų šventei. Savo vardą jie bus gavę gal iš romėnų Calendae, betgi pats kalėdavimo paprotys nebus iš tenai parėjęs, tik iš senų senovės pasilikęs — pavasariui šaukti, gamtai keldinti, pavasario meilei žadinti. Tai pavasario paprotys, nieko bendra neturįs su krikščionių kalėdomis. Kalėduojant dainai pritariama žodžiais: „kalėda“, „ei kalėda“, „da liaduma“. Tas dainas kitur dainuoja arkliaganiai, besišildydami naktį pagiry prie ugnelės:

Už girių, girių
ugnelė degė,
ei kalėda, kalėda!
Pas tą ugnelę
broliai žirgus ganė,
ei kalėda, kalėda!
Broliai pamigo,
žirgai pabėgo,
ei kalėda, kalėda!
O ir nubėgo
į tėvo dvarą,
ei kalėda, kalėda!

Važiuoja važiai,
tėvelio važiai,
ei kalėda, kalėda!
Ei ką parvešit
manei, broleliai?
ei kalėda, kalėda!
O mes parvešim
baltų belynų,
ei kalėda, kalėda!
Baltų belynų,
mergoms prausynų,
ei kalėda, kalėda!

Ir vėl kalėduojama, tik jau prie ežerėlio ganant žirgus:

Ant ežerėlio
žalia žolelė,
da liaduma, liaduma,
žalia žolelė.
Mano brolelis
žirgelį ganė,
da liaduma, liaduma,
žirgelį ganė.
Žirgelį ganė,
pantelį vijo,
da liaduma, liaduma,
pantelį vijo.

Pantelį vijo
žirgeliui pančiot,
da liaduma, liaduma,
žirgeliui pančiot.
Bėki, žirgeli,
uošvės dvarelin,
da liaduma, liaduma,
uošvės dvarelin.
Duos tau uošvelė
gryno abrakėlio,
da liaduma, liaduma,
gryno abrakėlio.

Mažiau praplitę yra velykiniai lalavimai (nuo priegiesmio „lalu“). Jais lalauninkai (dabar jauni velykų grabo sargai ar tarškintojai, o seniau, tur būti, piemenys, pirmąkart ankstybą pavasarį bandą ganyklon išvarydami), rinkdami pakiemiais kiaušinių, lašinių, miltų, garbina kelia dosnius šeimininkus ir šeimininkes, linki buria jiems gerą derlių. Lalavimams yra aiški krikščionių įtaka: šventųjų darbai lauke. Šventa arba dar seniau — lemta Marė ir Ona—tai liepos 22 ir 26 d. Čia irgi ne vien lietuvių, bet ir jų kaimynų slavų paprotys.

Labas vakars, pon gaspador,
vai lalu, lalu, lalu, pon gaspador!
O ar lauki tokių svečių,
vai lalu...
tokių svečių lalauninkų,
vai lalu...
Jeigu tinka, pasakyki,
vai lalu...
jei netinka, atsakyki,
vai lalu...
Šalta kojoms mums stovėti,
vai lalu...
tolas kelias mums keliauti,
vai lalu...
Šių namelių gaspadinė,
vai lalu...
steigia, steigia lalauninkams,
vai lalu...
gelto sviesto ant torielės,
vai lalu...
gardžios mėsos ant bliūdelio,
vai lalu...
baltų kviečių pyragėlį,
vai lalu...
gardaus alaus verpelėlę,
vai lalu...
ir velykinių kiaušinių,
vai lalu...
Kelki, tėvai, budink šeimą,
vai lalu...
tegu šeria bėrus žirgus,
vai lalu...
o pašėrę tegu girdai,
vai lalu...
o pagirdę pabalnoja,
vai lalu...
pabalnoję tegu joja,
vai lalu...
tegu joja į laukelį,
vai lalu...
Mūsų lauke, dėku Dievui,
vai lalu...
šimtas arė, kits akėjo,
vai lalu...
lemta Marė rugius piovė,
vai lalu...
lemta Ona stirtas krovė,
vai lalu...
ir sukrovė tris stirteles:
vai lalu...
Viena stirta gaspadoriui,
vai lalu...
antra stirta ant pardosų,
vai lalu...
ši trečioji lalauninkams,
vai lalu...
Jūsų lauke lieli, lieli,
vai lalu...
Pon gaspador, būki dosnus,
vai lalu...
netrukdinki lalauninkų,
vai lalu...
tolas kelias, tamsi naktis,
vai lalu...
Gaspadine, būk maloni,
vai lalu...
duok kiaušinių į keželį,
vai lalu...
gelto sviesto į dėželę,
vai lalu...
rausvą auksiną čebatams,
vai lalu...

Iš senovės pareina ir taip pat su ūkiu yra surištos pabaigtuvių, arba nuobaigų, dainos. Ūkininkui arba dvarui lauko darbus pabaigę, darbininkai parenka

gražų pėdą ar medelį ir gražiai jį papuošia (kiti vadina jį „ploniu"). Parinktoji darbininkė, apsupta dainuojančio darbininkų ir darbininkių būrio, vainikėliu ant galvos, jį neša į ūkininko namus ar į dvarą, kur jų laukia šeimininkai. Darbininkai gražiai sveikina juos laimingai darbus pabaigus, o šeimininkai dosniai juos vaišina. Dainuojama tam skiriamos ir šiaip kurios dainos:

Auga jovaras laukuose,
pareis jovaras namuosna,
oi jovar, jovar žaliasai!

Stosis jovaras vartuosna,
o jo šakelės languosna,
oi jovar, jovar žaliasai!

O jo lapeliai stikluosna,
o jo uogelės kupkuosna,
oi jovar, jovar žaliasai!

Išeik, tėveli, ant dvaro,
parnešėm tau radastų,
oi jovar, jovar žaliasai!

Parnešėm tau radastų,
brandų rugelių vainiką,
oi jovar, jovar žaliasai!

Duonelaitis mini nuobaigas:

Žinot juk, kaip mūsų lietuvininkai prisirėkia,
kad jie po Jokūbinių, jau rugius nukapoję,
„Plonį nešam", būriškai šokinėdami suokia.
Taip ir vaikpalaikiai Plaučiūnui savo tėtačiui
garbę su šiaudų kūliu padarydami rėkė,
nes grūdelius lauke jau vėjai buvo nudaužę.

Tiems ganiavos ir lauko darbų papročiams ir dainoms artimi yra šokimai — žaidimai, kurie imasi sau turinio iš gamtos gyvenimo ar lauko darbų, kaip štai: Ieva (Oi tu ieva, ievuže, ko nežydi žiemužę), Žilvytis (Augo žilvytis, tūto), Diemedėlis (Užaugo diemedėlis daržely), Aguonėlė (Oi tu, karvelėli, mėlynas paušketi, ar girdėjai, ar regėjai, kaip aguonas sėja) ir kt. Daugelis tųjų žaidimų su dainomis ypatingu pamėgimu žaidžiami nuobaigose.

VI. Dainų poezijos priemonės.

31. **Tropai.** Kasdieninėje kalboje daug žodžių ir posakių vartojame ne tiesiogine, bet artima prasme, pritaikindami juos kitiems daiktams ir reikalams, negu paprastai kad jie yra taikomi. Šitokie ne sava prasme vartojami žodžiai ir posakiai vadinasi t r o p a i; jie duoda mums tam tikrų poezijos vaizdų. Jie dažnai nėra mūsų gadynės padaras, tik yra likę iš praeities ir gavę naujos prasmės.

Tropai yra radęsi daugiausia tuo metu, kai lyginant įvairius daiktus su kits kitu buvo randama juose panašumo. Ypačiai žiloje senovėje, kai žmonės tebebuvo dar visiškoje gamtos galioje, jie jautė savo silpnumą prieš ją, bijojo ir kartu gerbė ją ir jos jėgos reiškinius; visas gamtos gyvenimas stojo jiems įvairiais vaizdais, ne kartą keistai ir slėpiningai, dažniausiai „žmoniškai“ vaizdavosi. Pirminių žmonių tikėjimai buvo gamtos jėgų ir vėlių garbinimas. Šių pirminių „gamtos žmonių“ kalba atvaizduoja tą jų kultūrą, yra vaizdi, turi daugybę lyginimų, ypačiai gamtos gyvenimo su žmogaus gyvenimu, duoda keistų, dažnai mums nebesuprantamų posakių. Tatai tebegirdime gražioje, gyvoje kaimo žmonių kalboje, kuri tebeturi dar iš senovės užsilikusių daugybę gyvų gyviausių tropų; jų prasmės dažniausiai nė patys kaimiečiai nebeatjaučia, tik kartoja jas iš senovės nusistačiusiu įpročiu. Dainų dainelėse mes lyg maudomės šių tropų jūroje. Turime čia visų žymiausiųjų rūšių. Turime lyginimų ir iš jų kilusių epitetų, metaforų, alegorijų, prozopopėjų, metonimijų, sinekdochų, iperbolių ir patyčių (ironijos).

Tropų tvarkoje l y g i n i m a i bene bus tik svarbiausi; iš lyginimo yra išaugusi visa jų tvarka. Dainų lyginimams svarbiausią vidujinį pamatą sudaro senovės „gamtos tikyba“; ji daugiausia juos sutvarko, nustato jų lygi-

namųjų dalykų tarpusavinį santykį. „Liaudies kalba ir kūryba gausiai tebesinaudoja įvairiais gražiais lyginimais iš gyvulių ir augalų gyvenimo... Žmogus žydi, auga ir vysta; savo nepatvarumu jis prilygsta dobilui, stiprus vyras primena stiprų ąžuolą, silpna moteriškė — kvepiantį žiedą. Visų gadynių ir tautų įsimylėję jaunieji nemoka savo mylimųjų gražumo įsivaizduoti, kaip pagerbdami mergelę savo rožės, lelijos, rūtos vardu“ (Manhartas). „Pirminis žmogus griežtai neskiria tarp savęs ir jį apimančios gamtos dalykų: gyvuliuose, augaluose, net akmenyse jis mato sau artimas esybes, kurios kaip ir jis turinčios sielą“ (vėlę? Ten pat).

Iš to senovės animizmo (anima — siela, vėlė) pareina dažnai prilyginimai medžiams, žiedams ir šiaip augalams, gyvuliams, paukščiams ir kitiems. Štai lyginimų pavyzdžiai:

a) augalams —

„kaip rožė žydėjau“,

„skaistūs veidužiai kaip obuolužiai, juodos akužės kaip serbentužės“,

„augo kieme mergelė, kaip Nemuno nendrelė“,

„palaužė bernelį, kaip girios ąžuolėlį“,

„kirto galveles kaip kopūstėlį“ (taip ir toliau):

b) gyvuliams —

„verkiu kasdieną kaip gegužėlė“,

„išeina uošvelė, balta kaip gulbelė“...

Lyginimai esti visaip sudaromi: arba du lyginamuoju dalyku yra jungiamu su kits kitu žodžiu „kaip“, arba „ne kaip, nei“, arba lyginamuoju įnagininku, arba paprastu sugretinimu (paralelizmu). Silpniausia, gal veliausia jungtis, kada lygintojas pats lyg netiki ar ne visai tiki jo lyginamų jų dalykų panašumu, yra „ne kaip, nei“ ginamuose lyginimuose:

„ne vėjužiai pūtė, ne sodužiai ūžė, kai ąžuolėliai darže lingavo, kai nendružės siūbavo — verkė mūsų sesužėlė, verkė mūsų seselė jaunų dienelių“.

Stipriau, griežčiau nei paprastąja „kaip“ jungtimi lyginama įnagininku: vietoje „kaip rožė žydėjau“ — „rože žydėjau“. Gal dar stipriau, nesvyruojamai, neabejojamai yra prilyginama sugretinant du tokiu pat dalyku:

„ir sukligo antelė ant marių, ir suvirko duktelė nevalioj“, kur aišku, jog duktelė ne tik panaši ar lygi antelei, bet tiesiog antelė yra duktelė; „trake berželis stovėjo, beržo lapeliai mirgėjo — bernelis žirge sėdėjo, su mergužėle kalbėjo“; „tu eglele, girios dukrele“, „akmuo be kraujo, vanduo be sparnų, papartis be žiedelių — aš bernužėlis, aš jaunas bernelis be jaunos mergužėlės“.

To pat griežtumo lyginimas = tapatumas (= tas pat) yra dainoje, kurioje seselės verksmas ir šneka pavirsta Nemuno tekėjimu:

1.

Tykiai, tykiai
Nemunėlis teka,
lialiumo vyno,
Nemunėlis teka.

Dar tykesniai
mūs seselė verkia,
lialiumo vyno,
mūs seselė verkia.

Senai girdžiu,
ką tėvelis šneka,
lialiumo vyno,
ką tėvelis šneka.

Žada mane
už seno nuduoti,
lialiumo vyno,
už seno nuduoti.

O aš seno,
seno nemylėsiu,
lialiumo vyno,
seno nemylėsiu.

Per tris dienas
dūmuose rūkysiu,
lialiumo vyno,
dūmuose rūkysiu.

Šią ketvirtą
šarmu pagirdysiu,
lialiumo vyno,
šarmu pagirdysiu.

Per slenkstelį
aš jį pastūmėsiu,
lialiumo vyno,
aš jį pastūmėsiu.

2.

Tykiai, tykiai
Nemunėlis teka,
lialiumo vyno,
Nemunėlis teka.

Dar tykesniai
mūs seselė šneka,
lialumo vyno,
mūs seselė šneka.

Senai girdžiu,
ką močiutė kalba,
lialiumo vyno,
ką močiutė kalba.

Žada mane
už jauno nuduoti,
lialiumo vyno,
už jauno nuduoti.

O aš jauna
tai jauną mylėsiu,
lialiumo vyno,
tai jauną mylėsiu.

Per tis dienas
žodelį kalbėsiu,
lialiumo vyno,
žodelį kalbėsiu.

Šią ketvirtą
midum pagirdysiu,
lialiumo vyno,
midum pagirdysiu.

Per slenkstelį
rankelę paduosiu
lialiumo vyno,
rankelę paduosiu.

Dainų prilyginimai dažniausiai vis tie patys pasikartoja. Daugelis jų yra jau nusistoję, nuolatiniai; iš jų radosi daiktavardinių vaizduojamųjų epitetų:

„mano broleli, mano ąžuolėli“;
„sesė — lelijėlė“;
„džiaugės, džiaugės mergužėlė, balta graži lelijėlė“;
„mergytė jaunoji, rūtelė žalioji“;
„brolužėli mano, dobilėli mano“;
„berneli, bijūnėli“;
„bernužėli mano, balandėli mano“;
„uogelės— ašarėlės“.

Dažniau yra vartojami būdvardiniai (arba daiktavardžių kilmininkai) epitetai (dažniausiai nuolatiniai):

žalia rūta (sėk, sesele, žalią rūtą, kad Lietuva nepražūtų),
lygus laukas,
žalia giria,
žalia pieva,
juodas varnas,
balta ranka,
didis karas,
šviesus kardas,
aukštas kalnas (ant kalno ant aukštojo),
margas dvaras,
šiaurės vėjas,
aukso žiedas,
stiklo langas...

Betgi dažniausiai epitetai vartojami mažybinėj sušvelnintoj formoj galūnėmis: — ėlis, — ėlė, — užis, — užė, — aitis (atis), — aitė (atė). Pavyzdžiui:

žalioji rūtelė,
tamsioji naktelė,
raibas sakalėlis,
juodas debesėlis,
balta lelijėlė,
baltas dobilėlis,
mėlynasis karvelėlis,
berželis svyruonėlis,
močiutė sengalvėlė,
ąžuolėlis šimtšakėlis,
anyta niūronėlė,
žirgelis juodbėrėlis,
liepelė ūžuonėlė,
tymo balnelis,
vario varteliai.

Daugelis epitetų yra net tikros tautologijos:

šaltas šaltinėlis,
žali žolinėliai,
rudusis ruduo,
rytas rytmetėlis.

Randama tautologijų ir ne epitetuose:

verksiu kukuosiu,
miego nemiegojau,
kalbėsime kalbužę,
dūmosime dūmužę:
padainuosiu dainų dainelę,
šoksim šokimėlį,
lapais lapoti,
šakomis šakoti;

Įsistebėkime taip pat į garsų sąskambį — aliteraciją, ypačiai šoktinėse ir šiaip megždžiotinėse:

oi dryska tvyska geltonos kaselės,
sutrinko trinko tėvelio grindos —

arba į prievardžius sinonimus;

jūrės marelės.

Iš pirminių lyginimų išaugo taip pat daugybė metaforų, arba vaizdžių posakių, kurie yra nusakomi netiesiogine prasme del gaunamo iš dviejų daiktų ypatybių ar nuotykių įspūdžio panašumo. Dauguma metaforų pareina dar iš tų laikų, kai pirminiai žmonės, teikdami, pavyzdžiui, dangaus kūnams, negyviems daiktams, net sąvokoms, žmogaus ypatumų ir jo gyvenimo pobūdžio, o žmonėms paukščių, žvėrių, augalų ypatumų, taip darė ne kalbai pagyvinti ar pagražinti, bet tik tikėdami ir neabejodami vidujiniu (vėliniu) sąryšiu tarp žmogaus ir gamtos.

Metaforų yra ne tik poezijoje, bet ir paprastoje kalboje. Net žmonės, kurie yra pasiskyrę griežtajam mokslui ir įpratę yra aiškiai ir griežtai reikšti savo mintis, ne kartą noromis nenoromis vartoja metaforas. Kaimo žmonės turi savų, iš žilos senovės nusistojusių metaforų, miestelėnai savų, šviesuomenė irgi savų.

Metaforų, arba ypatumų, kurie yra perkelti nuo daikto į daiktą ar į žmogų, nuo žinomojo ir įprastojo (konkretaus) daikto ar veiksmo į bendrąsias (atitrauktas) sąvokas, net šviesuomenės kalboje yra galybių galybės: brangus žmogus, aukso širdis, kieta valdžia, tuščia svajonė, gyvas klausimas, kilnūs jausmai, įeinamasis raštas, žiaurusis karas, mintis skrenda, aidas plaukia, varpų malda, šalies padėtis...

Iš dainų:

„mink po kojų žodelius į juodą purvynėlį“;

„kaip aš jojau per girelę, giružė bildėjo, kad užgavo akmenėlį, aukso rasa krito“;

„eglelė, girios dukrelė“;

„ilgai ir liūdnai belaukdamos brolio iš karo pargrįžtant“, „mes išstovėjom kalne duobelę, mes nurymojom aukštą tvorelę“;

„kur galva krito, rožė žydėjo, kur kraujas triško, žemčiūgai blizga“.

Metaforiškai nusakoma našlaitės padėtis:

„nėr man matušės kraiteliui kloti, nėr man tėtušio dalelei skirti, nėr man brolelio žirgams balnoti, nėr man seselės vainikui pinti — saulė matušė kraiteliui kloti, mėnuo tėtušis dalelei skirti, žvaigždė seselė vainikui pinti, sietynas brolelis lauku lydėti".

Metafora yra šios dainos pradžia:

Aš padainuosiu dainų dainelę,
aš, dainų bernužėlis;
aš adarysiu dainų skrynelę,
paleisiu į liustelį.

Akmuo be kraujo, vanduo be sparnų,
papartis be žiedelių,
aš, bernužėlis, aš, jaunas bernelis,
be jaunos mergužėlės.

Parduosiu žirgą ir tymo balną,
samdysiu audėjėlę.

Ir atsisakė jauna mergelė,
po svirną vaikščiodama:
Neparduok žirgo nei tymo balno,
aš būsiu audėjėlė.

Aš padainuosiu dainų dainelę,
aš, dainų mergužėlė;
aš adarysiu dainų skrynelę,
paleisiu į liustelį.

Akmuo be kraujo, vanduo be sparnų,
papartis be žiedelių, —
aš, mergužėlė, aš, vargdienėlė,
be jauno bernužėlio.

Parduosiu žiedą ir vainikėlį,
samdysiu artojėlį.

Ir atsisakė jaunas bernelis,
po stainę vaikščiodamas:
Neparduok žiedo nei vainikėlio,
aš būsiu artojėlis.

Taip pat metafora bus „žiemužės šiekas, vasaružės sniegas" dainoje:

Oi siuntė, siuntė
mane anytėlė
žiemužės šieko,
vasaružės sniego.

Aš eidama,
graudžiai verkdama,
sutikau bernužį,
jauną kerdužį.

O kur tu eisi,
mergyte mano,
o ko tu verki,
jaunoji mano?

Oi siuntė, siuntė
mane anytėlė
žiemužės šieko,
vasaružės sniego.

Eiki, mergyte,
eiki, jaunoji,
vis pagirėliais,
vis pamarėliais.

Tenai tu rasi
žalią pušytę,
imk pušies šaką
ir marių putos saują.

Tai tu parneši
savo anytėlei
žiemužės šieką,
vasaružės sniegą.

Kitos metaforos virsta ištisomis alegorijomis, arba plačiais metaforiniais vaizdais, kurie rodo gilesnę mintį, kaip antai:

Oi eisiu, eisiu,
aš čia nebūsiu,
oi eisiu, ieškosiu
pirmų dienelių;

pirmų dienelių
rūtų darželio,
rūtelių darželio,
žalių rūtelių.

Aš išvaikščiojau
visas žemeles,
išvandravojau
visas šaleles,

išvandravojau
visas šaleles,
o tik aš neradau
jaunų dienelių.

O tik aš radau
močiutės dvarą,
močiutės dvarelį,
rūtų darželį.

Daina mįslė. „Pasakyk, mergele“ (71 pusl.) turi daugybę mįslių, kurios yra metaforos ir net alegorijos:

„kas bėga be kojelių?“
„kas lekia be sparnelių?“

„kas gimė be kalbelės?“
„kas auga be tėvelio?“
„kas auga be močiutės?“
„kas margas nerašytas?“
„kas juodas nedarytas?“
„kas baltas nevalytas?“

Metafora ir alegorija, metafora ir prozopopėja ir t.t. taip daug turi tarp savęs bendra, jog dažnai nelengva jos nuo kita kitos atskirti. Alegorija labiau apgalvojama negu iš įspūdžio gaunama metafora ir labiau už metaforą ar kitą kurį tropą yra nuo daikto atitraukta, lyg šaltesnė (vėl metafora!) už jas ir todel dainose rečiau už jas pasitaiko. Ne kartą tiesioginiai suprantamas įvaizdis, atitrauktas nuo dainos, gali būt pavartotas alegorijai. Pavyzdžiui, galima, iš dainos iškėlus, kieno nors garsui pakelti, paversti alegorija šitokis Žemynėlės dainos įvaizdis:

„prastumta vargdienužė“ ant aukšto kalnelio, prie jūrelių, prie marelių sodina rožių šakelę, „iš rožių kelmelio užaugo didis medelis, šakos iki debesėlių“.

Dainos „pirmųjų dienelių“ metafora virsta alegorija, tas dieneles supratus esant jaunystę.

Daug dažniau dainose pasitaiko prozopopėjų, taip pat iš metaforų kilusių. Jie teikia gamtos dalykams ir net daiktams ne tik gyvių, bet ir asmens ypatumų. Mūsų dainose, kurios yra pasilaikiusios tiek pirminės tikybinės pažiūros, prozopopėjų turi būti ir yra daug. Dainų bernelis kalbasi su žirgeliu, apvynėliu, našlaitė — su mirusia motina, putinėlis—su šermukšnėle,— vis tai yra prozopopėjos. Daugelis dainų iš dangaus kūnų „gyvenimo“ yra tai ištisos prozopopėjos, tos rūšies įvaizdžiai:

„kas tave, rūtele, be manęs sėjo? — saulelė sėjo, mėnuo ravėjo, šiaurės lietutis aplaistinėjo“;
„mėnuo saulužę veda pirmą pavasarėlį“,
„aušrinė kelia“, „miela saulytė“ ir kiti.

Sviesylai globoja našlaičius (po jūrių, po kalnelių saulė slepia našlaitėlius, sušildo piemenėlius: „daug mano dovanėlių“);

„perkūnas pro vartus joja“, kardu dalija mėnulį, aušrinė kuria saulei ugnelę, vakarinė kloja jai patalėlį;

„eina saulelė aplinkui dangų mėnulio kelti“ ir kelia jį girdamosi: „jau aš šviesi seniai keliausi, ir nušviečiau visą svietą— seną, jauną, mažą ir didį“,

„užteka saulužė aplinkui dangužį ir skaito, ar visos žvaigždužės, jau vienos ir nėra, šviesiausios žvaigždužės, kur anksti užtekėjo ir vėlai nusileido“, taip ir toliau.

Kiti tropai daugiau ar mažiau yra susigiminiavę su metaforomis, bet ne kartą ir visai jų nepriklauso. Taip antai, metonimijos pakeičia vieną sąvoką kita del judviejų glaudaus tokybinio tarpusavinio sąryšio, pavyzdž., veiksmo vietoje vartojame jo priežastį ar įnagį, daikto vietoje—jo medžiagą, ir t t. Štai dainų metonimijų pavyzdžiai:

„gegutėlė iškukavo iš močiutės dukrelę“ (veiksmo ypatybė paversta veiksmo išdavinio priežastimi);

„mes prarymojom uosio tvorelę“ (tvorelė nukentėjo mums liūdnai prie jos stovint atsirėmus);

vasarą „lemta Marė rugius piovė lemta Ona stirtas krovė“.

Prūsuose dar tiksliau nudainuoja:

„šventas Jurgis rasą krėtė, žirgą vedė, šventas Jonas mėšlus vežė, o Urtelė tuos išpurtė, šventas Petras pūdymą arė, šventas Jokūbas rugius piovė, o gi Anė pėdus rišo, Baltromiejus stirtas statė“ (žmonės tai darė nuo švento Jurgio ligi šv. Baltromiejaus).

Sinekdochos pakeičia sąvokas del tiekybinio savytarpinio jų sąryšio; pav., pilnaties vietoje vartojame dalį, daugiskaitos vietoj vienaskaitą, neaiškumo vietoje tikrumą. Štai sinekdochų pavyzdžiai:

saulė sakosi devynias dienas ieškosianti;

saulės dukrytė „surinko tris metelius, pavytusius lapelius“, žada drabužėlius džiovinti „tame žaliame daržely, kur auga devynios roželės, tuomet, kai spins devynios saulelės“;

dvaras „devyniomis kertelėmis“;
broleliui „devynios kulkos pro galvą lėkė“;
žirgelis perplaukia devynias marias:
„išdygo liepelė devyniomis šakelėmis“;
saulė sakosi „devynius rytus miglužėj“ temsianti;
gieda treji gaideliai;
brolį rėdo trys seselės;
joja „už dviejų šimtų mylelių“;
lauke „šimtas aria, kitas akėja“.

Čia matome senovės lietuvių labiausiai mėgiamus 3 ir 9 skaičius, kurių griežtas nusakymas jau tuo pat sukelia abejonių del jų tikrumo.

Įspūdis, kurį daro mums koks daiktas, žmogus, nuo tykis — ne visados sutinka su tikrenybe. Tatai pareina nuo aplinkybių, kuriomis tenka įspūdis gauti, ir nuo mūsų būdo, ūpo, šiaip vidujinio gyvenimo. Nuliūdus, nusiminus, supykus ar šiaip susijaudinus viskas ar daug kas atrodo netikusiu, baisiu, biauriu dalyku, o vėl ūpui pakilus ar pradžiugus tas pat jau kitaip atrodo — pakenčiamai, ne kartą maloniai, lengvai. Neįprasti dalykai ne tik atrodo nepaprasti, bet jų daromas mums įspūdis esti didesnis arba mažesnis už tą, kuris yra gaunamas jau su dalyku apsipratus. Nepaprastumui pabrėžti dainos mėgsta (metonomija) vaizduojamam dalykui ar veiksmui suteikti nepaprastų ypatumų, didesnių, stipresnių ar vėl mažesnių, silpnesnių negu jie tikrai kad yra. Čia vartojamos iperbolės, kurios rodo dalyką labai padidintą ar labai pamažintą. Iperbolių, kaip ir metaforų, galybių galybės yra vartojamos kasdieninėje kalboje ir dar daugiau dainose:

Dainose iperbolių užeiti daug lengviau negu kitų tropų:

„jo kraujelių ligi kojelių, o ašarėlių lig pažastėlių“;
mūšyje „nugrindo tiltužėlį (užmuštųjų karelių, juodų kepurėlių“);
„iš rožių kelmelio išaugo didis medelis, šakos iki debesėlių“;

brolio belaukdamos iš karo pagrįžtant, „parstovėjom kalne duobelę ir prarymojom uosio tvorelę“, kitur — „stiklų langelius mes nužiūrėjom, aukštus kalnelius mes nuvaikščiojom“;

Vengrų žemėje, kur traukianti Prūsų kariuomenė, esą „aukso obuolėliai ir girios sodeliai“, ten kursim miestą „brangių akmenėlių, saulužės langelių“, valgysim „mažus vištytėlius, keptus kar velėlius ant saulės kamino“;

karvolėlis, kaip prie jo „svočiutė priėjo, pats į pečių ėjo“; „turim nelaimę naujam rūtų darželyj, vėjas laužė rūtelę, šalna kando rūtelę“.

Iperbolei nustatyti padeda to pat dalyko pakartojimas šitokiu būdu: girių girios, marių marios ir taip toliau. Daugelis metonimijų ir sinekdochų tuo pat metu yra ir iperbolės: „devynias upes plaukte perplaukiau“!

Bene vaizdžiausia iperbolių daina yra daina apie nepaprastą puotą, ypatingą del savo senobiškai girgždančios įspūdžiui sustiprinti kalbos:

Šokinėjo žvirblis
po ūlyčią,
tas slaunas paukštelis,
tas žvirblis.

Išėjo tėvelis,
iškuprino,
puškelė prie šono —
ten dyrino.

Įstelbęs betupint,
pavilbino;
atlaužęs, žvirblytį
nubildino.

Parvežė broleliai,
pargirgždino,
įvilko nuo rogių,
įčiunčino.

Nupešė dukrelės,
nudulkino,
nupešė žvirblelį,
nuruntino.

Pripylė pėrynų
pripurtino,
to slaunaus paukštelio,
to žvirblelio.

Išvirė močiutė,
išpleškino,
iškepė žvirblelį,
iščirškino.

Pridėjo torielius,
prikaupino,
įnešė seselės,
įstyrijo.

Atėjo sveteliai,
atgužėjo,
susėdo sveteliai,
suriogino.

Susėdo svetelių
penkiolika,
suėdė žvirblelį,
sutriuškino.

Beėdant žvirblytį,
betraškinant,
išmaukė aluko
dvi pusbački.

Išėjo sveteliai,
išlingtino,
priputę žvirblienos,
iškuprino.

Ne tiek savo žodžiais, kiek, suderintai kuopai dainuojant, savo gaida ypatingai galinga yra iperbolinė daina „Kas bus“, kurią Šimkus mums pagarsino*):

Kas bus, močiute, kas bus?
kas bus, širdele, kas bus?
Įjunko zuikelis
į rūtų darželį,
oi kas bus?
Tas bus, dukrele, tas bus,
tas bus, širdele, tas bus:
paleisiu kurtelius,
pagausiu zuikelius,
oi tas bus!

Kas bus, močiute, kas bus?
kas bus, širdele, kas bus?
Įjunko bernelis
į aukštą kletelę,
oi kas bus?
Tas bus, dukrele, tas bus,
tas bus, širdele, tas bus:
statysiu sargelius,
pagausiu bernelį,
oi tas bus!

Iperbolė dažnai kartojama pasityčiojant ironijos įspūdžiui sukelti. Dainoje apie 15 kaimynų, prisisotinusių žvirblienos, arba apie darželin įšokusį zuikelį iperbolė tyčiomis neslepia savo dirbtinumo, idant tiksliau būtų suprasta kaipo pajuoka. Ironija tyčia vartoja posakius priešingos prasmės tam, kas iš tikrųjų reiškiama: barant giriama, giriant peikiama. Ypačiai daug ironijų dainuojama vestuvėse — suolą vaduojant, marčpiečio laiku ir kit., kai pajuokiami svotai, piršlys; svočia, jaunieji ir kiti vestuvininkai. Dainose, kuriose nesislepiama niekinant, bus paprastas paniekinimas, ironija, pavyzdžiui:

Susisėskit, susisėskit,
svoteliai, į suolą;
pažiūrėsim, pažiūrėsim,
kokios svotų akys?
Stipinakiai, kukulakiai
suolely sėdi.

Susisėskit, susisėskit,
svoteliai, į suolą;
pažiūrėsim, pažiūrėsim,
kokios svotų lūpos?
Veršialūpiai, arklialūpiai
suolely sėdi.

*) Šimkaus chorui sutartinai ją dainuojant, darželin įšokęs zuikelis klausytojams milžinu augo, kurio, rodos, ne tik kurteliai, bet ir jokios galybės nebūtų galėjusios įveikti!

Susisėskit, susisėskit,
svoteliai, į suolą;
pažiūrėsim, pažiūrėsim,
kokie svotų dantys?
Škapladančiai, veršiadančiai
suolely sėdi.

Susisėskit susisėskit,
svoteliai, į suolą;
pažiūrėsim, pažiūrėsim,
kokie svotų plaukai?
Sanvėliai, ilgaplaukiai
suolely sėdi.

Susisėskit, susisėskit,
svoteliai, į suolą;
pažiūrėsim, pažiūrėsim,
kokie svotų ūsai?
Šamaūsiai, juodaūsiai
suolely sėdi.

Ironija tikrąja savo prasme yra kituose apgiedojimuose, kur „burokai — du stukučiu mėsos ir ragučiai ožkos“ svotukams esą „gardūs“, kur svočiukė, vaizduojama gurksančiu pagurklėliu, storu kakleliu, vadinama rožė bei lelija, kur „kumpu snapu pelėda“ vadinama „graži ponia pelėda“. Neapykantos ironijos girdime dainoje:

Aš pasėjau balandėlę darželin,
aš pasėjau balandėlę darželin;
balandėlės nei diegelio nedygo,
balandėlės nei diegelio nedygo.

Ir prijojo pilnas dvaras kazokų,
ir prijojo pilnas dvaras kazokų —
ir paėmė mano vyrą laidoką,
ir paėmė mano vyrą laidoką.

Man negaila, kad jį jauną paėmė,
man negaila, kad jį jauną paėmė,
tik man gaila, kad nedrūtai surišo,
tik man gaila, kad nedrūtai surišo.

Ištruks, ištruks mano vyras laidokas,
ištruks, ištruks mano vyras laidokas,
dar ne sykį man galvelę sudaužys,
dar ne sykį man galvelę sudaužys.

Žmonės ypatingai yra pamėgę juokingai vaizduoti pauksčių ir gyvulių būdą ir papročius, teikdami jiems žmonių ypatumų:

Turėjo bobutė
žilą oželį,
ei ei džium, džium,
žilą oželį
(ir taip toliau),
Išbėgo oželis
į tyrus laukus.
Išėjo bobutė
oželio ieškoti,
n'atranda oželio,
tik ir ragelius.
Sumerkė bobutė
saldų salyklą:
vai vienan ragelin
du miežių grūdu,
vai antran ragelin
du rugių grūdu.
Padarė bobutė
saldų alutį,
suprašė ji tenai
visus paukštelius,
tiktai ji neprašė
vienos pelėdos.
Atėjo pelėda,
kad ir nekviesta,
o ir atsisėdo
pačioje kertėje.

Arba daina:

Atvažiavo meška
su alučio bačka
vilkeliui,
nabagėliui,
svotbelę kelti.
Ežys į piršlius,
lapė į svočias,
o kiškelis
nabagėlis,
turi pavežicti.
išvedė žvirblelis
pelėdą šokti,
numynė žvirblelis
pelėdai koją.
Pelėda į provą,
žvirblis į tvorą;
pelėda iš provos,
žvirblis iš tvoros.
Ėmėsi pelėda
taip save girti:
Ar mano ne galva,
ar ne puodelis?
Ar mano ne akys,
ar ne žiūronai?
ar mano ne kojos,
ar ne pesčiokai?
Ar mano ne sparnai,
ar ne sketriukai?
ar mano ne snapas,
ar ne kauptukas?
Ar mano uodega
ar ne šluotelė?
ar mano lizdelis
ar ne dvarelis?
Ar mano vaikeliai,
ar ne ponaičiai?
ar mano dukrelės
ar ne panelės?

Šeškas alų darė,
žvirblis mysą maišė,
gegužėlė,
nabagėlė,
apvynių parnešė.
Jautis malkų kapojo,
šuo puodus mazgojo,
katinėlis,
nabagėlis,
mėsėlės medžiojo.

Gandras kankliavo,
lokys trimitavo,
o vilkelis,
linksmas esąs,
vesis ožką šokti.

— Jei iš geros valios,
aš su kūma šoksiu,
o jeigu
iš pikto,
aš ir sudraskysiu.

— O iš tavo skūros
bus kerdželiui šiūba,
kurs mane gano
po dobilėlius,
po avižėles.

Pats klausytojas yra pajuokiamas šioje Prūsų lietuvių dainoje:

Per mūsų pievą eina kas,
bredąs per dumblynę
su juodmarga sermėga
ir raudonoms žekėms,
barškindamas
kapšt, kapšt, kapšt,
rydams varlę
šnapšt, šnapšt, šnapšt,
kas tai gali buti?

Tu manai: tai gandras yr,
bredąs per dumblynę,
su juodmarga sermėga
ir raudonoms žekėms,
barškindamas
kapšt, kapšt, kapšt,
rydams varlę
šnapšt, šnapšt, šnapšt?
Ne, tai yr gandrienė.

32 Figūros. Tropai — posakiai, pavartoti ne tiesiogine savo prasme, paremti bent dviejų dalykų kits į kitą panašumu ar jų giminingumu, o figūros—posakiai, kurie yra nutolę nuo paprastųjų posakių jausmui pakilus. Veik visos žinomosios figūros, išskyrus gal nutylėjimą ir išleidimą (elipsę), yra plačiai vartojamos mūsų dainose: kartojimas, laipsniavimas, priešprieša, kreipimasis, šaukimas, klausimas.

Dažniausiai vartojama dainų figūra yra kartojimas. Jausmo pagautas dainininkas arba dainininkė kartoja žodį ar sakinį, vis apie jį galvodamas ar norėdamas jį kuo aiškiausiai, kuo vaizdžiausiai iškelti. Ypačiai pirminėse giesmėse ir dainose vis tie patys žodžiai yra pakartojami, ar tai mėgždžiojant pasikartojančius gamtos, darbo įran-

kių ir kitus garsus ("Jurgiuk, Jurgiuk, Jurgiuk"), ar šiaip savo mintį stipriau pasibraukiant:

„malu, malu viena, pasižiūriu—diena, suku, suku tankiai, pasižiūriu—smulkiai";

„oi ūžkit, ūžkit, mano girnelės"; „oi didi, didi girios medeliai"; „trepu, trepu kojelėmis, brašku, brašku rageliais";

„oi eisim, eisim, mes čia nebūsim",

„jojau dieną, jojau naktį" (viet. jojau dieną ir naktį).

Ne kartą įspūdis esti sustiprinamas dar ir šitokiu laisvesniu kartojimu:

bėgte bėgo, jote jojau, vyte nuvysiu...

Arba:

„iš rytų rytelių";
„anksti rytą rytmetėlį";
„eik, oželi vandenio, oželėli, vandenio".

Daug kartojimo turime Rusnės žvejų dainoje:

Išbėg — išbėgo
iš Rusnės kiemo
du jaunu žvejytėliu.
Jie leido, leido
plonus tinklelius
padumo vidurėlyj.
O ir sugavo
dyvnais tinkleliais
du jūrių veršiukėliu.
„Oi drauge, drauge,
tavorščiau mano,
kas tai dyvų žuveliu?"
O ir supyko
bangų dievaitis:
pakilo šiaurvėjelis.
„Oi drauge, drauge,
tavorščiau mano,
mesk aukso inkorėlį!
Tegul ten rita
bangpūtys valtį
ant aukso inkorėlio!"
„Oi drauge, drauge,
tavorščiau mano,
lipk masto viršūnėlę.
Rasi matysi
kopų kalnelį
ar laibąsias pušikes?"
„Nei matau kopų,
nei kopų kalnų
nei laibųjų pušikių.
O aš tik matau
mergytę savo
pro pušyną vaikščiojant.
Juods vainikėlis,
gelsvos kaselės,
žalio rašto žiurstelis.
Kad įmanyčiau,
pusiau dalyčiau
žalio rašto žiurstelį:
vieną puselę
į skrynužę dėčiau,
antrąją į vėlukėlę".

„Oi drauge, drauge,
tavorščiau mano,
katrul suksiv valtužę?
Ar ant Pakalnės?
ar ant Varusnės?
ar ant Rusnės kiemelio?“

„Nei ant Pakalnės,
nei ant Varusnės,
tik ant Rusnės kiemelio:
Rusnės kiemelis
kai Klaipėdužė,
čia bėgo su valtužiais.

Rusnės kiemely
aug mano žiedelis,
ten rimst mano širdelė“.

Dažnai taip esti kartojami žodžiai ir ištisi posakiai kas eilutė, dvi ar keturios posmo eilutės priegiesmiu ar priedainiu, kaip antai:

„ralio, ašei viena ganiau, ralio, niekas nepadėjo, ralio, brolelis nespėjo“, taip ir toliau; „rido, karvyte, rido, rido, žalmargyte, rido, rido“; „valioi, pievele, valioi, valioi, žalioji, valioi“; „aš viena martelė linelius pasėjau, tau, dobil, penki lapai, dobilėli, penki lapai“ („tau dobil“ pasikartoja kas 1—2 posmu)...

Atskiros eilutės pasikartoja ir nepriegiesmių, nepriedainių formoje:

Mano tėvo, tėvo tėviškėlėj
klevo lentoms grindužės išgristos;
klevo lentoms grindužės išgristos,
pipirėliais gražiai išbarstytos;
pipirėliais gražiai išbarstytos,
meirūnėliais lubos iškaišytos,
meirūnėliais lubos iškaišytos,
kartūnėliais stalužiai dangstyti.

Padarykit aslužėj ruimužį,
o aš eisiu su broleliu šokti.
Kad aš ėjau su broleliu šokti,
mane jauną ant rankelių nešė;
mane jauną ant rankelių nešė,
šalia eidams vainikėlį taisė.

Padarykit aslužėj ruimužį,
o aš eisiu su bernužiu šokti.
Kad aš ėjau su bernužiu šokti,

mane jauną į šaleles blaškė;
mane jauną į šaleles blaškė,
pentinėliais žiurstužį sudraskė.

Arba štai kita tos pat rūšies daina:

Aš paprašyčiau
mano brolelių,
kad numindžiotų
mano vargelį;
kad numindžiotų
mano vargelį,
kad sukapotų
šviesiais kardeliais.
Lapais lapoja,
šakoms šakoja,
mano vargelis
nieko neboja.

Mindžiot mindžiojo,
kardais kapojo, —
mano vargelis
nieko neboja;
mano vargelis
nieko neboja:
labiau bujoja,
lapais lapoja.

Pakartojami kartais ne vien atskiri žodžiai ir posakiai, bet ir pati dainos tvarka, kaip, pavyzdžiui, mįslių dainoje (Pasakyk, mergele. — Ne mergelė būčiau...), kad ir vis kitiems dalykams pritaikoma. Atsisakymo daina (Aš atsisakiau savo močiutei) kartoja savo tvarką, įvairindama žodžius:

„jau prisiverpiau baltų linelių, jau prisiaudžiau plonų drobelių, jau prisigrėbiau lankoj šienelio, jau prisipioviau kalne rugelių“,
„vainikėli žalių rūtelių..., mano kaselės žalių šilkelių... mano plaukeliai, o geltonieji..., nuometėli mano plonasis... mano rašteliai, o vivingrieji.., mano žiedeliai, o auksinėliai...“

Čia kartojimas artinasi į laipsniavimą: kartojant, įvairūs dalykai yra išskaičiuojami vienodai, o tuo tarpu laipsniuojant įspūdis yra vis stiprinamas. Štai kaip stiprinamas įspūdis kartojant:

„anksti rytą, rytmetėlį“;
„ei tu žalty, žaltinė'i“;

„o vakar vakarėly prapuolė mano avelė“;
„kupolio rože, kupolėjyte“;
„oi jovar, jovar žaliasai“;
„visi bajorai žirgus balnoja, žirgus balnoja, į Rygą joja“...

Čia bent kiek pabrėžiama, stiprinama. Nurodant darbų tvarką, darbo dainose lyg ir laipsniuojama, nes prasidėjus pačiu pirmuoju, nežymiu darbeliu, daina seka jo ir jo vaisiaus plėtra iki pat galo. Ne kartą, rodos, daina nutrūksta jo nepasiekusi. Linarūčio dainoje:

„aš viena martelė linelius pasėjau... nuroviau.. šukavau.. pamerkiau... ištraukiau... paklojau... sukėliau.. išmyniau... nubraukiau .. suverpiau .. išaudžiau ..“

Kanapinėje:

„pasėjau kanapę ant marių kraštelio .. išdygo kanapė... užaugo... nuroviau... sudžiovinau... išmyniau... suverpiau...“

Aguonėlėje:

„ar girdėjai, ar regėjai, kaip aguoną sėja.. dygsta... auga... žydi... rauna... krečia... valgo“...

Laipsniuojama artinant dainos veiksmo vietą:

„aukšti kalnai, lygios lankos, balti dobilėliai“ (kalnai matyti tolumoje, žalios lankos ligi pat kalnų, o čia pat ir dobilai baltuoja; juodas varnas atskrenda ton žalion lankon);
„aukšti kalnai, margi dvarai, deimanto langeliai“ (nuo tolimųjų kalnų prieita ligi dvaro langelio, kuriame sėdi mergaitė).

Dar aiškiau laipsniuojama „Nuo žirgo puolusio“ dainoje:

„atlėkė trys gegelės... Viena kukavo kojų galely, antroji prie galvelės, o ši trečioji, raiba gegelė, kukavo prie širdelės. Marti prie kojų, sesuo prie galvos, matušė prie širdelės. Marti gailėjos tris nedėlėles, sesuo — trejus metelius; o matušėlė, augintojėlė, pakol gyva galvelė. Marti lydėjo per lygius laukus, sesuo — ik bažnytėlės, o matušėlė, augintojėlė, iki pačios tėviškėlės“.

Taip pat laipsniuojama „visų bajorų“ dainoje:

„viena seselė brolelį rengė, antra seselė žirgą balnojo, o ši trečioji vartus atkėlė, vartus atkėlė ir palydėjo“.

Aiškiai laipsniuojama sugretinant:

„tykiai, tykiai Nemunėlis teka, dar tykesniai mūs seselė verkia“.

Arba:

„vargas lapoja, vargas šakoja, vargas varteliuos žydi“.

Su kartojimu ir laipsniavimu yra susigiminiavusi priešprieša (antitėzė), arba dviejų dalykų, asmenų, įvykių ne su kitas kitu sugretinimas, tik pastatymas prieš kitas kitą.

Dainų sangretinimuose (žmogaus ir gamtos reiškinių paralelėse) ir dvilypėse (bernelio ir mergelės) dainose turime ir laipsniuojamų kartojimų ir kartojamų arba laipsniuojamų priešpriešų, kaip antai rytmetiniame tėvo ir sūnaus, motinos ir dukters pasikalbėjime:

„anksti rytą rytmetėlį saulelė tekėjo...“ (žiūr. 53 pusl.).

Priešpriešų eilė:

„šiandien midų gersim, rytoj iškeliausim“;
„šiandien esam be bėdos, rytoj kraujuos brydosim“;
„saulute, motinėle, mūsų šalin, mūsų šalin, juodieji debesėliai, gudų šalin, gudų šalin“;
„gerkim broliai, ir aš gersiu, kai reiks užmokėti, aš išeisiu“;
„o aš seno, seno nemylėsiu, per tris dienas dūmuose rūkysiu, o aš jauną, tai jauną mylėsiu, per tris dienas žodelį kalbėsiu“;
„kad aš augau pas močiutę, kaip rožė žydėjau, o pas tave, bernužėli, kaip rūta pavytau“;
„aš jai sakiau labą rytą, ji man nei žodelio, aš jai kėliau kepurėlę, ji man nei vainiko“.

Štai viena kita priešpriešinė daina:

Dukrytėle mano,
lelijėle mano,
eik į rūtų daržėlį;
ten tu pasiskinsi,
ten tu nusipinsi
žalių rūtų vainikėlį.

Vainikėli mano,
žaliūkėli mano,
šį vakarą ant galvelės,
o ryto rytelį
užtekės saulelė,
nuims tave, vainikėli:
nuims vainikėlį,
uždės gopturėlį,
sunkumėlį ant galvelės!

Sunkumas galvelės,
liūdnumas širdelės,
yr visokių rūpestėlių.
Vainikėli mano,
žaliūkėli mano,
lengvumėlis ant galvelės!
Lengvumas galvelės,
linksmumas širdelės,
nėra jokių rūpestėlių!

O čia lauko daina:

Einu lauke juoda,
sako: tinginėlė;
einu lauke balta,
sako: mandrinėlė.

Einu kalbėdama,
sako: tatauškėlė,
einu tylėdama
sako: netikėlė.

Nesimanau
tarp šių baltų
kaimynėlių,
kaip martauti.

Kreipimasis (apostrofė) dainose randasi tada, kai daininkas yra labai sujudintas, nebesusivaldydamas kreipiasi į ką artimą, gyvą ar bent jo jausmo įgaivintą: Dievulį, tėvelį, motinėlę, brolelį, seselę, žirgelį, gegužėlę, ąžuolėlį, apvynėlį, net vainikėlį. Tuo atveju kreipiamasi klausimai ar šaukiamai, arba vienu kartu šiaip ir taip; šitoksai klausimas nėra reikalingas jokio atsakymo. Štai kreipimosi pavyzdžiai, kuriuose randame šaukimo ar klausimo, neatsitinkančio be šaukimo:

(šaukimas)

„oi tu, dievužėli, didis sėjužėli, dovanok pėdelį, o atstumk vargelį!"

„saulele motule, ant mūsų, ant mūsų, debesėli, tėvelėli, ne ant mūsų, ant Prūsų!"

„oi tu žalty, žaltinėli, dievų siuntinėli, veski į kalnelį pas mielą dievelį!"

„vai tu, ąžuolėli, žaliasis medeli, vai tu ūžei, ūžei žalioje girelėj!"

„oi neduok, dieve, laimužę lemti, tame pat kaime mergytę augti!"

„oi tu, apvynėli, žalias puronėli, kol vienas buvai, vaidužių nedareil"

„vai pūdymai pūdymai, pūdymėli žaliasis!"

„oi ūžkit, ūžkit, mano girnelės!"

„oi vainikėli žalių rūtelių, neilgai žaliuosi ant mano galvelės!"

„valio, mano dalgeli, valio, valio!"

„čiūčia, liūlia, mažutėli, mažutėli vaikelėli, auk didutis, būk greitutis!"

(šaukimas kartu su klausimu:)

„žemynėle, žiedeklėle, kur sodinsiu rožių šakelę?"

„ar pavirsi, ąžuolėli, tu mano tėveliu?"

„ko liūdi, putinėli, ko liūdi? ko liūdi, žaliūkeli, ko liūdi?"

„ko liūdi, brolužėli, ko liūdi? ko liūdi, dobilėli, ko liūdi?"

„ko sėdi, sesele, ko rymai? ko liūdi, jaunoji, ko verki?"

„ar vėjas pūtė, ar sodai ūžė, ar lendružės siūbavo, ar lendrės siūbavo?"

„oi tu karvelėli, mėlynas paukšteli, ar girdėjai, ar regėjai, kaip aguoną sėja?"

„ko tujei, Sudaičių kunigėli, Sudaičių Sudaičiutėli, ilgai pamiegėli?"

„ko užsipuolei, jaunas berneli, mane — vargų mergelę?"

„oi tu, mano mielas, kur tu pasidėjai, kur tie tavo žodžiai kuriuos man kalbėjai?"

Ypatingai daug kreipimųsi (šaukimų ir klausimų) yra raudose; kai kurios kuone vien tiktai iš jų vienų tesusideda. Kai dainoj paprastai tik pradžioje tesikreipiama, kreipimasis raudoms sudaro vyriausią jų turinį:

„Jureli mano, sūneli mano, vainikėli mano!"

„motinėle mano miela, kur aš pasidėsiu? kas man terbelę pataisys, kur aš prisiglausiu? prisiglausiu prie akmenėlio, — akmenėlis šaltas; prisiglausiu prie tvorelės, — vėjelis užpūs!"

„o mano tėveli, mano sengalvėli, o mano tėveli, mano trumpaamžėli, mano tėveli, mano vėlių sveteli, o kas mus daugiau pamokins, o kas mus anksti rytelį pabudins?"

„mano vyreli, mano dobilėli, ko pabūgai? ar blogų darbelių, ar sunkių metelių pačiam gražumėly, pačioj jaunumėlės?"

„o mano dukrele, mano vėlių martele, kokiais lapais laposi? kokiais žiedais žydėsi? o aš pasėjau kalnely žemuogėlių".

Dainų sąrašas*).

I. 1. Ko tujei, Sudaičių kunigėli 8
2. Malu, malu viena 9
II. 3. Žirgais totorių garbė juk mirga 19
4. Ant marių krašto Palangos miestelyj . . . 19
5. Dainuok, sesyte, ko nedainuoji 21
6. Visi bajorai žirgus balnoja 23
7. Šiandien alų gersim, rytoj iškeliausim . . . 24
8. Lygios lankos, žalios pievos, balti dobilėliai . . 25
9. Nelaimingi mes broleliai 25
10. O bėda, vargai, trudningi čiesai 26
11. Ten už girių ir girelių 27
12. Užgyd gaidžiai pusiau nakties 28
13. Kad Kasčiuška jojo 29
14. Šiandien esam be bėdos 30
15. Kada saulelė liūdna tekėjo 37
16. O mes jaunieji vaikeliai, ant Žemaičių kazokėliai . 38
17. Užaugau Pasvaly 41
III. 18. Jurgiuk, kinkyk, paplak 42
19. Šadūto, rūto, lingo 43
20. Sutrinko trinko tėvelio grindos 43
21. Buvo dūda Vilniuj 43
22. Ralio, ašei viena ganiau 43
23. Aš verpčiau ploną tatatėlė 46
24. Aš viena martelė linelius pasėjau 46
25. Eisim, broleliai, namo 47
26. Jojau dieną, jojau naktį 47
27. Augin tėvas du sūneliu 48
28. Šalia kelio vieškelėlio 48
29. Šokinėkim, šokinėkim, šiandien geras laiks . . 49
30. Čiūčia liūlia mažutėli 49
31. Tatai geros supuoklėlės 49
32. O aš turėjau dvi sesytėli 49
33. Į šilą ėjau, šilužėlyj kirtau 50
34. Aukšti kalnai, žalios lankos 51
35. Kelkitės, vyrai, jau žiegorius trys 52
36. Ralio, mano karvyte 52
37. Ralio, avytės, šilkų vilnytės 52
38. Rido karvyte, rido, rido 52
39. Valioi, pievele, valioi 53
40. Anksti rytą, rytmetėlį saulelė tekėjo . . . 53
41. Bijūnėlis žalias, bijūnėlis gražus 57

*) Dainų ištraukos, tekste paduotos, čionai yra apleistos.

42. Piršlys šelmis, melagis 58
43. Ant ežerėlio vaikščiojau 59
44. Už jūrių, už marių, už vandenėlio . . . 59
45. Kad aš buvau pas močiutę, darbelių nedirbau . 60
46. Ko liūdi, putinėli, ko liūdi 62
47. Oi tu apvynėli, žalias puronėli 64
48. Aš atsisakiau savo močiutei 65
49. Dukrytėle mano, lelijėle mano 65
50. Karvolėlis dimnasis, svočia protingoji . . . 66
51. Augino močiutė mus tris kaip vieną . . . 68
V. 52. Per tiltą jojau, nuo žirgo puoliau 70
53. Užteka saulužė, daulėliu lėliu 70
54. Pasakyk, mergele, pasakyk, jaunoji 71
55. Saulele motule, ant mūsų, ant mūsų . . . 72
56. Miela saulyte, dievo dukryte 73
57. Lėk vanagėlis per ežerėlį 73
58. O vakar vakarėlį prapuolė mano avelė . . . 74
59. Aušrinė svotbą kėlė 74
60. Mėnuo saulužę vedė 75
61. Vidur jūrių ir marelių 76
62. Tu oželi, juodbarzdėli, auk, auk, auk . . . 76
63. O, atkelkite vėlių vartelius 77
64. Kupolio rože, kupolėjyte 82
65. Mes išėjom iš namelių 83
66. Ein saulelė aplinkui dangų 83
67. Už girių, girių ugnelė degė 84
68. Ant ežerėlio žalia žolelė 84
69. Labas vakars, pon gaspador. 85
70. Auga jovaras laukuose 86
VI. 71. Tykiai, tykiai Nemunėlis teka 89
72. Aš padainuosiu dainų dainelę 93
73. Oi siuntė, siuntė mane anytėlė 94
74. Oi eisiu, eisiu, aš čia nebūsiu . . . 94
75. Šokinėjo žvirblis po ūlyčią 98
76. Kas bus, močiute, kas bus 99
77. Susisėskit, susisėskit, svoteliai, į suolą . . . 99
78. Aš pasėjau balandėlę darželin 100
79. Turėjo bobutė žilą oželį 101
80. Atvažiavo meška su alučio bačka 101
81. Per mūsų pievą eina kas 102
82. Išbėg, išbėgo iš Rusnės kiemo 103
83. Mano tėvo, tėvo tėviškėlėj 104
84. Aš paprašyčiau mano brolelių 105
85. Dukrytėle mano, eik į rūtų darželį . . . 107
86. Einu lauke juoda, sako: tinginėlė 108

S-tes Nr. 676-164
Nr. O k70

Turinys.

Prakalba 3

I. Dainų rinkimo istorija

1. Karžygių laikai 5
2. Didžiūnų gadynė 8
3. Dainų niekinimas 9
4. Rūgio dainelės 11
5. Rėza 12
6. Parėziai 14
7. Mokslininkų darbai 16

II. Istorijos dainos

8. Kryžiuočių laikai 18
9. Žuvėdų laikai 21
10. Pričkaus žalnieriukai 23
11. Lietuvos puolimas 26
12. Prancūzmečiai 29
13. Pirmieji lenkmečiai (krakosmečiai) 31
14. Antrieji lenkmečiai 33
15. Naujesnieji laikai 35
16. Mažoji istorija 37

III. Garsinės ir darbinės dainos

17. Sekimas gamtos garsais 42
18. Giesmės 42
19. Girninės 44
20. Darbo giesmių rūšys 46
21. Darbo dainų rūšys 49

IV. Vestuvinės dainos

22. Dvilypės dainos 53
23. Vestuvių drama 55
24. Piršlybos 56
25. Vedybos 59
26. Grįžtuvės 68

V. Tikėjimų ir papročių dainos

27. Gamta ir pirminiai žmonės 69
28. Dangaus kūnai dainose 72
29. Vėlių garbinimo liekanos 75
30. Apeigų dainos 81

VI. Dainų poezijos priemones

31. Tropai 87
32. Figūros 102

Dainų sąrašas 110